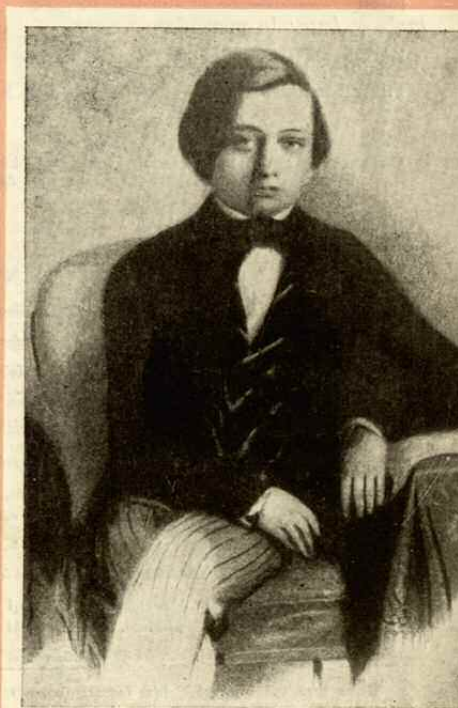


KALANGYA

DÉLVIDÉKI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: HERCEG JÁNOS

SZENTELEKY KORNÉL ÉS CSUKA ZOLTÁN ALAPÍTÁSA



XIII. év.

1944. január 15.

1. szám.

Ára: 1.60 pengő

A búzakölcsön : tőkebiztosítás!

TARTALOM

A Délvidék 100 év előtt	— — 1	Bodóhegyi Lajos verse	— — — 29
Muhi János: Topolya utolsó földesura	— — — 8	Dániel György László: Dr. Brájjer Lajos	— — — 30
Czirák Imre: Faggyasék a szivadulai rétben	— — — 12	J. Ducsy: Tengeri füz, Szabó J Tibor fordítása (vers)	— — — 31
Dudás Kálmán versei	— 17, 22, 36, 40	Laták István: Böngészők	— — — 32
Palóczi Edgár: Bajsai Vojnits József	18	Garay Béla: Déryné Széppataky Róza	— — — 35
Csordás Nagy Dezső verse	— — 20	T É K A	
Létmányi István: A topolyai csodadoktor	— — — 21	Csuka Zoltán: Séta a topolyai népkertben	— — — 37
Majtényi Mihály: Hold a hegyek fölött	— — — 23	Majtényi Mihály: Irodalmi est Topolyán	— — — 41
Prokopy Imre: In memoriam Steuer György	— — — 27	KÖNYVEK	— — — 42
A. Santity: Este a szirten, Szabó J. Tibor fordítása (vers)	— — — 29		

Cimlapképünk: A fiatalon tragikus körülmények között elhunyt ifj Kray Pál portréjáról készült. Az eredeti egykoru olajfestményt a topolyai Zárdában őrzik. (L. Csuka Zoltán cikkét)

K A L A N G Y A

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség irodalmi és kulturális szemléje

Megjelenik minden hó 15-én.

A szerkesztésért és kiadásért felel: Blazsek Ferenc, Ujvidék

Lapzárta minden hó elsején

Mindenemfi kéziratot, képeket, ismertetésre szánt könyvet erre a címre küldjünk:

Herceg János, a Kalangya szerkesztője. Zombor. Városi könyvtár

Gépirásos kéziratokat kérünk. A beküldött kéziratokat, képeket nem őrizzük meg és nem adjuk vissza. Minden cikkért szerzője felel

Központi ügykezelés, Budapest VII., Baross tér 15 (Tel. 426-921)

M. kir. postatakarékpénztári csekk számla: 54.897 sz.

Előfizetéseket, laprendeléseket, hirdetésekkel a központi ügykezelés vezetője, Csuka Zoltán címére kell küldeni, Budapest VII., Baross tér 15.

Előfizetési árak:

Egész évre 16.— pengő, jogi személyeknek 32.— pengő. Egyes szám ára 1'60 pengő.

A Délvidék 100 év előtt

Gróf Széchenyi István és gróf Waldstein János naplójában

A budapesti Franklin Társulat kiadásában nemrég érdekes könyv hagyta el a sajtót; gróf Kálnoky Hugó bevezetéssel és magyarázatokkal ellátva kiadta Széchenyi István gróf 1830 június 24-től október 19-ig terjedő naplóját Waldstein János gróf kiadatlan utijegyzeteit, amelyekben többek között a mi Délvidékünkéről, Bácskáról is megemlékeznek. Széchenyi István gróf 1830 nyarán Desdemona nevű hajóján indult el második keleti útjára s ezen az utazásán barátja, Waldstein János gróf is elkísérte. Nagy vállalkozás volt ez abban az időben; ez volt az első vízi utazás a Dunán lefelé Konstantinápolyig. Széchenynek erről az utról német nyelven írott naplója 1934-ben a Magyar Történelmi Társulat dr. Visszota Gyula által szerkesztett kiadásában megjelent, de a napló feljes magyar fordítása csak Kálnoky gróf mostani kötetében került nyilvánosságra. Igen jelentős azonban, hogy Kálnoky Hugó gróf megtalálta Waldstein János egykori naplóját s most ez is nyilvánosságra került. Waldstein János felesége, Kálnoky Adél nagynénje volt Kálnoky Hugónak, aki tudta, hogy nagynénje csicsói kastélyában (ezt a kastélyt Hugónak Sándor nevű bátyja örökölte) Waldstein Jánosnak egy csomó rajzkönyve maradt hátra. Kálnoky Hugó megkérte bátyját, kutasson, hátha rábukkan a keleti uti rajzaira, naplójára vagy egyéb jegyzeteire és ez a kutatás eredménnyel is járt.

Mit látott a mi Délvidékünkben, közelről Bácskából 1830-ban, tehát közel százötvennégy esztendő előtt a »legnagyobb magyar« és ifjú barátja Waldstein János gróf? Széchenyi akkor harminckilenc éves volt, sikerei teljében, ifjú barátja pedig mindössze huszonegy esztendő. Waldstein Jánost egy szerelmi idill szállai fűtéke futakhoz, amelyet Széchenyivel együtt meglátogatott, ő tehát a »szív érzelmek« keresztül látta a tájat, a bácskai rónaság és a szerénységi hegyvidék bájos találkozását. Érdemes megjegyezni az utirajzokból, milyen más szemmel látja Széchenyi a vidéket s milyen más szemmel ifjú barátja. Több mint száz év előtt Bácska is sokkal elhanyagoltabb volt, mint ma, azóta bizony sokat fejlődött ez a vidék s mennyire más arcot kapott.

Kálnoky Hugó gróf és a Franklin Társulat szíves engedelmével közöljük a két barát naplójegyzetét a Kalangya olvasói részére. A délvidéki magyar közönség bizonyosan érdeklődve látja: milyen tükör-

képet mutat a szeretett táj a több mint száz év előtt íródott két naplóban. (cs. z.)

★

26-án hajnali két óra után elindultunk. Dél tájban Mohács környékére értünk. Este 10 körül Apatinnál kötöttünk ki. A nap folyamán mindössze 19 órát dolgoztunk és nem tettünk meg 12 földrajzi mérföldnél többet. Vadkacsát eddig 4-et láttunk. Az utazás oly kellemes, amilyen csak lehet... A Duna felséges... A jobb part itt-ott bájos — de sehol sem festői — a bal part valóságos dezoláció. Az idő kitünő, bár a szél kissé kedvezőtlen.

Sokat uszunk, örömmük telik a Julietában. B(eszédes) izig-vérig hidrotechnikus, nem érdekli más, nincs érzéke semmi más iránt. Mindent a fizikára vezet vissza: úgy beszél németül, hogy az ember hasfájást kap tőle. »Weil« helyett azt mondja »vål« és a Duna egy szép egyenes szigetmentes (inselleer) szakaszára azt mondta »schöner Kerl«... Sokat beszéltem vele a mágánások és a nemesek közötti ellentétéről. Elmondta, hogyan nevetik ki az olyan főispánt, vagy adminisztrátort, ki nem tud sem latinul, sem magyarul... Én így feleltem: »A szalonokban viszont azokat az alispánokat etc. nevetik ki joggal, akik oly tudatlanul, ügyetlenül és fonákul viselkednek, hogy a jó társaságban teljességgel hasznavehetetlenek.« Hosszasan megvitattuk ezt... Ezt az ellentétet csak célszerű és praktikus neveléssel lehet elsimitani.

Batinán partraszálltunk (ma Kisköszeg) Nb. Mindig a Julietával, mert a Desdemona (melyet B(eszédes) becézgetve Testemonerl-nek szokott nevezni) néhány éjszakai órától eltekintve mindig uszik — hol egyenesen, hol keresztben, s gyakran pedig teljesen fordítva. Nyomorúságos egy alkotmány, teljesen hasznavehetetlen, kivéve mikor az összes elemek barátságosak hozzá és kedveznek neki. Gyakran megfigyeltem, hogy egy-egy darab tuskó gyorsabban uszott el mellettünk, mint a hajónk. Batinában húst és kegyetlenül savanyu meggyet vettünk — és jó hideg kutyvet ittunk, mely nagyon felüdített. A lakosságnak »fogadalmi napja« volt....

Valami ünnepféle — munkaszünettel, semmivéssel akartak termékenyítő esőt kikönyörögni az Istenektől! Csapzott hajú férfiak tekintete vad és üres... a lányok kíváncsiak és szépek voltak, — egy tizenéves és egy fiatal fekete lány, nagyon szűk szoknyában... hófehér fogaival egészen felgerjesztette vágyait.

(A viztükör simaságát, az utazás csendjét néha még egy evezőcsapás sem zavarta meg, csak a hajóvontatók egyhangú kiáltozása, mellyel magukat vagy lovaikat nógatják. Elszomorodva tündököm ilyenkor, hogy mily elmaradottak vagyunk! Elhinné-e vajon egy angol farmer vagy egy yeanké, hogy a magyar paraszt — amaz ország lakója, mely beate et nobile-nek (boldog és nemes) tartja magát — oly helyzetben és szellemi állapotban van, hogy önként vontatja a hajót, mint a barom — holott e foglalkozás ellen talán még a legutolsó rab-szolga is fellázadna!)

27-én hajnali 2 óra tájban eloldottuk a hajót. Fél 9 órakor elérkeztünk a Dráva torkolatához, melynek épp akkor tisztább volt a vize. Megfürödtünk e mocsoktalan habokban — a hajósok tanácsa ellenére, akik az óriási halaktól óvtak. Én nem igen ijedek meg az ilyen fecsegéstől — nem látok benne mást, mint a közönséges emberek tudatlanságának és természetes poltronságának gyümölcsét. Mindamellettt próbaképpen egy font marhahúst függesztettünk egy 3 öl hosszú zsinegre.

Gyönyörű idő volt, bár a nap hevesen tüzött; most először kint volt meg bennünket. Szlavóniában, Verőce megye bájos partján kiszállottunk, hogy megnézzük Erdőd omladozó várát. Valamikor Ujlakié volt, övé volt Szlavónia egy része, Bosznia és Szerbia — Baro Regni volt — a család kihalt vagy elszegényedett, ki tudja — és a mi Barones Regni-aink — Amade, Zichy, Ötvös — etc.! Reorganizálhatunk-e egy oly hanyatlott testet, mint Magyarország? Szívem, érzésem, vágyaim, reményeim azt mondják: igen — eszem, ítélőképességem azt mondja: nem!

Később Vukovárott a Szerémségben kiszálltunk. Ez a hely különösen tetszett nekem. Nagyon sok fa, nagyon sok üde, tiszta zöld. Magyarországon, magyar helyen ehhez fogható még nem láttam,

B(eszédes) vitába szállt velem és azt monddta, hogy Pápa és Veszprém bájos helyek! — A legértelmesebb magyar is vak és szeret nagyozni. Az éjszaka nagyon kellemes és szép volt, a Desdemona szakadatlanul haladt.

(Regulationes etc. debent esse obiectum dietale.¹⁾ Hagyjuk a sok teoretikus szörszálhasogatást... hogy a király jogai meddig... etc. — cselekedjünk inkább praktikusán...

Sem egy társulat, sem pedig a kir. főépítő kormány etc. nem szabályozhatja a Dunát — ezzel az országgyűlésnek kell foglalkoznia.)

28-án hajnali 4 órakor Banostor magasságában voltunk. A Juliettere szálltunk és sokat mulattunk egy német halászon, akinek horgait a vízből kiemeltük — sokat siránkozott a »Landl«-ja miatt — de félelmében nem mert hozzánk jönni. — Azután kikötöttünk Ó-Futakban... Gyalog átmentünk Új-Futakba és még reggel 6 óra előtt látogatást tettünk br. Forray-nál!

Nem maradtunk sokáig, Péterváradra hajóztunk. (A Desdemona) reggel 10 órára érkezett Péterváradra, tehát 32 óra hosszat ment Apatintól a nevezett várig.)

A szél jóval hevesebb lett. A Desdemonát valósággal kivetette az újvidéki partra, ahol legénységünket derékig a vízben állva a hajót hozszolván, találtuk. Én felkerestem Siegenthal tábornaszernagyot, de nem találtam otthon. Utána Grammont altábornagyhoz mentem — aki tovább expédiált... Egy törpe, egy szolga és egy öreg hadnagy egészen nyersen azt kérdezték: »Kicsoda ön, mit akar?«... Végül megtaláltam Abele altábornagyot gr. Elsnél egy árverésen... süket fickó, folyton irt, úgy mint a vén parókás Grammont is. — Korhadt itt minden — une facile prise même pour un turc. (könnyű zsákmány, még egy töröknek is).

(Milyen gyakran hallok az »elevatum salis praetium«-ot (a só fölemelt ára), mintha azzal mindenki rendelkezhetnék.)

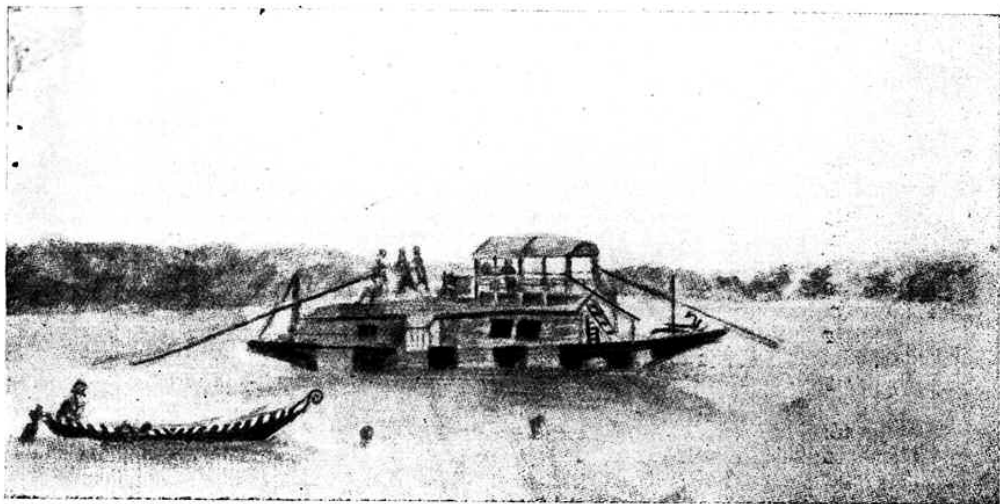
Átmentünk Új-Futakra. A kocsin Heinrich Schmied parasztember mellett ültem, aki robotban fuvarozta az uraságokat. Sokat beszéltem vele az uraságról, a meggyéről etc. Tiszta, egészséges természet.

¹⁾ Vízszabályozással az országgyűlésnek kellene foglalkoznia.

Jólesett ezzel a világosfejű, romlatlan, neveléstől meg nem mételyezett emberrel beszélgetni. Dicsérte Latinovich főszolgabíróét... a legjobbakat mondta Forrayról etc. — és azt állította, hogy a fizetendő contributio etc. »elviselhető«, nincs ok panaszra — dolgozni kell etc. A futaki uradalom körülbelül 800 jobbágytelekből áll. Németek, magyarok, rácok. Nem igen ke-

Magyarország tetszik ugyyszólván a legkevésbébbé mindamaz országok közül, medése, hanem axiomákra épült. »A kormány etc.« — Nem, nem — a mi tudatlanságunk, intelligenciahiányunk az oka!

A futaki házat az öreg Hadik építtette. Jó lakás. Kitűnőnek találok a személyzet kettős szobáit. Forray átvitt bennünket a szerémségi Cserevicsbe. Különös, hogy



A Desdemona

verednek... őszintén s nem mint magyar szólván — s ha olyanok mint Schmied — ez nem is lehetséges, hacsak nem akarjuk, hogy sötétség legyen, hogy egy olyan művelt és értelmes, civilizált német paraszt nyers, vad, tudatlan, káromkodó lókött igyekezzék utánozni. — Hogy magyarosítani lehessen, ahhoz a magyarságnak kell előbb preponderánssá válnia. Hogy pedig a magyar (helyesebben a »magyarság«) a németiséget utolérheti, vagy éppen túlhaladhatja, az kétséges. Mert amilyen mértékben a magyar gyarapszik, ugyanolyan, sőt talán még nagyobb mértékben öregbedik a német intelligencia. Schmied olyan értelmesen beszélt a gazdálkodási módjukról, a földjeik hibás elosztásáról, az iskoláikról stb., hogy valósággal elcsodálkoztam. »Mi emberek és nem állatok módjára akarunk élni.« — Csak a felsőbbrendűt lehet utánozni. Egy angol talán tanulhat egyet és niást a magyartól, de azért egészben véve mégis csak a magyarnak kell iskolába járnia az angolhoz — és ez nem izlés kér-

lyeket ismerek. Ha Sopronból Bécsbe utazom, jobban tetszik nekem az osztrák táj, s ugyanígy, ha Pestről utazom Bécsbe — és valóban csinosabb is. Amikor Sáros-Patakról Duklán át Lengyelországba mentem, nagyon feltűnt nekem a lengyelországi kultúra, a mi barbárságunk mellett. Ugyanezt éreztem, amikor Nagyváradról Fekete-Tón át Erdélybe utaztam. Két évvel ezelőtt. Horvátországban, különösen elragadt a sziszeki ut, Zágráb mellett.... Nem csekély mértékben megrémültem régi, poros, hamuszürke, rendezetlen pátriámtól, amikor Zákánynál ismét visszatértem birtokomra. — Most megint ez volt az érzésem, bár szívesen győződtem volna meg ennek az ellenkezőjéről, ha lehetne... A Szerémség buja zöldje, jó utjai, élősvénykerítései, csinos házai, stb. oly ellentétet mutattak az »extra Hungariam etc.« hazájának árterületeivel és parlagon hagyott földjeivel, hogy a legmélyebb fájdalom fogott volna el... ha elmaradottságunknak a sors hatalma, nem pedig a lehető legmeghatóbb

butaság volna az oka.

Kamenitzben megtekintettük Martzi-bányi Márton etablismentjét. Tout respire la petite âme de Monsieur... (Minden az ur kis lelkére vall.) Szárazföldi uton vissza Péterváradra. — Fekvése rendkívül szép. Ujvidék olyan hely, mint Komárom. A Duna itt igen szűk, a hid á peu près 150 öl. — Államfoglyok is vannak itt, köztük Martain alezredesné, aki szobaleányának addig verte a hasát, amíg bele nem halt... és egy gyermekgyilkos nő, egy tiszt leánya. Nagyon enyhén bánnak velük. Abbele tábornok levelet adott nekem Voith tábornokhoz Péterváradon — de közben szíves volt megengedni, hogy a császár legutóbb a legszigorúbban megparancsolta, hogy senki emberfiát ne engedjenek Belgrádba és ezért nem adhat engedélyt etc. etc. — A császár intézi tehát ezt is! Il fait tout, mais tout plus que médiocrement! (Mindent maga végez, de mindent jobban mint közepesen.) Természetesen nem leszek olyan ostoba, hogy ezt a levelet átadjam.

(Egy sor törölve.)

Ez engem nem csekély mértékben

(2½ sor törölve.)

A parancsnokság részéről oly csekély előzékenységet tapasztaltam, hogy lemondunk a vár megtekintéséről. Este vihar volt. — Forray az ujjalánkai fogadóban sült csirkével vendégelt meg bennünket. Mielőtt elváltunk volna, sok más ur társaságában megtekintette a Desdemónát.

29-én reggel 4 óra tájban folytattuk utunkat. Karlóca magasságában ébredtem fel. Rendkívül bájos a Duna jobb partja, de annál rosszabb a bal. — Zalánkeménél átszálltunk a Juliettára és a Tiszán, melynek sodra igen heves volt (3 óra alatt) Titelbe hajóztunk. Jankovich ezredes fogadott bennünket, a péterváradai parancsnoksághoz képest királyi módon. Ugy látszik, ő az egyetlen valamirevaló férfi a környéken... három hónappal ezelőtt azonban kitörte a lábát. Ugy ecsegette előttünk az Izlás és a Vaskapu veszélyeit, hogy ludbőrös legyen a hátunk. Azelőtt mindig a vezérkarnál volt — most gazdász és hajóhadparancsnok.

A csajkás fegyvernem minden kritikán aluli... Éjszakára ott maradtunk az ezredes házában, — borotválatlanul, mosdatlanul, rendes öltözet nélkül, úgy ahogy a hajóból kiszálltunk. Felesége, egy frei-

burgi asszony, igen kedves volt... Szécsen Malvint — »oly bájos, törekény lény«-nek nevezte.

(Egy magaslatról láttam a Béga csatorna torkolatát — fölfelé a Tisza mentén pompás síkság, de mily szármalmasan dezolált állapotban.)

30-án 1/25-kor indulás a Juliettán Putnick Miklós főhidmesterral (a csajkások zászlósa), akit Jankovich ezredes Orsováig mellém adott. Velünk együtt indult két 1/4 csajka 16 evezőssel. A Julietta, melyen Putnick kormányzott és én, Waldstein, Seva, Semodan eveztünk, beat them very easy. (Igen könnyen megelőzte őket.) A Dunán két fehér kócsagot lőttem. Kevéssel 10 óra előtt Zimonyba érkeztünk. 5 1/4 óra alatt eveztünk ideig, a távolság körülbelül annyi, mint Esztergomtól Pestig. Belgrád fekvése nem lepott meg — de mindenestre szebb, nagyobb szabású és kényelmesebb, mint Pest és Buda.

(Néhány órányira Belgrádtól az ország belsejében van a meglehetősen magas Avala hegy.)

Felkerestem Voith tábornokot — bárdolatlan fickó módjára fogadott — éppen étkezett...

(Fische zimonyi térparancsnoksági százados, Kertschmar főhadnagy, Vassilyevics tolmács.)

Egy ujvidéki kereskedő kocsira ült és Zimonyba jött, csak azért, hogy engem láthasson és tiszteletét lerójj! Tud és ismer mindent, amit az országért tettem etc. Léhmann.)

3 óra után igen sok szükséges kísérővel Belgrádba mentünk. Voltunk a pasánál etc. Még nekem is feltűnt, milyen nagy a különbség... amint átkelünk a Száván. Itt már kezdődnek a tsardakok... (török határőrtelepek). A Száva jobbpartján a kanyarulatnál az egyiket Szávaszögnek (Sau Spitz) hívják.

A törököket mindenki, illetve majdnem mindenki igazságtalanul ítéli meg. A világ legrongyosabb, legzüllöttebb, legpiszkosabb fickói is rengeteg kivetni valót találnak a törökökön — kinevetik szokásukat, öltözködésüket... Ha azonban meggondoljuk, hogy Krisztus a civilizáció mellett volt, Mahomet pedig ellene — akkor csodálkoznunk kell, hogy Törökország ennyire haladott és Magyarország ennyire elmaradt. Az ozmánok birodalma a maga módján sok keresztény országnál előbbre van... Ilyen lehetett a magyar

életmód azokban az időkben, amelyeket Kisfaludy Sándor etc. megírat.

Nagyon szeretném, ha olyan kandallóni lenne, mint a belgrádi pasának! — egészem hosszú idő óta most a legjobb. Sokat szenvedek a hőségától, különösen pedig a szunyogoktól. — Lesz még rosszabbul is.

(Legalább annyi ember hiszi, hogy a halak felfalnak minket, ha megfürdünk, minth ahány nem hiszi.)

Drága, kedves Cr(escence)-om képe mindig előttem lebeg! Becsületet és örömet fogok neki szerezni!

Latinul tanulok... de rosszul megy! Átkozott nehéz feladat is 39 éves fejjel 35 fokos hőségben és azzal a meggyőződéssel, hogy a latin nyelv nekünk magyaroknak valóságos átkunk!

16-án korán reggel bricskámon Waldsteinnal 6 óra alatt Indián át Péterváradra utaztam. Egy fiakkeres hajtott. A főparancsnok ott akart tartani ebédre, de nem fogadtam el, gyorsan megebédeltem a fogadóban, majd Temerinbe mentem Szétsen Károlyhoz, aki a legszívélyesebben fogadott. Nagyon örültem, hogy több mint egy órahosszat magunkra hagyott, miután szobáinkba vezetett.

Október 17-én 2 állomást mentünk Szabadkán tul.

(Voith dinerjén 20 ember vett részt — és csak egy felszolgáló volt! 3 óra hosszúságú tartott — szegény asszony szinte belehalt izalmába!)

Voith elmesélte, hogy szedte el Belgrádban egy porostól az iratait — dicselkedett.)

161. old. Waldstein napló.

Junius 26. Az éjszaka kellemetlen volt a szunyogok miatt. A Desdemonán evezünk, mert nagyon erős ellenszél volt. Elmentünk Mohács partja mellett — nevezetes hely a szerencsétlen 1526-os csata és Lajos király halála miatt; láttuk a Csellye patakot a Dunába ömleni, ennek vizébe fulladt bele.

Ebédnél (magyarul folytatott) nagy vita a materializmusról és a kötelességekről: Széchenyi latinul beszélt. Eveztem. — Széchenyivel és Semodannal a Julietten Batinába, meglehetősen szép fekvésű kis falu. Az itteni fiatal lányok nagyon csinosak voltak. Fogadalmi ünnepséget tartottak a jégeső miatt, a lányok csino-

san voltak öltözve, villogó fogaik olyan fehérék voltak, mint amilyen feketék a szeméik.

Usztam. Sokat mesélnek a nagy Schaad-en-ekről és valóban a közelünkben gyakran láttunk a vízből kiugrani embernagyságu halakat.

Semodan lelőtt egy kigyót, mely a hajó mellett uszott. Az est valóban isteni volt. Holdvilág és még hozzá kevés szunyog.

Hogy szeret minket a természet. Apatinban fáradt hajóink abbahagyták a munkát.

Junius 27. Ahelyett, hogy becsületes emberek módjára felöltöztünk volna, még azt a keveset is levetettük, ami rajtunk volt és közvetlenül a Dráva torkolatánál a Dunába ugrottunk. Állítólag itt van a legtöbb hal, tehát itt a legveszélyesebb az uszás. A torkolat tája nagyon szép, mert a Dráva erdős szigeteket formál és két ágban szakad a Dunába. Amint Magyarország véget ér, állítja Széchenyi, nyomban szépülni kezd a táj. Igaza is volt. Verőce megye partjai, Erdő várának romjaival gyönyörű dombosak. Festői fekvése van. A Juliette kivitt a partra. A környező dombokon és a várban mászkáltunk.

Egy jó séta nagy öröm a hajósnak!

»Mindég szebb és szebb lett a tájék, Szerémség halmos partjai. Vukovár igen szépen fekszik és maga a hely egy a legkellemetesebb mezővárosok közül, melyet találni lehet. Tele fákkal. A kaszárnya, mely Albert bátyámra, a ki itt feküdt emlékeztetett, virágzó hársfákkal volt körülfogva, melyek éppen teljes virágzásban lévén, felséges illatot terjesztettek.«

A hársfavirág mindig J. Paulra és az ő 45 Handpostage-jára emlékeztet.

Junius 28. A pirkadó hajnal már bárkánkban talált. Azt hittük, hogy Futak messze kiesik utunkból, igyekeztünk, hogy lehetőleg korán érkezünk Forrayhoz. De már 6 órakor odaértünk a Juliettel a falu partjához.

Ha üdvözölhettelek volna téged, aki után csónakom a nevét kapta. (Forray Juliát). — A szerelem a gyermeket férfivé teszi, a férfit pedig gyermekké. Nem akadt szék a régimódi, de kényelmes házban, amelyen ne ő láttam volna ülni, nem akadt sarok, melyben ne az ő bájos alakját láttam volna állni, nem volt ablak, melyből ne ő nézett volna ki etc.

— Könnyű elképzelni, mily boldog napot töltöttem volna ott, mindig az ő képe röpöködött körülöttem és játszott a képzeletemmel. — Iván még jobban emlékeztetett a F.-ék szalonjában töltött estékre etc. De hagyjuk most ezeket a képeket, melyek elragadóak, ha csupán vázlatban látjuk őket, de boldogtalanságunkra és vesztességünkre emlékeztetnek, ha a valóságot kutatjuk mögöttük. És mégis önmagamnak be kell vallanom: inkább a jelleméről etc., alkotott elképzelésemet szeretem, mint őt magát a valóságban. Ő, bár olyan lenne, amilyennek, akinek lennie kellene és amilyen lehetne.

Amikor bementem a szobába, melyben Juliett lakott, nem tudtam más jelét hagyni ottlétemnek, mint hogy letörtem egy darabkát egy régi asztal széléből és megkértem Ivánt, mondja meg: én tettem. — Szegény Cephise (Forray Julia nővére), úgy hallom beteg és Iván nem tudta mitől.

Báró Forray magyaros vendégszeretete kellemes napot szerzett nekünk. Ivánnal a Julietten Péterváradra mentünk. Cezarával lerajzoltam a várat. Forray Futakra vitetett bennünket. Ott ettünk, miután az egész házat megtekintettük. (Itt ismét alkalmam volt megcsodálni a mult század gálánsságát, vagy rosszságát.)

Milyen szörnyűek e csupaszs léncsők és az a nagy zsufoltság a hálósobában, etc.

D'ner után Forrayval a szerémségi Cserowitzba mentünk. Milyen vegetáció! Mintha a Duna a Dráva torkolatától kezdve esztétikai elválasztó vonala volna a szépek és csúfnak. Az előbbi: Szlavónia, az utóbbi Magyarország.

Kamenitz. Közönséges és élveteg. Teljesen a tulajdonos szellemét tükrözi vissza. Kicsinyesség mindenütt, kár, mert fenséges is lehetne.

Pétervárad. Késő volt már ahhoz, hogy a várat megnézzük. Ehelyett fagyaltot ettünk a tisztelgetésméltó, de nem harcias Abele tábornokkal. Széchenynek levele átnyújtásakor alkalmam nyílt, hogy lássa ezt az egész tábornoki pereputtyot, szerinte igazán nagyszerű dolog. Vajon adhatnak-e beszédesebb tanujelét békeszeretetünknek a török előtt? Kétem.

Forrayval a Desdemona fedélzetén, majd onnét az uividéki vendéglőbe. Ez a város Magyarország e részének egyik legnagyobb kereskedelmi központja. Azt

mondják, hogy csodálatos, mennyit fejlődött néhány év alatt. Forrayval vacsoráztunk, majd szívélyes bucsut vetünk tőle.

Egy szárazföldön töltött nap felfrissíti a vízi utast — mint általában minden utast a jó ismerősök körében töltött nap.

Junius 29. Pétervártul még előbb mintsem felkeltem, elindultunk volt.

»Karlowitz. Szlankamen. Némelly hársfa erdős partokon kívül a tájék nem volt szép.«

»Ebéd után Juliettre ülünk és a Tiszán felevedznénk Titelbe; csinos helység, — a Törökök által elrontott várnak kevés omladéka látszanak.«

»Jankovich Csakisták őberstere és annak nyáias felesége igen barátságosan fogadtak, és nálok marasztaltak; a folyó ellen evedzés (folyta igen erős lévén) egy keveset elfárasztott; azért én legalább a marasztaláson éppen nem haragudtam.«

»Sajkák nekem tetszettek volna, ha a pesti 2 angoly csónakot nem láttam volna, de mely durvák voltak ezekhez képest! Még-is becsületes formát mutattak!«

»egész sajkák (egy szó kihagyva) evedzőn mennek. Fél sajkák (egy szó kihagyva); ¼ sajk. pedig 16-on. A mi hajónkat látván, különösen a hajlott evedzőn (with bent blades) tiszt-Uraimék elcsudálkoztak; de mégis azt mondták, hallván, hogy nekünk Pesten egy 6 evedzős angolv futósa kánk van: hogy ők versen futásba egy ott lévő nehéz, mely 8 evedzős sajkával mernének eretzkedni.«

Mi nagyon szerénven viselkedtünk, mondván: Ő nem fér hozzá kétség, hogy megvernének minket.

»A tiszték, néhány fiatal láttunk tanulni szeretni, ifiak látszottak: különösen egy: Oberbrückenmeister (Fähnrich) Putnik nevezetű szinte fájdalmas szívvel hallgatta Széchenyit az Angoly hajókról szólani.«

»Az Oberster lábát törte volt nemrég, másként maga elkésért volna Orsováig: de ugó Putnikot kikértük tőle segítségül, a kit-is velünk bocsáított. Ugy örült a jó öreg Ur, hogy beszélgethetett, hogy alig eresztett lefekünni.«

Ugylátszik sok aktivitás, de megkötött kéz és előtételek, azonkívül kevés ismerete a vízi-szakmának — pl. azt tanácsolta, hogy bérelt járművel folytassuk az utat, melyet a Vaskapuig igen veszélyesnek tart; sőt a legveszélyesebb sza-

kaszoknál pedig gyalog menjünk. Ördögbe is! Ez aztán szép vízi felfedező ut volna, ha mindenütt gyalog mennénk. A Bánátnak az a része, ahol a Béga Perlasznál a Tiszába torkol, termékenynek látszik — micsoda legelő lehetne! Így azonban víz alatt van az egész, semmi sem lehet a mocsárban a szunyogokon, kócsagokon és vadkacsákon kívül. Milyen könnyen lehetne ezen segíteni!

»Szörnyűség!« — kiáltotta lelkesen Széchenyi — »ezt megváltoztatni nekünk van adva!« »Neked, de nem nekem« — kellett szomorúan válaszolnom. Ha azonban jobban meggondolom, akkor e szomorú feleletet mégis egy »reménység sugárjával« enyhíthetem: miért nem tehetném én? Isten veled J...! (Forray Julia bárónő) a szív bálványa, ha nem is az ész ideálja!

Vándorolnod kell érettem. Hadd legyenek hatalmas és boldoggá teszlek.

Az ezredessel és Hiller őrnaggyal (feleségeik társaságában) vacsoráztunk, a sajkások török zenét adtak az ablak altt.

A szunyogok csipnek, de az ágy nagyon jó.

312. oldal.

Október 16. Zimony—Temerin.

Réggel 5 órakor indultunk Zimonyból Széchenyi kocsiájában, a kocsist úgy hívták »Zimonyi fiakkere«. Indiában lovakat váltott és $\frac{1}{2}$ 12-kor Péterváradra érkezünk. Széchenyi felkereste Siegenthal tábornokot, a parancsnokot. E derék ember — igazi osztrák tábornok — csaknem agyalágyult — Csak nagy nehezen tudott visszaemlékezni Széchenyire. Végül meghívta ebédre, de oly módon, mintha elkergetné. Széchenyi udvariasan megköszönte és asztalhoz ültünk. Egyszer csak belép egy egészen apró emberke és eunuch-hangon megkérde, hogy megérkezett-e Széchenyi gróf. Gróf Széchenyi megmondta, hogy ő az, mire az emberke egészen kétségbeesett, hogy már ebédelünk, mert ő akart minket meghívni. B. Testa Bertalan volt, Siegenthal veje. Nagy ebéddel várt ránk, de mi ahelyett, hogy ott helyet foglaltunk volna, kocsiba ültünk: »Kocsis, gyereünk Temerinbe!«

Széchenyinek egy kis emberi vonása: egy Lehmann nevű pétervárad-i kereskedő már régebben beteriesztett, eredménytelenül, egy dunaszabályozási tervet. Jövő télen már hajóépítéshez szükséges

fát kell a Száván és a Dunán szállítania egy angol bankházzal kötött megállapodása alapján. Igen szép és dicséretes dolog. Asztalhoz ültünk. (Már régebben megjegyeztem Széchenyi előtt, hogy ez tevékeny embernek látszik, amit Széchenyi meg is erősített. (E derék ember talán illetlennek találta, hogy nem tartottuk ott ebédre; bár még csak 11 óra volt; szárazon, de igen udvariasan ajánlotta magát.

(Fogadok, hogy e megjegyzést vetélytársi irigységből tette.)

Temerin. Szemerkél az eső. 3 órakor érkezünk. Átöltöztünk, igen barátságos fogadtatásban volt részünk. Rögtön kávéval ittunk. Széchenyi a »Gondolatokba irogatott. Azután felmentünk a grófnőhöz. Törökországról beszélünk. Illetve csak Széchenyi beszélt, én nem. Malvinát (Szécsen Malvina grófnő, Szécsen Károly gróf leánya), ezt a bájos leánykát anyja en pretension (Hivalkodóan) öltöztette; afféle főkötőjével tulságosan elegáns volt egy ilyen vidéki hétköznapon. Én beszélgettem vele: Széchenyi egy szót sem. Az anyja igen igyekezett, hogy Széchenyit szólásra bírja.

Igen jó vacsora. Vacsora után Buzsán nyugalmazott ezredes hírlapokat olvasott. Az anyja elaludt, a lány nevetett, senki sem figyelt. Mindenki jóéjszakát kívánt és lefeküdt (ezt fogom én is tenni, holnap írom majd le.)

Október 17-ike Vasárnap. Temerin—Halas.

A magyar vendégszeretet (csakis barátok iránt, mert egy angol utazó például nem volna abban a helyzetben, hogy dicsérje), nemcsak abban nyilvánkozik meg, hogy minden lehető kényelmet megadnak a vendégnek házukban, hanem ha el kell válni, megkönnyítik számára az utat is, ami még ennél is többet jelent. Szécsen gróf oly kedves volt, hogy egészen Szabadkáig adott nekünk lovakat. $\frac{1}{2}$ 10-kor már Halason voltunk, egész nap egy nagy sikszagon mentünk, melyet itt-ott kis völgyecskék szakítanak meg. Rendkívül termékeny itt a föld, a parasztok gazdagok.

(Helységek, melyeken keresztül mentünk: Temerin, Szt. Tamás (sur le Canal), K. Hegyes, Topolya, Szabadka, Mélykut, Halas.)

Keveset beszéltem Széchenyivel, aki sokat olvasott. Forrált bort ittam, majd lefeküdtem.

Topolya utolsó földesura

A mai Topolya helyén már a középkorban fennállott egy Fybaych (Fiabajcs, Kisbajcs) nevű helység, amely 1462-ben már önálló község volt. Fybaychot Mátyás király Naghbaych (Bajsa) és Hymesegyház (Emusics) falvakkal együtt anyjának adományozta, akitől Corvin János örökölte a birtokot. Fybaych neve valamikor a török uralom idején változott Topolyára. A község a 150 éves török uralom alatt elnéptelenedett és Savoyai Jenő diadalmas hadjárata után már csak mint pusztáról tesznek róla említést Topolya pusztá a katonai határörvidék felszámolásáig a szerb miliciához tartozott, mint a péterváradai granicsárok birtoka. A mai községet a Grassalkovich kamarai elnökök által 1750-ben idelepipített magyar és tót családok alapították. Csicsovszki Ferenc szabados gyűjtötte össze a telepeseket, akik a telepítési feltételek szerint nem örökös jobbágyokként jöttek a faluba, hanem megkapták a lehetőséget, hogy szerződéses lakosokká válnak. 1768-ban már 132 római katolikus magyar és tót család lakta a községet. 1786-ban az urbéri rendezés alkalmával már valamennyi lakos magyar volt. A lakosság száma gyorsan szaporodott és 1792-ben már 411 házhelyes jobbágy és 105 házasság zsellér lakott a faluban. Ipára akkor már virágzásnak indult.

Ezt a népes színmagyar lakosságu helységet a király 180-ban krajovai és topolyai báró Kray Pál tábornagynak adományozta katonai érdemei elismerésül és a jobbágynak felszabadító 1848-as törvények hatálybalépéséig a család volt a község földesura.

A Kray-család sárosvármegyei eredetű s csak a XVIII század elejétől játszott nagyobb szerepet a közéletben. A család egyik őse, Kray Jakab Késmárkon telepedett le s ott rövidesen a város bírája lett. Rákóczi szabadságharca idején ártatlanul abba a gyanuba keveredett a báró, hogy kapcsolatokat tart fenn Rákóczival s ezért Heiszler császári tábornok lefejeztette. A halálraítelt kegyelmet kapott, de Kray ellenségei megvesztegették a kegyelmi rendelettel Késmárk felé utban lévő osztrák tisztet, aki megbízónak utasítása értelmében csak a ki-

végzés megtörténte után jelentkezett a kegyelmi paranccsal. Fia, akit szintén Jakabnak hívtak, megesküdött, hogy megbosszulja apja halálát. Bécsbe utazott, ahol véletlenül találkozott azzal a tiszttel, akinek a mulasztása apja életébe került, provokálta a tisztet és párbajban megölte. Ez az esemény fordulópontot jelentett a család életében. Addig a közigazgatásban helyezkedtek el a Kray család tagjai, Jakab azonban abban a reményben, hogy így elkerülheti a halálosvégű párbajozásért járó büntetést beállott katonának és fiait is katonai pályára adta. Két fia volt. Sándor, aki mint őrnagy vonult nyugalomba és Pál, aki tehetségével a legmagasabb rangot is elérte. Korának egyik legismertebb hadvezére volt s a napoleoni háborúk idején az olasz és német harctereken győzelmes háborukat viselt. Maga Napoleon is elismeréssel nyilatkozott hadvezéri képességeiről. Erős kézzel ő nyomta el a Kloska és Hóra féle erdélyi lázadást. Sikereit azzal ismerék el, hogy a Mária Terézia renddel tüntették ki, és bárói rangra emelték és királyi adományként Topolyát kapta. Fia, Ferenc szintén a katonatiszti pályán működött. Ferenc fia volt Kray János báró, a család utolsó férfi sarja és Topolya utolsó földesura, aki szakítva a család hagyományaival, nem a katonai hanem a gondtalan főúri életet választotta élete céljául. Életének alakulásába azonban beleszólt a történelem.

Kray János majdnem egész éltét Topolyán élte le. Jó nevelést kapott s ifjúsága a legszerencsésebb viszonyok között mulott el. 1829-ben vette át a topolyai birtokot a rokokó stílusban épült nagy főúri kastéllyal, amely az akkori megye egyik leghíresebb nevezetessége volt. 24 éves korában megnősült. Felesége Wenkheim Mária grófnő korának híres szépasszonya volt. A báró Topolyán érezte magát legjobban, nem érdekelte a politika, közéleti szereplési vágya nem volt. Jósziví, bőkezű, a jótékonykodásban örömet találó, jókedélyű gondtalan főúr volt. A családján kívül csak a vadászat, a lovak, galambok és kutyák érdekelték. Ő volt az első egész Délmagyarországon, aki angol lovakat

tenyésztett. Lovai a legkeresettebbek voltak az országban, kutyáit a külföldi kutyabarátok is számontartották, galambászata pedig a világ valamennyi kiváló fajtájának gyűjteménye volt. Sem pénzt, sem fáradságot nem sajnált, ha ezekről a kedvenc állatairól volt szó. Feleségének a kertészkedés volt a szenvedélye. Ugyanolyan kedvvel tenyésztette a virágritkaságokat, mint férje a lovakat, galambokat és kutyákat. S így nemcsak különleges fajállatairól volt híres a Kray-család, hanem páriátritkító hatalmas kiterjedésű angol parkjáról is, amelynek virágait messze földön ismerték. A bárók ritkán mozdulnak el Topolyáról s csak rövid ideig maradtak birtokuktól távol. Minden örömről Topolyához fűzte őket. A pompás kastély pedig nyitva állott éjjel-nappal az érkező vendégek előtt. Mint a többi bácskai nemesi kastélyban vagy gentry-kuriában, Krayék otthonában is örökös volt a vendégeskedés, folyt a bor, szólt a nóta, sohasem fogytak ki az ételek. A gondtalanság és jólélet, az uri passziók világa volt ez a kastély.

Nagy eszmék értek a történelem méhében, új kor vajudott, ide azonban nem ért el az eszmék zugása. A népben már feszültek a később kirobbant erők s a nemzetiségek vezetői is megálmodták már a későbbi évtizedek hatalmas nacionalizmusát, amelynek kirobbanása sok mindent átértékelte az országban. A bácskai vezető réteg azonban nem igen vette észre, hogy a sima felszín alatt milyen nagy erők dolgoznak. Kray báró úgy élt mint a többi hozzá hasonló bácskai ur ebben a korban s ez a költséges életmód megalapozta a Bácskáról elterjedt és részben még máig is fennálló tévhitet, mintha ez a föld mindenki számára Kánaán volna, s itt csak éjjel-nappal mulatozó nábobok és saját zsirjukba fulladó birtokosok volnának. Abban az időben divattá vált és Bácskaszerte pusztított ez az életforma, amely Bácska ilyen hírét szülte. A közügyekkel való törődés nem volt divatos s a birtokosok abban élték ki magukat, hogy — minden ürügyet felhasználva az összejövetelekre — egyenek, igyanak, mulassanak, udvaroljanak. A közszerepléshez is az alkalmazkodás, a jó fellépés és a bő torok volt a legszükségesebb előfeltétel. A polgárság még nem számított, a jobbágyság páriáisorban élt. Az egész

élet a földbirtokosok körül összpontosult, akiket jobbra-balra sógor és komasági kapcsolatok fűzték egybe. A közügyekért való lelkesedés még egészen gyermekipőben járt ezen a tájon. Egy-egy lakodalom, keresztelő, névnap volt az igazi esemény a megyében s hosszú kocsisorok vitték a vendégeket egyik kuriáról a másikra. Ez az életforma ütötte rá bélyegét a Kray-család életére is, s nem csoda ha Kray báró sem akart mást, nagyobbát, mint a többiek körülötte. Két ízben ugyan főrendi táblai követ is volt, ezt azonban ő is csak jognak s nem kötelességnek vette. Az ő világa a bácskai világ volt.

Megelégedett, boldog életet élt a család egészen 1845-ig, amikor megkezdődtek a bajok és a gondok. Pestre költöztek a bárók, mert fiukat, Pált nyilvános iskolába iratták. A fiu még az év őszén lovaglás közben szerzett tüdőgyulladásban meghalt. Topolyán temették el. A bárót a buskomorságig lesújtotta fia elvesztése miatt és az alkoholban keresett vigasztalást. Elszigetelte magát a világtól, semmivel és senkivel sem törődött többé. Így lepték meg a 43-as események. A jobbágyság felszabadítása anyagi gondokat hozott a bárónak. 6.900 holdas Emusics pusztáját ugyanis már korábban édesanyjának adta át haszonélvezetre s az ő jövedelmét a földesuri hatósága alatt álló 304 telkes jobbágy után folyó járandóságok képezték, amelyekből a 43-as törvények következtében elesett. A dézsma és az urbéri járandóságok megszűnése egyszeriben rossz anyagi helyzetbe sodorták a bárót, ő azonban nem mondott le eddigi kedvteléseiről, az elmaradt jövedelmet pedig adóságokkal pótolta.

Ebben az időben tört ki szerbek bácskai mozgalma. Bár a 43-as törvényhozás semmi rosszat nem hozott a nemzetiségeknek és kihangsúlyozta a törvény előtti egyenlőséget, a magyar nacionalizmus fellángolásának hónapjai szembeállították a nemzetiségeket a magyarokkal. A tragikus összeütközés sok tényezőtől tevődött össze s ezek között nem kis szerepet játszott Bécs keze. A szerbség már korábban felébresztett feszítő ereje kirobbant és azok a szörnyűségek, amelyeknek Bácska magyarjait ezek a vésterhes hónapok kitették, a bécsi kor-

mány embereinek szemei előtt folytak le, ezek tudtával és beleegyezésével.

A szerb lázadás kitörése Pesten érte a bárót, aki, amint értesült az eseményekről, azonnal Topolyára sietett hogy megtegye a szükséges intézkedéseket. Legfőbb gondja az volt, hogy értékes lovait biztonságba helyezze. Kiválasztott közülük huszonkettőt s ezeket a somogyi Bográdra szállította Zichy grófhhoz. Mire odaért, már ott sem volt biztonság. Jele-sics bán csapatai veszélyeztették ezt a vidéket is. Azt tanácsolták neki, hogy ne térjen vissza Topolyára, amíg le nem csillapodnak a kedélyek. Abban az időben sokan azt hitték, hogy csak jelentéktelen megmozdulásról van szó és rövidesen helyre áll a rend. A báró azonban nem hallgatott barátaira.

Visszatért kastélyába és bár érezte, hogy már volt jobbágyai hangulatában is nagy változások állottak be, továbbra is ott maradt. Kastély a szegedi országot mentén feküdt és utjába esett a verbászi tábor felé tartó katonaságnak. A tisztek seregestül keresték fel a báró vendéglátó házát s a kastély olykor valóságos szállodává alakult. Ha nem voltak vendégei, ő rándult át a verbászi táborba, ahol az összesereglett katonai és polgári előkelőségek között jól érezte magát. Közben egyre veszélyesebbé vált a topolyai tartózkodás, egyik fegyveres összeütközés a másikat követte, gyilkosságok, égő falvak mutatták a háború borzalmát, a báró azonban nem tudta elhatározni magát a menekülésre. Sőt, akkor sem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy elhagyja Topolyát, amikor a verbászi tábor a kapott utasítás értelmében felkerekedett, hogy visszavonuljon Szegedre és Topolyán való átutaztatában Vécsev Károly gróf parancsnok világosan közölte vele, hogy amint az utolsó magyar katona elhagyja a községet, ott lesznek a lázadók és nagy veszélynek teszi ki magát, ha kastélyában marad. Hiábavaló volt a borzalmak ecsetelése, nem tudták kikökönteni a bárót a tetovázásból. Az sem indította elhatározásra, hogy látta a községben végigvonuló menekülők végeláthatatlan szomorú sorát. Már a topolyai lakosság egyrésze is menekül, mert az a hír érkezett, hogy Sztéjin őrnagy csapatai elfoglalták Bajsát és Kulát is, a báró azonban ma-

rad. Sztéjin őrnagy Bajsa elfoglalása után felszólította Topolyát is, hogy adja meg magát. Összehívták a község lakosságát és a többség a katonai védelem és menekülési lehetőség hiányában a megadást határozta el. Azonnal elkészült a megadási nyilatkozat, amelyet Rudi János gyógyszerész elindult Bajsára. A báró tisztán látta a helyzetet, de nem akart elmenekülni, mert nem akarta otthagyni kastélyát a forradalmi bosszu prédájául. Amint a gyógyszerész elindult Bajsára, kárpitost hivatott és fehér zászlókat csináltatott, ezek kiűzésére azonban nem került sor a parasztok fenyegető magatartása miatt. Egymás után érkeztek a hírek a szerb csapatok közeledéséről s a báró intézkedéseket tett a bevonulók fogadtatására. A szerbek már közel voltak Topolyához, amikor jelentették, hogy Szabadkáról magyar katonaság érkezik a község védelmére. A hír óriási lelkesedést keltett, de súlyos nézeteltéréseket is támasztott a megadás és a harc hívei között. Azok, akik már biztosra vették a menekülést, csalódással látták, hogy csak 75 honvéd és 25 huszár érkezett, akik megtámadták ugyan az időközben a község alá érkezett szerbeket, de harcuk kilátástalan volt: a szerbek száma meghaladta a háromezretet. A Kálváriánál rövid harc fejlődött ki, azután a maroknyi magyar csapat vissza vonult a harmincszoros túlerő elől Szabadka irányába. A szerbeket meglepte a támadás, árulást sejtettek és heves ágyútűzvet zúdítottak a községre. Az ágyugolyók a legnagyobb célpontot: a báró kastélyát keresték. Kray János csak ekkor határozta el magát a menekülésre. Kocsira szállt és kíséretével elindult Szabadka felé. Néhány száz méternyi út után azonban egyenest beleslöhant a menekülő kocsija a bevonuló szerbek egyik csoportjába. Ezek vezetője Velimirov Jován szenttamási származású kereskedő (aki később mint a Vojvodina alatt kinevezett zombori adóhivatali pénztári ellenőr 27.000 forintot szikkasztott) feltartóztatta és visszaparancsolta a báró kocsiját. A kastélyt már ellepte a szerb csapatokkal bevonult szegénység. A báró és kísérete nagyon súlyos órákat élt át. Kifosztották mindenét, a társaságban lévő Takáts János plébánoszt lelőtték, a káplánt leszúrták, a bárót pedig puskatússal leütötték. Velimirov

elvette a báró egész pénzét, de megígérte, hogy meg fogja védeni a többiekétől. Velimirov be is tartotta szavát. A bárót és kíséretét kocsi- és a szerb táborba kísérte. Itt keserű szemrehányásokkal fogadták őket és a bárót gyanúsították az árulás értelmi szerzőségével. Közölték velük, hogy foglyok és Karlócára kell utazniuk. A bárónak semmi pénze sem volt és félt a hosszú uttól. Elpanaszolta baját, mire egy Davidovac nevű szerb tiszt felajánlotta neki egész készpénzét: 30 forintot. A báró elfogadta a nagylelkű ajánlatot. Közben Velimirov is megsajnálta a bárót és a több mint kétezer forintból, amennyit elvett, öt forintot visszaadott. Anyagiakkal ilyen gyöngén felszerelve indult el a báró kocsija katonai kísérettel Karlócára. Szerb falvakon ment végig a kocsijuk és az egybesereglett néptől nem sok jót hallottak. Annál inkább meglepődtek, amikor Karlocán a szerb bizottság nagyon előzékenyen fogadta őket, sőt ebédet rendeztek a fogoly báró tiszteletére. A pátriárka azonban nem volt otthon s utána küldték Titelre. Itt is elkéstek s végül a bánáti Zsombolyára utaztak a pátriárka nyomába. Csekonits báró kastélyába vitték őket, mert ott székelt a szerb-osztrák parancsnokság. Csekonits bárót régi barátság fűzte Kray báróhoz és a bánáti földesur mindent elkövetett, hogy kellemesebbé tegye a foglyok sorsát. Uri ellátást kaptak, s több teára is meghívták a bárót, aki itt találkozott Teodorovics tábornok parancsnokkal is. Néhány nap múlva azonban el kellett hagyniuk a vendéglátó házat és Temesvárra kísérték őket. Ez volt a báró meghurcolásának utolsó állomása. Az új megvehéza börtönébe zárták kíséretével együtt. A báró kétségbeeséssel vette tudomásul sorsának ilyen rossz alakulását, de csakhamar tapasztalhatta, hogy itt sem hagyva el különös szerencséje. A börtönőr napi 30 krajcár ellenében jó ételekkel látta el, a bánásmódra nem volt panasz és a börtönt is igyekeztek kellemesebbé tenni. Hottstäter kapitány hadbíró hallgatta ki a foglyokat, s a báró nem győzte eleget dicsérni a hadbíró jósága miatt.

A temesvári napok a körülményekhez képest kellemesen teltek el. Megengedték a foglyoknak a mindennapi sétát és szabadon mozoghattak a vár területén

belül. Amikor a harcok elérték Temesvárt, Kray báró barátai tanácsára engedélyt kért a város elhagyására. Ezt minden további nélkül megadták neki. A szabadságát vissza nyerte most már, de súlyos gondot jelentett a körülkerített városból való kijutás. Végre egy menekülő zsidó csoporttal utnak indult a báró és kísérete, a magyar előőrsvonalon azonban nem volt könnyű átiutni. Engedély hiányában három napig éltek étlen-szomjan fedél nélkül a két szembenálló erő közötti senkiföldjén, míg végre olyan magyar katonákra találtak, akik átengedték őket az előőrs vonalon. A báró kérésére azonnal elkísérték őket a főhadiszállásra, ugyanahhoz a Vécsev grófhhoz, aki Topolya sürgős elhagyását tanácsolta a bárónak. Vécsev gróf nagy örömmel fogadta a bárót és elősegítette továbbutazását.

Igy szabadult ki a báró végleg a szerbek fogságából. Az volt a terve, hogy visszatér Topolyára. Amikor azonban Szabadkára érve azt hallotta, hogy kastélyát majdnem teljesen elpusztították, lakását, a magtárakat teljesen kifosztották s azt amit a szerbek meghagytak saiat jobbagyvai vitték el, elment a kedve a visszatéréstől és Pozsonyba utazott leánya, gróf Zichy Jánosné és felesége meglátogatására. Nem volt azonban sehol sem nyugta, egyik helyről a másikra költözött, s véül Pesten telepedett. Itt is halt meg. Egy ködös novemberi estén elgázolta egy teljes sebességgel haladó hintó. Több hétig betegeskedett s betegsége sirba vitte. 1852 december 21-én halt meg 49 éves korában. Holtában újra visszakerült Topolyára s most a családi sírboltban nyugszik.

Grosschmidt Gábor, az életraiziró kortárs azt jegyezte fel róla, hogy »Egyszerű és igénytelen volt földi élete.«

Muhi János

Irodalom: Nagy Iván: Magyarország családai.

Borovszky: Bács-Bodrog vm. Monográfia.

Grosschmidt Gábor: Történelmi tanulmányok.

Grosschmidt Gábor: Bácsbodrog vármegyei élet 1848 előtt. (Tört. Társulat.) Évkönyve, 1891. év.

Faggyasék a szivadulai rétben

Irta: Cziráky Imre

Faggyasék bizony édeskeveset vettek észre abból, hogy megfordult a világ! De mit is láttak volna! Nenádovics Péro szállása, ahol Faggyas János béreskedett már vagy húsz esztendeje, oly messze volt a falutól: Nagyvölgyestől, hogy csak ünnepnap, akkor is csak igen jó útban jutottak el oda. Ritkán jártak oda is. Mit is kerestek volna, amikor se rokonjuk, se ismerősük, se senkijük ott. Ami hummegymás kellett, megvette nekik a Pér-szó néni, a gazda felesége. A sótól az ingvászonig mindent ő vásárolt számukra. Bele lehet ebbe is szokni, kivált ha belekényszerültek az ember. Ők pedig belekényszerültek mindjárt a kezdet kezdetén.

Mert úgy kezdődött a dolog, hogy huszonegyben, mikor János bácsi, akárcsak mondani Faggyas Jani hazakecmerkedett a háborúból, bizony nem igen kapkodott utána senki. Vékony, száraz legényke volt s mindene, amit a háború után a magáénak mondhatott: egy lapos kis vasdarab volt. Azt sem a mellén hozta haza, hanem a mellében. Ott bujkált valahol legbelül az átkozott kis gránátszilánk. A jó Isten a megmondhatója, merre bujkált. Aránylag csendesen viselkedett, baj sem volt vele, csak épp, hogy néha köhögni kellett tőle, meg nem tűrte a nagy sietséget. Fullasztott.

Így hát tempós mozgású, csendes ember lett Faggyas Jánosból, ki ma már annyi esztendő múltán maga sem tudná elmondani, hogy került nagy árvaságában a Tiszahátról a messzi idegen városba szódáslegénynek, hogy ismerkedett meg ott a másik tiszaháti árvával: Marissal: hogy fogta el mindkettőjüket a vágy a régi paraszti élet után. Annyi bizonyos, hogy reggelen ott állt Faggyas János a betyárvásárban, ahol olcsó pénzért szokták árulni magukat és családjukat az ilyen köhögősebb szegényemberek a pirosposzgás gazdagabbaknak.

Nenádovics Péro szakértő szeme megakadt az ágrólszakadton.

— Hovavalósi vagy?

— Tiszaháti.

— Kiné szógátá?

— Most legutóbb itt szógátam a Braunná, szódáslegény vótam.

— Onda zbogom, színe! Nekem paraszt köll! Béres!

Már ment volna tovább, de Faggyas utánaszólt:

— Hiszen attú lehetek béres! Nene! Nem uraskodásbú lettem szódáslegény se! Egy se patikárus, aki itt dängubál, minnyájá béres akar lenni!

Ilyen bátran szólt vissza Faggyas Jani akkortájt! Legény is volt és nem is köhögött még akkoriban olyan sokat.

Péro bácsi visszafordult:

— Van család? Mer nekem csak családós köll!

Már dél felé járt az idő. Ritkult a betyárvásár. A szemrevalóbbja már elkelt s a gazdákból is már csak azok járkáltak, akik nagyon olcsó bérest kerestek. Alig lehetett észrevenni Jani szemén a hazugságot, amikor kinyögte

— Van hát!

— Hány?

— Hát nem igen hányogatja egyik a másikat, mer hogy csak most kerülünk össze, de majd lesz, amennyi csak köll!

Péro bácsi elmosolyodott a nagy magabizáson.

— Aztán jártál-e már a szivadulai rétben? Mert az én szállásom ott van!

— Nem jártam, mer nem vagyok idevalósi. De az se sokat számít. Ha rét is! Ha ré, hát ré! Csak rendes munka köll annak, rendes gazda, rendes béres, rendes munka, rendes kereset, oszt le van!

— Hát mit kérsz?

Jani hátrább nyomta fején a rongyos sipkát és visszakérdezett

— Hát mit ad?

A gazda elmondta. János kevesellet-
te. Aztán ő mondta el, de most meg a
gazda sokallotta. Mire egymás kezébe
csaptak végérvényesen, éppen elkezdték
a déli harangszót. Mire a harangozó az
utolsót kongatta, már abban is megállá-
podtak, hogy mához egy hétre korán
reggel János asszonyostól jelentkezik
Nenádovics Péro szállásán a szivadulai
rétben, melyet könnyen megtalál a Kühn
Franz szénalmán túl a hatodik dűlőben.

Péro bácsi felkészülődött a kocsira,
János, mint most már a szálláshoz tar-
tozó ember, felakasztotta az istrángot,
megveregette a Rigya farát, odabökött a
sipkája széléhez s alkalmazkodó csendes-
séggel már így köszönt el új gazdájától:

— Zbogom!

Aztán megivott egy kis üveg pálin-
kát. Míg azt szopogatta, ráért gondol-
kodni. De hamar végére ért a gondolat-
nak is, a pálinkának is, így hát a koc-
sából a Stern doktorék felé irányozta
lépéseit, ahol Maris szolgált.

A mosogatóból szólította ki a lányt.
Az ijedten kérdezte

— Mit akarsz ilyenkor? Mi bajod
van?

A legény kifújta az orrát, megtöröl-
te izzadó homlokát s csak aztán felelt
— Semmi. Csak elgyöttem megmon-
dani, hogy megyek.

— Mész? ... Hová? ...

— Elegem van a városbul. Elátam
béresnek. Elég vót a városbul. Szállásra
megyek. A szivadulai rétbe. Oszt ... oszt
ha avvá vagy ... hogy izé ... neked is
eleged van a városbú, hát azé gyöttem,
hogy ... én elvállallak, oszt mehetünk
együtt ...

— A szállásra ...?

— Oda. Mához egy hétre mán ott is
köll lenni asszonyostul!

— Asszonyostul? Oszt se nem eskü-
dünk, se semmi?

— Dehonnem! Innejt igényest mék a
parokjára, oszt megtudom, mi köll az
íratkozáshó.

A Marist egy türelmetlen hang visz-
szaszólította a konyhába. János várt kinn

egy darabig, de hogy nem jött, hát ő is
elment. Úgy látszott dolgavégezetlen. De
ha valaki egy hét multán kinn járt a
szivadulai országúton, az jól láthatta,
aminő egy legény piros batyuval a hátán
baktat a sáros országúton a Kühn Franz
szénalma felé, mögötte másik piros ba-
tyuval a hátán egy lány s a környező
szerb és sváb szállások kutyái felhor-
kanva ugatták meg a cuppogó sárban
baktató két bolondost, vagy ki tudja, ia-
lán azt az e vidéken szokatlan dallamú
nótát, mely a ködös reggeli levegőben
olyan magabizó bodorodással párázott
ki a szájukon:

Nincsen pénzem, de majd lesz,

Hogyha Tiszaháton vásár lesz ...!

✱

Igaz, a nóta elhalkult, mihelyt kiér-
tek a szállásra és tudja Isten, azóta se
tudott felerősödni többé soha, húsz esz-
tendőn keresztül.

Pedig nem lehet valami különöseb-
bet mondani a gazdáékra. Pérszó néni,
a nagymellű, méltóságos járású háziasz-
szony végignézett rajtuk, aztán a mo-
tyójukon.

— To je szve? Ennyi az egész? —
kérdezte.

— Meg mink ketten! — replikázott
Maris.

— Uf Bozse, ez nem sok! Hát hova
fekszetek, min esztek, mire ültök?

Faggyas Jani és Maris csak összenéz-
tek ijedten, mint akik valójában ilyes-
mire nem is gondoltak. Ijedt tekintetü-
ket látva Pérszó néni elnevette magát.
Hogy Jani meg Maris miért nevettek
vele, azt én magam sem tudom. Ők se
tudták, de olyan neveltséges volt az az
egyszobás, nedves, sötét, kis béreslakás
a földre helyezett két piros batyuval,
hogy Ők is elnevelték magukat.

Pérszó néni aztán térült, fordult, kis-
vártatva már a nagyház padlásáról Jani
cipelte is a régi rozzant ágyat, Maris egy
ládát. De akadt ott rossz szék is, asztal
is, úgy hogy azon vették észre magukat,
tele a kis szoba. Hogy aztán Maris neki
állt a síkálásnak, Jani friss szalmát tö-

mőtt a rongyos szalmazsákba, még szép is lett a szoba.

— Majd ledolgozzuk mink ezt mind! — mondta köszönés helyett Jani.

— Dabome, hogy ledolgozzátok! Csika Péro jó ember, teta Pársza is jó aszszony, ami köll, csak szóljatok, megvesszük, aztán ti meg majd ledolgozzátok. Én írok mindent, ti meg csak dolgozzatok!

Az ezután következő húsz esztendő programja szinte teljes egészében benne volt ebben az egy mondatban! Párszó néni írta, Janiék meg dolgoztak. Hol Párszó néni volt előnyben, hol Jánosék. Sem az előny, sem a hátralék nem volt soha nagyon sok. Vigyázott arra Párszó néni! Tudja Isten, mégis olyan lassan haladtak előre. A második esztendőben Maris az új kalendáriumban szintén elkezdte vezetni a féljegyzéseket, de, hogy egynyomon voltak Párszó nénival, meg hogy a gyerek: a Matyi is megszületett, hát abbahagyta a további jegyzetést. Nem sok értelme volt annak a sok írka-firkának! Vagyont úgy se szerez rendes úton egy szegény magyar béres se, amúgy meg csak van szaporulat, ha kicsi is, de mégis! Hol egy malac, hol egy gyerek. A negyedik esztendőben már egy kis tehénke is odaragasztódott a vagyonhoz. Persze ez sem ment mindig ilyen szépen, ilyen rózsásan! Hol a hízó pusztul, hol temetésre kellett a pénz. Mert a harmadik gyerek után a többihez már nem volt szerencse. Igaz, alig párnaposak voltak, amikor a frász elütötte őket, de hármát egymás után, az már mégis! Aztán János is köhécselt. Nem akart doktor elé állni. Még a városha is csak akkor ment, amikor a kis koporsókat kellett bekísérgetni.

Minek is mentek volna? Ami kellett, mindent kihozott Párszó néni. Sót, ruhát ő maga vásárolt, a maga gusztsza szerint s az árát felírta. Még a kalendáriumot is ő vette meg számukra!

Jó népek voltak ezek a Péro bácsiék. Ha néha Dusán, a másik béres mocsos nyelvére vette a magyarok Istenét, Péro bácsi leintette, ha meghallotta.

— Király, király. Mindegy az, csak kinyér legyen! Igaz-e, János? Rá se hallgass!

Jánosnak jól esett a védelem s mi mást tehetett volna? Hümmögve köszöntgette a gazda védelmét s egykedvűen hagyta rá:

— Pa da!

És rá se hallgatott. Se Dusán gyalázkodásaira, se arra különös, elcsittulni sehogyan sem akaró hangra, ami különösen, furcsán, egészen belülről, talán a frontról hazahozott kis vasdaráb tájékról szólalt meg benne néha. Mi mindent nem mesélt az a titokzatos kis vasdaráb?! Mert csak az lehetett az oka! Hol a piavei harcokról mesélt és tudja Isten mikor hallott régi magyar katonanótákat duruzsolt a fülébe, hol meg a dandárparancsnok kemény ígéretét, amit akkor mondott nekik, amikor a kisezűstöt tűzte a mellére: „Ne féljeteek fiúk! A haza nem fog felejteni semmit!”

Hát így aztán János sem felejthetett a szüntelen belülről duruzsolás miatt semmit, csak épp, hogy nem válaszolhatott rá semmit. Egykedvűen hallgatta Dusán magabizó, hangos cikornyáit, egykedvűen hallgatta, ha szidta hol ezt, hol azt a nagy urat Pestről. Szidhatta. János nem ismerte őket, a nevüket sem hallotta, csak Dusántól, aki meg a szerb ujságból olvasta őket. Nem mondom, hallani sem szerette az ilyen beszédet János, mert hiába, csak magyar volt, akit szidtak, de mi mást tehetett volna? Köhhentett kettőt és hallatlanná tette a dolgot. Jobb így, okosabb így. Mit is tehetne ő egymaga itt, ahol még a pacsirta sem magyarul szól? Hiszen ameddig a szem ellát, a lankás földeken szét-szórt szállások közül egy sincs magyar! Pirosképű, kövér svábok, sallangos szerb számú telivéreken száguldo szerb gazdák itt minden! Csak aratás, meg kukoricakapálás idején hord erre a szél egy-egy magyart, annak is kebelén kenyere, hátán a háza! Ha ezekkel néha összejött, ezek se mondhattak semmi különös szépet, vigasztalót. Szegény ember csak szegény mindenütt. Talán a tiszta-

hátinak még nehezebb a soruk. Arrafelé sok a magyar, sok a szegény, sok a bőresnek való. S ez a tudat megnyugtatta. Igaz, arrafelé, otthon bár összehorullhattak imádkozni, vagy káromkodni, de itt bár békeségben van az ember. Csendes, butító, süket-békességben.

Minden magyarkodásukat kiélték az estéli miatyánkban, a kalendárium olvasásában, s ha Maris különös kedvezése folytán egy kis pálinka is akadt, hát egy-egy régi katonanóta csendes eldúdlásában.

Az esztendők oly lomhán peregték, mint ősszel a kertben a déresipett falevelek. Lomhán, csendesen, tehetetlenül, eseménytelenül. Fájdalom nélküli, csendes megadással. Mit is tehetne a déresipeti falevél a vígasztalan köddel, fagygal, könyörtelen téli zuzmarával szemben?

Pedig csak a téli időszak jelentett számukra emberibb életet. Aludni is jobban lehetett, néha öt, hat óráig is, az este meg oly korán köszöntött be, hogy az alhatnékot se hozta magával.

Mariban több volt az élniakarás, mint emberben. A gyerekekkel is többet törődött. Igaz, Matyit magyar neve miatt nem igen szorította iskolabajjárásra a tanjai szerb tanító, de a téli estéken előkerült a kalendárium meg a főzőkanál s a két nevelési eszköz segítségével csak megtanulta Matyi úgy, ahogy az olvasást. Az írással már nagyobb volt a baj! A kis k betű meg az y igen beteges alakot öltött a gyerek plajbászhegy nyomán, de a nevét azért csak le tudta már írni. Eddig is nagy volt a stáció. A számadás jobbadán fejből sikerült. De minek is a sok tudomány egy magyar béres fiának a szivadulai rétben?

Néha azért még magyarkodtak is! Kivált eperpálinkafőzés idején. No, meg a nagyobb ünnepeken. Mert két fityók eperpálinkában, hogy mennyi a szín, azt csak az tudja, aki valamikor hatos honvéd volt Szabadkán, pörgebajszú, tisztaháti mokány magyar legényből lett hatos honvéd s aztán idők folyamán csendes szavú béressé szürkült Nenádovics

Péró szállásán a szivadulai rétben. Még olykor-olykor, ha színtelen, fáradt hangon is, de felhőrdült a gránátrepesszel bélelt, horpadt mellkassból egy-egy régi bakanóta. Még Maris is segített bele! A gyerekek is. Matyinak is több hajlama volt az efféléhez, mint a kis k betűhöz. Magyar karácsonykor meg Péró bácsi maga hozta minden esztendőben le a béreslakásba az üveg bort a nagyományos mézes pálinkával. Ő is ivott ilyenkor velük és csendes tiszteletadás, szinte testvéries bizalmaskodás volt a hangjában, amikor a pálinkás üveg vége felé együtt dúdolta köhögős béresével a régi bakanótát... Nincsen párja, hogyis volna párja a szabadkai hatos honvédbakanak!

Ennek a közös dallikázásnak többrendbéli értelme és oka is volt! Péró bácsi is hatos volt valamikor. Aztán, ha magafelé kaparó gazda is volt, de tudott emberséges ember is lenni. A következő esztendőre szóló egyezkedés is ilyenkor szokott megtörténni. Kis alkuvással mindkét részről, de a biztos helybenmaradás tudatával.

Csak Duásnnal volt néha baj. Kivált, ha itatosan jött haza a faluból! Hol a Jankapusztát emlegette, hol meg valami főfő magyar urat válogatott jelzők kíséretében.

— Megest eszi a Dusánt a magáé! — szokta mondani ilyenkor Faggyas János és kikerülte.

Egyszer aztán Dusánt elvitték kaionának. Nagyon hirtelenül jött a behívó. Úgy hírletti, háború lesz. Szivadulában nem sok látszott a háborúból. Magyar Virágvasárnap reggelén éktelenül sok repülőgép zúgott el a szállás felett mégis. Másnap Péró bácsi újságolta

— Belegrádót bombázták.

Aztán híre járt annak is, hogy viszszaajönnek a magyarok. Ezt is Péró bácsi újságolta. De nem volt a hangjában semmi különös, amikor mondta. Nem mondom, Faggyaséknál több szó esett erről s maga Faggyas János is külön előadást tartott Matyi fiának a régi világról. Elővették és megbámulták Fagy-

gyas Jani régi vásári katonaképét, melyről akár két óra hosszat is lehetett mesélni, ha volt, aki hallgassa.

Aztán megint nem történt semmi jó darabig. Semmi különös egész addig a tavaszi reggelig, amelyen Faggyas János Matyi fiával búzáat vitt öröltetni a Kühn Franci malmába.

Ahogy mennek s a malom közelében kifordulnak az országútra, nagyot dobbant Faggyas János szíve. Uramisten! Két lovascsendőr jött velük szemben az úton csendes poroszkálással. Az ember megdörzsölte a szemét. Jól lát-e? Jól bírja! Csendőr ez mind a kettő Magyar csendőr! Két szakaszvezető. No, hogy illet!

Mondom, éktelen nagyot dobbant a szíve az öreg Faggyasnak. Akkorát, hogy még az a bent bujkáló vasdarab is megérezte. Rendes, kakastollas csendőrök! Vagy hús esztendeje is van annak, hogy ilyeneket látott! Igazi, magyar csendőrök a szivadulai rétből! Mégpedig szakaszvezető mind a kettő! Kakastoll!

Zavart fűrgeséggel kapott a gyeplőszárhoz és tisztességtudóan kikerülte őket. Jánosnak is, Matyinak is belepirult az arca a nézésbe. Az érdeklődéstől majd elolvadó Matyinak odabökte zavartan

— No ládd e, ezek meg a magyar csendőrök!...

Aztán kalapot emelt. A két csendőr visszaszalutált. Ott mentek lépésben egymás mellett, szorosan a kocsi mellett. Szinte meg is foghatta volna őket az ember, olyan közel.

Mi ütött Jánosba, ki tudja, de még Matyi is meghökkent, amikor az ő csendes apja hirtelen lekapta a fejéről redves kalapját s furcsán reszkető torokhangon odakiáltott nekik

— Éljen... a...!

Talán a belül szűrőn megmozduló vasdarab forrasztotta a torkára a szót, vagy mert a Rigya megugrott a szokatlan kiáltásra, bajos azt megállapítani. Annyit látott a gyerek mégis, hogy apjának könnyes lett a szeme, szőrös

ádamcsutkája meg-megvonaglott s mindezek magyarázatául csak ennyit szolt a malom előtt

— No, ládd, ezek magyar csendőrök voltak!

Aztán megint nem történt hónapo-
kig semmi.

Hogy Dusán még mindig nem tért vissza a háborúból, bizony a munka megszorodott. Matyi is ember helyett dolgozott már látástól vakulásig. Ki ér rá ilyen dologidőben erről, amarról gondolkodni?

De hogy beköszöntött az ősz, lecsitult a munka üteme, gondolkodni is jobban táért az ember. Maris már vagy kétszer is járt a városban. Hozta a híreket. Valami forrongó érzés lett úrrá felettük. Menekülni innen...!

Azért az őszi dér csak olyan csipős volt, mint máskor. A szivadulai rét változatlan egyformasága nem talaja a tartós lelki lobogásoknak.

Faggyaséknál azonban minél jobban közeledett a karácsonytáji egyezség ideje, annál jobban nőtt a titkos nyugtalanság. Maris még az ócska lámpást is a szokottnál feljebb csavarta, amikor biztatgatta az urát

— Legyé éssen, János! Elég vót mán! Odabe a városba más a világ! Jut ott most könnyebb kinyér is, mind ez!... Mire mentünk, amiúta itt vagyunk?... Mariska is nagylány, Matyi is legíny, emberszámba dógozik, Pista is kanász-kodik... Hát lehet ezt ezé a pizé?! Hát van eszed?

Nem mondom, János tökéletesen osztotta párja minden szavát, gondolatát. Mégis... hallgatott. Egészen a karácsonyi alkuvásig.

— Hát megmaradtok-e, János? — kérdezte Péro bácsi egynéhány nyelet után.

Faggyas János bütykös ujjával két-felé rángatta csapzott bajszát s talán a szó is belereked, ha a banyakemence felől nem csap feléje párja izzó tekintete.

— Hát, Péro bácsi — dadogta, —

mink avvá vagyunk a Marissá, hogy... bajossan maradunk!

Péror bácsi mintha nem is csodálkozott volna. Kettőt szippantott a pipáján és hallgatott. Még fel sem tekintett.

— Mer ugye... odabe a városba most csak más a világ! Avvá vagyunk, hogy tán jut majd ott nekünk könnyebb kinyér is! Mer ugye, a Mariska is nagylány már, a Matyi is legíny, ember helyett dógozik...

A gazda csendesen félbeszakította

— Tudom. Sok minden más. De te is más vagy, János! Megöregedtünk. Te is, én is. Azt gondolod, hogy a Faggyas János, a köhögős, öregedő Faggyas János hiányzik valahol? A városban? Kell valahol?... Nem mondom, itt hiányoznál. A lovak, a tehének mind a te nevelésed. Huszadik esztendeje, hogy együtt vagyunk. A Pérszónak is fáj már a lába. A lányodnak külön bért adna ezután, ha segít. Matyi is legény. Tudom. Dusan nem jött haza. A fiad a helyére állhatna. Eddig csak magad kerestél. Most hárman kereshetnétek. Rátok férne... Egy kis házravalóra...! Mi?... Erre nem gondoltál, János?

— Nono... — dünnyögte rá a béres, de okosabbat szólni maga sem tudott, pedig az izgalomtól az a kis vasdarab ugyancsak szúrta a mellét! De még nem is köhögött.

— No Maris...? — törte meg a csendet Péror bácsi.

— Hát... hát mink pedig avvá vótunk, hogy tán megyünk. Mer bajos így... Tán Tiszaháton könnyebb vóna... vagy tudom is én... Mer azé csak bajos így ilyen szórványságba maradni örökre... így élni... így meghalni...

Péror bácsi ivott a mézes pálinkából s aztán csendesen megjegyezte:

— Élni nehéz, Maris!... Meghalni könnyű!... Hát csak jól gondoljátok meg. Aztán majd szóltok reggel. Én jobb szeretném... No, megyek is. Jó éccakát!

Maris a lámpát az ablakba tette, hogy világítson az öreg ház felé baktató

gazdának, mert erősen sodorta a havat a szél.

Hogy bezárták az ajtót, egymásra néztek. De egyikük sem tudott szólni semmit. A gyerekek már aludtak. Maris lecsavarta a lámpát és csend borult a szobára. Az asszony sóhajtozott, embere meg csendesen köhécselt még sokáig, de nem beszéltek.

Odakünn elnyújtott sirással muzsikált a decemberi szél. Felkapta a havat Petrics Drágó tanyáján és lerakta Purity Szávó piros cserepes istállójára. Aztán onnan is leseperte és két marokkal szórta be az egészet Kühn Franci malomablakán.

Aztán, mintha öröme telt volna a boldondos viháncolásban, üres kézzel szaladt öt-hat dülöt a szivadulai rét felett és Nenádovics Péror szállásán gúnyos kacagással kopogtatta meg a nádtetős béreslakás egyszemű ablakát.

VENDÉG

Didergő tényeket dajkál a csótár.

Kátyuk és tócsák vaksi ablakába karácsony tája üvegeket próbál.

A szélbe kicsiny porcelán topánban lép a harangszó. A domb megrántja a nap rudját, pedig még jó korán van.

Mire kilogsz, botozgató setét lesz

Ha zeng a kut: bogozd, mi is csikordul: a fagy a fában vagy a szikár gémes.

Zsetár habján zümmög a tömzsi holdfény.

Mi kékesebb: a mécs, az est, vagy orvul a zsetár-csücskén csimpaszkodó gyors tél?

Benned száz havas emlék fénve babrál; tünten mosolyg gyerekkorod, mint l macskák

bajsa a zsongó habra a lábaddal.

Te gyermekmásod és ő téged vállal.

A lélek egy s alig változhat már. Feküdj, álmodjál szép tehér gulyákkal.

Dudás Kálmán

Bajnai Vojnits József

Irta: Palóczi Edgár

Mult év július 23. napján a bajnai kegyuri templomból magyar ur, bácskai földesur földi porhüvelyét, az ősi egyház bőkezű kegyurát: *bajnai Vojnits József* doktort, a tudós genealógust és numizmatikust, az igaz magyar hazafit. Bácska nagy szerelmest el kísérték el örök útjára.

A gyászoló család, a tisztelők egybesereglett gyülekezete a lélek titokzatos érzésével megértette, hogy a telecskai dombvidék televénye örök álmra fogadja be annak földi porhüvelyét, aki minden érzésében, tetteiben, elgondolásában maga volt a testet öltött: *Bácska*.

Veszély Pál, bácskossuthfalvai plébános gyászbeszédében adott hangot az egybegyűlteket uraló átérzésnek, emígyen szólva a gyászoló gyülekezethez:

»Kettőszázötven és egy-néhány évvel ezelőtt szakadozni kezdtek a sötét fellegek hazánk egén. Buda visszafoglalása után lassan kiszorították a törököt a magyar földről. S amikor ismét kisütött a ragyogó nap a szabaddá lett magyar rónán, akkor látták a honfiak, hogy mindaz, amit a magyar gényűz öt száz éven át önmagából kitermelt, elpusztult, porban hevert...

Az egykor dusan termő szántóföldek helyén mocsarak, nád és sás éktelenkedett. Ahol azelőtt buzatáblák ringtak, most gölyök meg békák ütötték fel tanvájukat. A bácskai rónán valaha fehér tornyok integettek egymásnak, amelvek körül dolgoz, istenfélő emberek laktak s kitartó, hangyaszorgalmukkal valóságos földi paradicsomot varázsoltak e táira. S mindaz csak volt... mindaz csak a mult emléke... Kietlen pusztá, rom és pusztulás képe a jelen...»

Ebbe a rombadőlt világba, ebbe az emberekből és javakból kiforgatott hajdanvaló magyar paradicsomba kellett most új életet, új lelket, új jólétet varázsolni.

Azok sorában, akik e nagy feladatra vállalkoztak, az első sorban ott voltak a *Vojnitsok*. A magyar *vitész* szónak délszláv eredetű szinonimája a »*bajnok*«. Ez a szó a szerb nyelvben *harcost* jelent. Ez él a *Vojnits* ősi névben. Ők akik a felszabadításért piros vérüket ontották, Szent Mária városától, a mai Szabadkától egész Bajsaig a régi szép világ újjáteremtőivé lettek.

A *Vojnitsok*, a *Latinovicsok*hoz és a *Martinovitsok*hoz hasonlóan a *dalmái* tengerpartról eredtek. Innen került a hagyomány szerint a *Kossuth* nemzetség is a Felvidékre.

Dalmát eredetű nemesek voltak már akkor, amikor Magyarországra költöztek.



VOJNITS CSALÁD
CIMERE

Innen forgatta ki őket is birtokaiból a török. Ősi jussukért harcoltak ellene. Bajsára jó kétszáz évvel ezelőtt kerültek, amikor anno 1759 Zákó Istvánnak, a megszüntetett tiszai határőrvidék kapitányának kezéből Bajsa felét megszerezték. Így került *Vojnits Lukács* és *Jakab* az egykor Mátyás király anyjának kezében volt topolyai határ birtokába. Ők és lezármazottjaik örködték azóta itten, hogy a magyar szerb, tót és rutén lakosság testvéri szeretetben éljen a Haza üdvére. 1763-ban Ómorovicza, a mai Bácskossuthfalva birtokosai között is feltűnnek, a *Ruditsokkal* együtt, akikkel mint a Bácska többi nagy családjaival idővel vérségi kapcsolatokat létesítettek.

A Vojnichok büszke nemzetsége sok vitész harcossal, bölcs törvénytudóval, jeles közzagzdával, tudóssal és mintagazdával ajándékozta meg a Bácskát.

Már 1687-ben ott találhatók a szabadkai határőrségben. Harcolnak a Rákóczi

kor harcterein. Mindenkör hívek a törvényes királyhoz és ősi földiükhöz. Ezt a hívséget és legendás vitézségüket jutalmazza a fiatal *Mária Terézia*. 1741 okt.



dr. Bajsai Vojnits József földbirtokos és geneológus † 1943. júl. 17-én Jakabszálláson

28-án *Vojnits Istvánt*, Szabadka egyik felszabadító hősét. *János* testvérével és gyermekeivel cimerez nemes levéllel tünteti ki és armálisába besaitoltatja a kardot forgató páncélos kart meg a levágott turbános-török harcos fejét.

A »bajsai« előnevet 1793 óta hasonló jeles nemzetség tagjai közül hadd említsük itt meg a nemesség szerző *Istvánt*, aki most kétszáz éve lett Szabadka főbírája. *Fábiánt*, a napoleoni kor jeles alispánját és követét, *Earnabást*, aki az 1844. évi diétán tünt fel először. *Lukácsot*, a szabadságharcbeli törvényhozót. *Dávidot*, a hős 1848/49-es honvédtisztet. *Istvánt*, aki közéleti működésével Baia és Szabadka (1843), majd Bács-Bodrog, Baja és Zombor főispáni székében (1895) kiérdemelte a magyar báróságot és örökös főrendiházi tagságot, ifj. *Istvánt*, az alispánt (1906) és a Millenium alatt képviselőt és *Vojnits Sándor bárót*, a v. b. t. t., felsőházi tagot, aki tizenöt éven át képviselte Szabadkát, szülővárosát az országgyűlésen és akiben ma is *Tisza István* gróf egyik

legbizalmasabb volt barátiát tiszteli a magyar közélet.

De nemcsak hősokeket és a közügyek szeretetét és szolgálatát családi tradícióként valló jeleseket adott a Vojnich nemzetség a hazának. *Vojnits Döme József*-ben (*1855, Szabadkán) a szent Benedek rendi perjelben jeles tudóssal is dicsekedhetik. *Vojnich Oszkár* pedig világkörüli útját igen sikeresen aknáztta ki irodalmi szempontokból több jeles művével.

Ily nemzetség fiaként született *Vojnits József* 1882-ben. Atyja *Jakab*, o. gy. képviselő, arany sarkantyus vitéz, pálcás ur *I. Ferenc József* koronázásán. anyja *rogaticai Pilszanovich Mária* volt, akinek ősei a Vojnitsokkal együtt századokkal ezelőtt jöttek a Bácskába. Dédanyja *Martinovits Mária* volt, *Martinovits Ignác*nak, a vértanunak unokahuga. Így volt rokonságban a nemes *Poppini* családdal is, mert *Martinovits Ignác*nak, *Baján nyugvó* édesanyja *Poppini Mária* volt. *Poppini János* vezérőrnagy testvére.



Bajsai Vojnits Józsefné, szül. Martinovits Mária (1772–1834)

Vojnits József ama különösen külföldön gyakori tudósoknak volt egyik jellegzetes képviselője, akik életcélul megirandó nagy szakmunkák anyagának összehordozását vállalták. Mint a Bácska egyik legnagyobb szakértelemmel gazdálkodó

nagybirtokosa, hirneves lótenyésztője és agarásza (hirneves ménese és agarai, ma is megvannak Jakabszálláson), anyagiakban bőven áldozhatott tudománvos munkásságának.

Nagy volt Voinits mint numizmatikus is. Sajnos híres éremgyűjteményét, amelynek kivált pompás tallérsorozatai, római császári ezüstpénzei és sok ritkasága voltak nagybecsűek, 1915-ben lelketlen gonosztevők elrabolták a jakabszállási kúriáról és azóta nyomtalanul eltűnt.

Voinits legkedvesebb buvárlati köre azonban a genealógia tudománva volt. Híres könyvtára egyike az elsőnek e nemben hazánkban. Lelkes szeretettel meg szaktudással hordta össze a nagymultu nemzetségre vonatkozó egész anyagot és összeállította a Martinovits család nemzedékrendjét is. Külön gyűjteményt létesített a Bácska nemes családianak leszármazásaira vonatkozólag és nagy tanulmányokat folytatott a hazafias bunyevácok történetének megírására.

Tudományos munkájában, mintagazdaságában egyaránt hűséges, szerető, nagyműveltségű munkatársat talált Voinits József dr hitvesében született *Harolisch Etelkában*, aki nemes kegyelettel örködik ma emléke felett és földi szenvedéseinek lett önfeláldozó ápolója és enyhítője, amikor e jelesünket is megtámadta korunk legalatomosabb betegsége.

1943 július hó 17. napján, munkás, szép élete 62. évében Voinits József a tudós és szeretetreméltó férfin, a pompás humoráról, jóízű anekdotázó kedvéről megszerte ismert mindenkinek csak »Józsi bácsi«-ja, a finom műizlésű gyűjtő és gavalér földesur megtérő őseihez. A sors megadta neki azt a nagy élményt, hogy hazatérni láthatta Kolozsvárt, amelynek egyetemén tanult és a Bácskát, amely nemzetiségének ősi éltetője, szerető anyja volt mindig. A toll akkor hullott ki serény kezéből, amikor házagpótlóaknak ígérkező genealógiai és történelmi munkáinak megírásba akart kezdeni, amelyek gazdag anyagát egy emberöltőn át gyűjtötte egybe. Így tervez ember és végez Isten...

Veszély Pál bácskossuthfalvai plébánosnak bucsuztató szavaival kezdtük e kegyetes megemlékezésünket, azokkal fejezzük is be azt:

»Szerette az Istent. E szeretetét mindenkor kimutatta. Mély vallásosságát követte, mikor az ősök nyomdokain járva,

szívügye volt az istenháza, annak ékesége. A kegyuri plébániák betöltésénél mint a kegyurak képviselője mindenkor gondoskodott, hogy az ősök által emelt templomok buzgó lelkipásztorokat kapjanak.

Ereiben már az ősökben *magyarrá* lett vér csörgedezett. Együtt örült és együtt busult a *magyar* sorssal. Mennvire *magyar* volt és mennyire hű volt az elődök által eljegyzett magyarsághoz, elég gerinces *magyar* magatartására utalnunk az leszakitottság ideje alatt.

A földszeretetéről pedig meggyőződhetünk, ha szétnézünk gazdaságában. Példás rend, tisztaság mindenütt. A munka szeretete s a munkás megbecsülése szól itt hozzánk...»

Akitől így bucsuztak kortársai, arról valóban elmondhatjuk, hogy emléke örökre él azon földön, amelynek egyik leghebbe és legszorgalmasabb fia volt.



FÜVIRÁG

*Csendesen ballagunk a réten,
társaim beszélgetnek, én hallgatok.
Magamban azonban így kiáltok:
ni, fűvirágzds van!*

*Később aztán, évek múlva
lányokat látok pamlagokon,
midőn kezük kigyózva cigarettát lenget
s egyszerre pontosan emlékezem a fűre,
melyet réges-régen láttam virágozni
és így kiáltok magamban:
ni, virágzó füvek a réten!
De újra csak hallgatok,
míg társaim tovább beszélnek.*

*S most, ha fűvet látok virágozni a szélben,
pontosan emlékszem réglátott lenge
lkezekre.
Társaim azóta rég elleledtek, miről
beszéltek.*

*Szememben örökké virágoznak a füvek,
lülemben örökké énekel a szél...*

Csordás Nagy Dezső

A topolyai csodadoktor

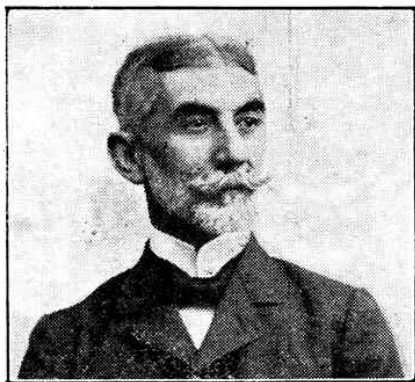
Elsárgult papírlapok, ódon kötési könyv akadt a kezembe. Néhai Radány Bertalan topolyai patikárius feljegyzései. Recepteket jegyzett fel a vaskos fóliánsba, amelyeket esztendőszámra szolgáltattak ki. Nem a beteg fizette őket, hanem az orvos... Talán ezzel az adattal kezdetnének néhai való jó Hadzsy doktornak, a topolyaiak rajongva szeretett csodadoktorának emlékezetét.

Legendás híre halálának negyvenedik esztendejében is friss élményeket elevenít fel, megbízható forrás a topolyai öreg memóriája és tiszta fehér gyöles a gyermekek képzeletvilága. Abba göngyöltetik és megőrzik bizonyára a későbbi emberöltők idején is.

Teltsch Ede által készített bronzszobra ott áll a főtéren. Jóságos arca felragyog a napsütésben. De túl a szobor örök kévalóságán, ott áll érenél maradándóban a jótétemények sora. Annyi, hogy szinte huszonöt év alatt, amennyit Hadzsy doktor Topolyán töltött, csak a Gondviselés segítő irányításával lehet mindazokat megeselekedni. Mert az életmentésen kívül Hadzsy doktor az élet szelbétételét is hirdette, eselekedte. A szegények orvosa nemcsak ingyen kezelte betegeit, nemcsak gyógyszerrel látta el őket a saját költségén, szociális gondoskodása fedélhez juttatta a ninesteleneket, téli tanfolyamokat szervezett és munkához jutott a kereset nélkül tengődő család, lecsapoltatta az árterületet, amit aztán házhelyeknek osztottak fel, saját pénzén ártézi kútat fúratott, tejszövetkezetet létesített, termővé tett szikes talajt kiépítette a pacséri és bajsai műútakat, megalkította a topolyai Önkéntes Tűzoltó Testületet, előljárt a topolyai Polgári Olvasókör életrehívásában, többszáz kötetet gazdagította annak könyvtárát.

Prófétaként hirdette, hogy a jómód jótékonyásra kötelez, és senki nem húzhatta ki magát javító törekvései alól. Elsőnek és a legnagyobb összegű segítséget mindig ő nyújtotta és kortársai

csodálattal tekintettek fel lángoló lelkesedéssel megvalósított terveire. Évente átlag 10.000 beteget kezel, húsz év alatt 1200 hályogműtétet végzett sikeresen,



Dr. Hadzsy János

négyszáz esetben rákműtétet hajtott végre, a megtámadott góccok kiégetésével, ezernél több súlyos szemoperációt hajtott végre és megmentette betegeit a biztos vakságtól. A szemészet és sebészet voltak legendás hírnevének megalapozói, de univerzális tudása belgyógyásznak és gyermekorvosnak is kiváló teljesítményekre jogosította.

Tengerentúl és a kontinensen egymásután megjelenő vaskos regények néhány év előtt divatba hozták az orvosi életrajzokat. Réztábla a kapu alatt és társai legendás tiszteletet szereztek a nagyközönség körében az orvosi hivatás úttörőinek. Ez a pálya amugyis titokkal telített, a gyóntatószék és az orvosi rendelő titoktartása igen sokszor tanúja az emberi gyarlóságnak. Az orvos élete misztikus, mágikus varázslatként hat, örökös hadviselés a „rontásokkal és gonosz szellemekkel”, szakadatlan küzdelem az emberszíntalatti nélkülözésben vagy tudatlanságban sínylődd szenvedők megsegítésére, életmentés nap nap után, a munkának és teljesítménynek olyan

irama, amely hősi önfeláldozást követel.

Regényes élet, jótéteményekkel gazdag élet Hadzsy doktor pályafutása. A bácskai nagyközség a múlt század végén olyan hírnévre tett szert általa, hogy nyugodtan megalapozhatná a mintajárás tekintélyét a maradékából. 1877-ben telepedett le Topolyán Hadzsy doktor, akinek röntgen szeme és istenáldotta keze volt. Az orvosságait mennybéli sugallatra írta — mondják az emlékek őrizői — annak minden cseppje csodatevő balszammá vált a beteg szervezetben.

Az orvos gyógyító erejének titka egyben az egyéniségének varázsa is. Hadzsy doktor lényéből áradó fluidum betöltötte rendelőjét, ahová úgy jártak a betegek, mint a búcsúhelyre. Felgyógyult betegeinek mankóival töltötték meg a fás-kamráját — mondja a szájhagyomány. Talán nem is túloztak a kortársak, betegeinek rajongó hite és csodálata övezte és ha csodatevő cseppjeinek gyógyítását korszerű klinikai ellenőrzés alá vennénk, csakis azzal magyarázhatnánk meg a tudós doktor páratlan gyógyító művészetét ami lényegében volt, — csodával. Csoda volt hogy a reménytelen betegek száza az ő szuggesztív erejére, bársónyos hangjára, biztató szavára egyszerűen úgy érezték, hogy felgyógyulásuk már csak idő kérdése.

Vagyont nem gyűjtött. Hírt és nevet szerzett és örök üdvösséget még az életében. Mint orvos sohasem tévedett. Megőrizte őt ebben az irányító génusza. Egész élete töretlen egyenes, hitvallás és hivatástudat. Csalódás sem a pályáján, hanem a politikai életben érte. Fellépett a verbászi kerületben Tisza Kálmán pártfogoltja volt az ellenfele, Pulszky Ágoston. Megválasztása biztosnak látszott. A választási rendszer és az önkényes szavazatszedés azonban megtette hatását, Hadzsy doktor 13 szavazattal lemaradt. 1901-ben Széll Kálmán miniszterelnöksége idején azonban elsöpörte ellefelét a népszerűsége teljében levő képviselőjelölt és így teljes győzelmet aratott. Mint képviselő főleg az országos közegészségügy megjavítását célzó kérdésekkel

foglalkozott, ebben az időben választották az országos orvosszövetség délvidéki kerületének elnökévé is.

Ami keserűség és csalódás érte az életben, azt a politikának köszönhette. És talán, nem utolsó sorban korai halálát is. Boldog, kiegyensúlyozott családi életet élt azóta már az unokája tölti be a községi orvosi tisztet. Ő azonban önként harctéri szolgálatra jelentkezett. A legendás-hírű nagypapa honszerelme megmaradt a harmadik generációban is, a nyugtalan cselekvő vérmérséklet ma is résztvesz az új idők formálásában és követi a tradíció által megjelölt áldozatvállaló utat.

Talán nem is kellene messzire menni íróinknak témáért, ha a legizgalmasabb orvos regényt terveznék. Címe nem Réztábla a kapu alatt lenne, hanem „Él a híre mindörökké . . .“

Létmányi István



HAJNALI UT

*Mint nagysörényű, vad csikó,
mit csak a falvak tornya lát
(a sörénye a gyorsaság)
harmatos árkon, bokron át
a gépkocsink úgy nyargal.*

*Nyargalni szép, nyargalni jó!
nyomunk után, nosza kutass!
S hogy ránnköszön a vasutas,
kiszáll velünk, potyautas:
a íriss, falusi hajnal.*

Dudás Kálmán

MAGYAR HOLD

*Hogyha feljön busa-zordan
s a torony hegyén megáll:
hogy i-betűn pont: hasonlatát csak
süsse,
csak fogja rá az álmodozó Musset,
és nézd, Puskin, nem medál!
s nem beteg és sápadt asszony
párnák dagályán virrasztón! —
A magyar ég zömök holdja,
mintha Dózsa feje volna.*

Dudás Kálmán

és vacsora. Jól főz a boszorkány, csak ne lennének olyan pogány népek.

Még templom sem volt a faluban, csak sárpalánk-féle Istenháza: imaház. A pap is idegenből jött, misére néha. Annak is bukácsolva kellett a hegytetőn át a völgybe leszállani. — Ó-ó! — sajnálkozott rajtuk, kettőjükön, ha az Ur testéért és véréért szertartásra járultak eléje, — mit tesztek galambocskáim, ha baj ér benneteket?

Baj? Ugyan miféle baj érhetné őket? Világi kísértés aligha. »Könyveket hoznál Atyám, — ez volt minden kívánságuk. — minél több könyvet...«

— Hiuságos dolgok, — ezt akarta mondani a pópa, már a száján volt, de lenyelte. Hiuság? Nem mondható ezekre.

Tünődve nézte társnőjét a kis tanítónő. A másik még mindig evett vasétvágygyal. Szegénykének első állomása ez a falu, nem is tudja talán, hogy jobb élet is van, különb élet, még a szegény tanítónő számára is. »Siess már« — nógatta és új könyvére, abba hagyott olvasmányára gondolt.

Baktattak az uton visszafelé a pokoli sötétben. Csillag nem ragyogott.

A fiatalabbik hozzábújt önkénytelenül.

— Félsz talán? — kérdezte tőle.

Csak később szólt a másik, már a ház előtt majdnem.

— Ugy mennék már innen...

Menne már a faluból a völgykatlanból, fojtogatta az élet itt. Pedig alig hogy megérkezett csak. Menne innen, de nem könnyű az! Akit elnyelt ez a katlan, azt erősen tartja. Aki idekerült, azt könnyen elfelejtik.

— Gyere be kicsit — ajánlkozott — később hazakisérek.

A házörző ebet akkor eresztette le láncáról a gazda. A konyhából kiáramló fény mellett köszönt rájuk. Széles tömzsi ember volt.

— Ha kimentek megint, fütytentyeni kell, akkor nem bánt — mondta. — Jobb, ha szabadon van. A felső faluban is tolvaj járt az éjjel. A kést ne felejtsetd magadhoz venni, daszkalica!

*

Két gyertyacsonk mellé harmadikat is ragasztottak, így ünnepelték az esetet, az együttlétet. A háromféle láng gyújtópontja sokféle árnyat vetített. Mintha benépesült volna hirtelen a fal és az egész szoba.

Be is népesült a mese szárnyain.

— Neked nem volt soha senkid, Ruzsica?

Tünődve nézett maga elé. Föltette ő is a kérdést sokszor: Ki tartozott ugyan hozzá? Szerellemmel, ahogy a társnője most gondolja. Vagy szeretettel.

A beállott csöndben vállát vonogatta.

— Ó, hát volt. Többször is.

— Mi lett azokkal?

— Elnyelte őket a messzeség. Azt hiszed, számon lehet tartani, hová lesznek azok, akiket szeretsz? Egy ideig hallasz még róluk, szemed követheti őket, aztán, — mintha kiesnének a szítából.

— Nem is tudom elhinni, hogy velem is így legyen.

— Veled? Az más. Ott te estél ki a lelkekből, amikor idedobtak. Ki bizony. Az emberek hálátlanok, feledékenyek, akár szerető, akár barát.

Leveleket szedett elő egy régi dobozból.

— Látod, ezek mind halottak!

— Meghaltak? Ó, Istenem...

— Meg. Szemfedőjük a messzeség korporsószeg felettük az idő.

A vendég most körüljárta nyugtalanul a sokárnyas szobát. Mozgásba hozta a szilvetteket a falon. A szekrény felé nyúlt, amelynek tetején ócska hegedű feküdt.

— Játsszak? — kérdezte.

— Két huron, ha tudsz.

— Ó, az elég éppen. Volt egy vak ember nálunk, az egy huron játszott. Spanyolnád volt a vonója, csak megfeszítette ivre, úgy szólt a nótája: istenem, ha én úgy játszhatnék, mint az akkor...!

Csendesen állt alá fogta a hangszert, ujjai végigsiklottak a hegedű nyakán, fekvésbe. Behunyta a szemét, lába topogott, gépiesen, iskolásan. Lehet két huron is játszani, hogyan!

A falakon egyszerre tíz árnyék is hegedült, járt a vonó »Sirjál« — sugta oda a lány, nem tudni, kinek. A nótának, a vonónak, barátnőjének, az ócska koper-táknak a régi dobozban — nem tudni kinek.

Sirjatok mind!

Együgyű ének volt. Ilyenek kelnek a hegyhátakon, a völgyekben, sok száz év óta, erős férfiakról, könnyes szemű asszonyokról, akik csak várnak, várnak örökké...

Muzsikával üzték ketten a mutatót az órán, a tizes szám felé.

— Maradj itt, éjszakára, minek mennél

resztet is vetett talán. Jön a láng magától, kettős láng egyszerre, nyomul előre kérlelhetetlenül. Kísértetek vándorolnak így — legalább a mesében — sirjuk körül. Ahogy a lámpás táncol, emelkedik vagy süllyed az mutatja kedvüket.

— Vigyázz, itt sarat láttam az uton!

A révkapitány irányítja most az idegen hajót saját kikötőjében. A felső utcán neki kell átvenni a szerepet, azt ő járta napközben, arról ő tudja, alkalmas-e az átkelésre és hol.

Mert átkelni nem mindenütt lehet boldogban. Tudni kell, melyik háznál dobáltak téglákat az utra. Szöcske módra az imbolygó lámpásokkal olyan ez az átkelés, mint az örök izgalom. Nem lehet megummi. Legfeljebb a pokolba kívánni az egész völgyet.

Mert árok is van, sár is van, tetejébe még sötét és éjszaka. És ami elnyújtott kiáltás, vagy csönd s zai fülükhöz jut az olyan most, mint a riasztás.

Igy értek egy házhoz. Megéreztek a sötétben hogy célnál vannak. Megéreztek a kerítés kiszögelléséről, a kilincsről, amely a kezükbe simul és az ajtót nyitja. Az öt lépcsőről, amely felfelé visz: ez az! Ezerszer kell fellépni a lépcsőkön, hogy ezeregyedszerre már nem is a szem, hanem a biztos érzés irányítson.

A végtelen olvasásban ez volt a szünet. Az egyik szünet a vacsoráé, amelyért esőben, sárban, napsütésben, tavasszal és nyáron egyformán el kellett zárandozni a felső faluba.

★

A vacsora. Istenem, a vacsora, amelyért gyalogolni kellett. Még jó, ha kettesben, de legtöbbször egyedül. A vacsorával nem is volt baj. Az asszonnyal, aki főzte, azzal inkább. Az asszonynak harcias lelke volt, vigyázó csendőrelke.

— Most kell jönni, mikor már egy órája berántottam?!

— Jól van, vénaszony, ne kiabálj, mert kiesik mind a fogad!

— Ó-ó kiesik a maguké talán nem?

Érthető: kiabál, semmi haszna sincs abból, hogy ők itt esznek. A pénzt az ura kapja. Elkezdi a fenyegetést már hónap közepén: — Most mikor főzzek, miből lelkem? Elment a gazember és nem hagyott itt pénzt semmit!

Szüntelenül ugyanaz volt a visszavágás az érvelések körforgásában: — Fizeünk és enni akarunk!

— De amikor elment, láthatják és elvitte a rávalót!

Tizenötödikétől felfelé huszadika táján kerül mindig sor szabályos közelharcra. Előleget adtak. Elsején leveszekedtek aztán. Az előleget a férfi nem ismerte el: Ennyi az alku és ennyi jár, nem kevesebb!

— De a boldogságát a maga egyszer-egyenek pogány ember! Se így nem jó, se úgy? Hát hogy jó akkor?

Minél gorombábbak voltak, annál előbb értek célhoz. Akkor megnyugodott a házaspár. »Ne kiabáljanak a kisaszonyok, ilyet ugysen esznek sehol a faluban!«

Hát az igaz. Megpróbálták: így igaz. Ez pogány ugyan, ez a munkásnépség, de legalább fogalmuk van az emberi konyháról. És vállalkoznak a főzésre legalább. Mert az öslakók, a parasztok, aligha. Van itt falu a völgyben, ahol a tanító férfiember, kénytelen maga főzni, ha meleg falatot akar. Ezek legalább terítékfelét tesznek az asztalra, abroszt és tányért.

Komoran mártogattak. Itt is gyertya égett — nem kapott petróleumot a boltos, ördög tudja miért és az egész falu megszínylette aztán.

— Nálatok sincs olaj?

— Nem, nálunk sincs. Gyertva mellett olvasok én is.

El kell viselni mindent. Majd jön egy szél megint, kiemeli innen és sodorja őket tovább.

★

Ez olyan volt, a völgykatlan, mint az elátkozott boszorkánysziget. Önmagára utalva élte életét a falu. Egyetlen ház-sorba szorítva kigyózott hosszú utcája. Aki elindult reggel a falut taposta még délidőben is. Aki meg nekivágott a világnak félnapig kanyaroghatott hegynek fel, míg feljutott a tetőre, onnan meg a másik völgybe, a fölvi völgyébe, az állomásra. Hetente kétszer jött a posta. Sovány öszvérpár mögé fogott zörgő szekér. Felfelé nehéz volt az utja, lefelé fekézni kellett örökké a kocsit. Káromkodott a postás és ebben telt el egész élete. Ördög és pokol — aki kitalálta, hogy az emberek levelet és csomagot küldenek egymás felé.

Percek alatt viharzott benne végig a sok valóság. A másik lánnyal nem volt sok beszélőnivalója. Összezárva, télen-nyáron, sok hónap óta elmondtak már egymásnak mindent. A falatért sem volt érdemes perlekedni, bőségben jutott ebéd

és vacsora. Jól főz a boszorkány, csak ne lennének olyan pogány népek.

Még templom sem volt a faluban, csak sárpalánk-féle Istenháza: imaház. A pap is idegenből jött, misére néha. Annak is bukdácsolva kellett a hegytetőn át a völgybe leszállani. — Ó-ó! — sajnálkozott raituk, kettőjükön. ha az Ur testéért és véérért szertartásra járultak eléje. — mit tesztek galambocskáim, ha baj ér benneteket?

Baj? Ugyan miféle baj érhetné őket? Világi kísértés aligha. »Könyveket hozzál Atyám, — ez volt minden kívánságuk. — minél több könyvet...«

— Hiuságos dolgok, — ezt akarta mondani a pópa, már a száján volt, de lenyelte. Hiuság? Nem mondható ezekre.

Tünődve nézte társnőjét a kis tanítónő. A másik még mindig evett vasétvágygyal. Szegénykének első állomása ez a falu, nem is tudja talán, hogy jobb élet is van, különben élet, még a szegény tanítónő számára is. »Siess már« — nógatta és új könyvére, abba hagyott olvasmányára gondolt.

Baktattak az uton visszafelé a pokoli sötétben. Csillag nem ragyogott.

A fiatalabbik hozzábújt önkénytelenül. — Félsz talán? — kérdezte tőle.

Csak később szólt a másik, már a ház előtt majdnem.

— Ugy mennék már innen...

Menne már a faluból, a völgykatlanból, fojtogatta az élet itt. Pedig alig hogy megérkezett csak. Menne innen, de nem könnyű az! Akit elnyelt ez a katlan, azt erősen tartja. Aki idekerült, azt könnyen elfelejtik.

— Gyere be kicsit — ajánlkozott — később hazakisérek.

A házörző ebet akkor eresztette le láncáról a gazda. A konyhából kiáramló fény mellett köszönt rájuk. Széles tömzsi ember volt.

— Ha kimentek megint, füttentyeni kell, akkor nem bánt — mondta. — Jobb, ha szabadon van. A felső faluban is tolvaj járt az éjjel. A kést ne felejtsetd magadhoz venni, daszkalica!

✱

Két gyertyacsonk mellé harmadikat is ragasztottak, így ünnepelték az esetet, az együttlétet. A háromféle láng gyújtópontja sokféle árnyat vetített. Mintha benépesült volna hirtelen a fal és az egész szoba.

Be is népesült a mese szárnyain.

— Neked nem volt soha senkid, Ruzsica?

Tünődve nézett maga elé. Föltette ő is a kérdést sokszor: Ki tartozott ugyan hozzá? Szerellemmel, ahogy a társnője most gondolja. Vagy szeretettel.

A beállott csöndben vállát vonogatta.

— Ó, hát volt. Többször is.

— Mi lett azokkal?

— Elnyelte őket a messzeség. Azt hiszed, számon lehet tartani, hová lesznek azok, akiket szeretsz? Egy ideig hallasz még róluk, szemed követheti őket, aztán, — mintha kiesnének a szítából.

— Nem is tudom elhinni, hogy velem is így legyen.

— Veled? Az más. Ott te estél ki a lelkekből, amikor idedobtak. Ki bizony. Az emberek hálátlanok, feledékenyek, akár szerető, akár barát.

Leveleket szedett elő egy régi dobozból.

— Látod, ezek mind halottak!

— Meghaltak? Ó, Istenem...

— Meg. Szemfedőjük a messzeség korporsószeg felettük az idő.

A vendég most körüljárta nyugtalanul a sokárnyas szobát. Mozgásba hozta a szilvetteket a falon. A szekrény felé nyult, amelynek tetején ócska hegedű feküdt.

— Játsszak? — kérdezte.

— Két huron, ha tudsz.

— Ó, az elég éppen. Volt egy vak ember nálunk, az egy huron játszott. Spanyolnád volt a vonója, csak megfeszítette ivre, úgy szólt a nótája: istenem, ha én úgy játszhatnék, mint az akkor...!

Csöndesen állt alá fogta a hangszert, ujjai végigcsiklottak a hegedű nyakán, fekvésbe. Behunyta a szemét, lába topogott, gépiesen, iskolásan. Lehet két huron is játszani, hogyné!

A falakon egyszerre tíz árnyék is hegedült, járt a vonó »Siríál« — sugta oda a lány, nem tudni, kinek. A nótának, a vonónak, barátnőjének, az ócska koper-táknak a régi dobozban — nem tudni kinek.

Sirjátok mind!

Együgyű ének volt. Ilyenek kelnek a hegyhátakon, a völgyekben, sok száz év óta, erős férfiakról, könnyes szemű asszonyokról, akik csak várnak, várnak örökké...

Muzsikával üzték ketten a mutatót az órán, a tizes szám felé.

— Maradj itt, éjszakára, minek mennél

a sötétben — invitálta vendégét a tanító-
nő.

— Látod — hangzott a válasz — eny-
nyit ér az életem, a lányságom. Azok ott
észre sem veszik; a háziak, hogy nem
aludtam otthon. Legénynél is el lehettem
éppugy.

— Éredj, bolondos! — nevetve ágya-
zott a szűk díványon. Aztán elkomolyo-
dott.

— Ilyenekre én is gondoltam. Átesünk
ezen mind a nagy szabadságunkban.

*

Éjfél felé kitisztult. Előbukkant a hold,
feltolakodott a szemhatárra. Most olyan
lett a völgyekatlan, mintha lángba borult
volna az égája.

— Nem tudok aludni — panaszkodott
a fiatalabbik. — Ugy bámul rám.

— Ki bámul rád, az Istenért?

— A hold. Kajánul néz. Biztosan eresz-
kedik alá a hegyből valami tanfelügyelő.

— Te még hiszel abban, hogy az elta-
lál ide? Én két esztendeje hiába várom.

— És mit vársz még ezen kívül?

Csak hosszú szünet után kapott álmos
választ.

— Husz év óta a boldogságomat.

— Boldogság? Az, aki gyerek volt
még nemrég, a fiatalabbik sóhajtott:

— Tanítottam egy kislányt tavaly
vizsgára. Aranykereszttel ajándékozott
meg az anyja. Ezt a keresztet érintem
mindig, ha hallom a szót hogy boldogság..

A lángoló vörösfényű hold olyan volt
éppen az ég alján, mint a gyújtogató.
Mintha lesné őket, mit beszélnek ketten.

— Pedig azok boldogtalanok voltak
abban a házban. Nem is tudom, mért. Meg
volt mindenük, megvolt tisztesen is. És
mégis — megváltozott hangon kérdezte
aztán:

— Hallgatod?

Nem kapott választ.

— Azt hiszem, szeretője volt annak
az asszonynak. — Mintha izgalmas foltot
títkot sugna, úgy mondta, önmagának. —
De meg is veri az Isten az ilyet!

Az óra ketyegett hangosan. Választ
várt sokáig a lány. Lehet, hogy hallgatta,
a másik, félálomban. Talán nincs kedve,
nem kíváncsi már, lehet, hogy aludni akar...

Mire ezüstbecsuszott a hold színe,
nagy ezüst mezőbe, a sejtelmes vérvö-
rösből, két ember álmát őrizhette az ab-
lakon át.

*

Reggel arra ébredt a vendég, hogy

valaki költögeti.

— Fel, te éjszakai zavargó! Mi is volt
a holddal? Mit motyogtál?

Csodálkozó álmos szemmel bámult
körül.

— Nehéz a fejem, jaj...! Éjfél is le-
hetett mire elaludtunk. Most haragszol?

— Bolond vagy. Inkább köszönöm a
muzsikát. Jöhetnél máskor is!

Ösztönét mondta, a szeme csillogott,
egészen beleszépült.

Kapott aztán reggelit is a vendég. Reg-
geli közben belelapozott a régi dobozba.

— Éredj az osztályodba, siess már!
Hátha leereszkedik mégis a hold szárnyán
a hegyekből a mesebeli tanfelügyelő!

Rakosgatott a dobozban: — még egy
kicsit, csak nézegetem régi halottaidat —
mondta mosolyogva. Pergette a leveleket,
a képeket.

— Ez csinos, ez is meghalt?

— Mondtam már, a távolság a kopor-
sószeget köztünk.

Aztán megragadott egy képet hirtelen
a vendég. Tágranyított csodálkozó szemmel
forgatta, tapogatta. Torka kiszáradt.

— Ezek itt... ezek hogy kerülnek
hozád? — dadogta.

— Mért?

— Mert ezeknél... ennél a házaspár-
nál... ezekről beszéltem neked az éjsza-
ka. Akiknél tanítottam tudod...

Mintha nézné kezét a másik. Mert a
kis aranykeresztet tapogatta most is a
nyakán. — Te aludtál, vagy hallottad —
kérdezte bátorítanul.

— A holdról még hallottam... aztán...
ne haragudj... hogy másról is beszéltél
volna... De mért keltél úgy ki magadból
— szólt változott hangon.

Állta a vendég tekintetét.

— Ezeknél tanítottál? Nem is mond-
tad Majd mesélsz róluk. De most siess.
Én is készülök, nekem csak egy ugrás.

Megáll a vendég az ajtóban. Érezte,
hogy ami itt történik az alakoskodás, ha-
zugság, tragédia talán.

— Haragszol? — kérdezte bátorítala-
nul. Az egér cincog így néha.

És amit most hallott, válszának, az
úgy izzott, perzselt, lángolt.

— Ha vérvörös a hold és párás az
égája, te sohase nézz bele! Mert rontja
a szemet. És a lelket is rontja!

Na ezt megkapta most! Ment ki a friss
reggelbe és nem tudta, mit gondoljon. Az-
tán nyelt egyet és legyintett »Eliár az em-
ber szája néha« — ennyit mondott csak.

Ördög tudta, hogy ott a fénykép és annak is muzsikál. És hogy azok ketten olyan közel esnek Ruzsica szívéhez.

*

Beletelt egy hét is, valaki levelet kapott; egy asszony. Csodálkozva forgatta, ismerős volt az írás.

Csak emnyi állt a levélben: Még élek, ha el is felejtettél. Nem is írom meg, hol. A napokban imádkoztam érted és gyermekedért.

Aztán ráírta, nagyobb betűkkel: Vigyázz, nagyon vigyázz az istenre kérélek!

Most már tudta a címzett, ki írt neki. Azt is, hogy miről. Volt a sorokban valami szomorú, valami fenyegető.

Asszonyok üzennek így néha, ha nem akarják kimondani, amit mindenki tud.

Halottak üzennek néha, akikre az idő szemfödőt borított és koporsószeget vert szívéükbe a távolság.



In memoriam Steuer György

A mult év november 27-én tragikus hirtelenséggel egy olyan férfi költözött el az élők sorából, akinek négy évtizedes közéleti szereplése az önzetlen, elvhű és mindenben a közérdeket szolgáló működésnek valóságos mintaképe. Szilárd jellemű férfi volt, aki nem ismerte a köntörfalazást, az egyéni szempontokhoz igazodó megalkuvást és a személyi érvényesülést megkönnyítő behódolást. Minden körülmények között és mindenkiel szemben a saját meggyőződését vallotta és követte. Lenézte a színváltozásban jeleskedőket és megvetette az alakoskodó fondorkodókat, a politika kufárait. Alacsony, vézna teste erős és kiegyensúlyozott léleknek volt a hüvelye s ezt a tiszta, nemes lelket meleg vallásos érzés, az élő hit bensősége hatotta át. A krisztusi hitben fogant felebaráti szeretet irányította egész közéleti tevékenységét és ráterelte figyelmét a szociális kérdés fontosságára már abban az időben, amikor azt nálunk csak mint az Apponyi Albert-féle „olajcseppet” emlegették. Ez a magyarázata annak, hogy mint minisztériumi tisztviselő, főispán és államtitkár egyaránt mindig az egyszerű emberek, a társadalmilag és gazdaságilag gyengék sorsa iránt érdeklődött és ahol csak tehette, segíteni igyekezett a feltárt bajokon és gyógyítani a sajnó sebeket.

Ezt az áldozatos szociális munkát na-

gyobb mértékben és nagy sikerrel akkor végezhetette, amikor 1923-ban átvette az Országos Központi Hitelszövetkezet keretébe beillesztett „Földmunkások Vállalkozó Szövetkezete” vezetését és ezt a tisztséget 18 éven át, 1941-ig betöltötte. A gondjaira bízott tiszavidéki magyar kubikusoknak munkaalkalmat és magasabb munkabéreket igyekezett biztosítani s ezt a törekvését jelentékenyen előmozdította az a körülmény, hogy a kiskundorozsmai választókerület 1929-ben országgyűlési képviselővé választotta. A földi javakon túlmenően azonban derék munkásai vallásos nevelésével is törődött s azokat kisebb csoportokban lelki gyakorlatokra a Manrézába vitte.

Ennek a horatiusi értelemben vett „integer vitae scelerisque purus” férfiúnak az élete nyitott könyv volt mindenki számára, akit egyénisége érdekelt.

A bácskai Palonán született 1875-ben egy tizenhárom gyermekkel megáldott szegényes, német ajkú családból. Középiskolai és egyetemi tanulmányai elvégzése után 1896-ban a honvédelmi minisztérium szolgálatába lépett, majd 1917-ben az Esterházy- és az ezt felváltó Wekerle-kormány alatt Torontál vármegye főispánja volt s ebben az állásban rendkívül hasznos és eredményes működést fejtett ki ezen a 8 nemzetiség lakta területen. A néppel közvetlenül szeretett

érintkezni és ajtaja mindig nyitva állt a panaszaiikkal vagy kérelmeikkel hozzá forduló egyszerű emberek előtt. Mint fő-



Steuer György

ispán a szociális problémák mellett behatóan foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel is. Az ehhez szükséges érzéket és hozzáértést már szülőföldjéről hozta magával s ennek az elméleti és gyakorlati felkészültségnek később, amikor 1920-ban a nemzetiségi ügyek intézésére felállított minisztériumba Bleyer miniszter mellé államtitkárnak nevezték ki, igen nagy hasznát vette.

A német eredetű Steuer György a hazai nemzetiségek felé azt az elvet hirdette, hogy a népiséghez, a népi kultúrához való ragaszkodást fenntartás nélkül össze kell egyeztetni a magyar haza, az államalkotó magyar nemzet iránti tántoríthatatlan hűséggel és feltétlen megbízhatósággal. A német nemzetiség

feladatát és kötelességét abban látta, hogy törvényen és alkotmányon alapuló jogai háborítatlan birtokában továbbra is „*Deutschungar*“ maradjon, mint ahogy az u. n. „Zöldszászok“ és egyes bánáti svábok kivételével az elődök is évszázadokon át ilyenek voltak. A Magyar Nemzeti Szövetség és a Magyarok Világszövetsége „Nagymagyarország“ című hivatalos lapjának 1943. október 15-i számába cikket írt a magyar-szerb viszonyról és ebben a nemzetiségekhez ezt a komoly és megdöbbentő intelmet intézi: „A mi nemzetiségeink, amikor bevándoroltak, *hospesek* = vendégek voltak, de saját romlásukat fogják előidézni azzal, hogy ha az államalkotó magyarságnak *hostesek* = ellenségei lesznek.“

Ezt a felfogást vallotta és ennek a szellemében működött mint a csonkaországi németiség kormánybiztosa (1922—1929) és mint a Magyar Nemzeti Szövetség kisebbségi szakosztályának vezetője is. Utóbbi tisztségében a kisebbségi kérdés ismertetése és a revíziós mozgalom érdekében a tanulságos előadások egész sorozatát rendezte.

Új feladat- és munkakör kínálkozott számára, mikor a visszatért Bácskában bevezették a polgári közigazgatást (1941. aug. 16.), sőt a most már egységesített Bács-Bodrog vármegye törvényhatósági bizottságának tagjává nevezték ki. Nem érte be azzal, hogy tevékenyen részt vett a törvényhatósági bizottság közgyűlésein, szakavatott és bíráló felszólalásaival néha vihart keltve, hanem tetemes anyagi áldozatok árán sűrűn beutazta a Bácska községeit és városait és a helyszínen tett megfigyelései, szerzett tapasztalatai és gondosan összegyűjtött adatok alapján „helyzetjelentés“ formájában nem kevesebb, mint 40 emlékiratot is szerkesztett s ezeket tájékoztatásul megküldötte az illetékes tényezőknek. Utolsó munkája melyet alig pár nappal halála előtt fejezett be, egy a Magyar Nemzeti Szövetség megbízásából a miniszterelnök úr részére készült „Tervezet“ volt a legsürgősebb orvoslást igénylő délvidéki közállapotokról s ezzel szoros összefüggésben a nem-

zetiségi kérdés rendezéséről, különös tekintettel a délvidéki szerbségre.

Imre, rövid összefoglalásban ez volt Steuer György életpályája és négy évtizedes közéleti szereplése. Mindvégig hű volt meggyőződéséhez, elveihez, népéhez és a magyar nemzethez s tettei alapján bizvást elmondhatjuk, hogy a szentistváni magyar állameszmének nem volt nálnál lelkesebb híve és buzgóbb, elszán-

tabb előharcosa. Éppen ezért mindazok, akik közelebbről ismerték, mélyen fájlják távozását és kegyelettel fogják emléket megőrizni. Mi a jó barát, a kiváló magyar hazafi elhunytát siratjuk, a Szenteleky Társaság pedig egyik legérdemesebb tiszteletbeli tagjának az elvesztését gyászolja.

Prokopy Imre.



A. Sanity:

EST A SZIRTEN

(Vecse na skolyu)

Alszik a tenger
csendben.
hull a hűvös sötét.
A parti néma
szikla
fénye halva kiég.

Zokog harangja
hangja,
remeg a szirteken;
a pórnak imája
néma
sóhaj, örömtelen.

Térdel Istene
képe
elé a pórsereg.
Kéri, de fenn csak
hallgat
Isten, a Megfeszített.

Leszáll a táion
álom,
hull a hűvös sötét.
A parti néma
szikla
fénye halva kiég.

GYÖNGE VAGYOK . . .

Gyöngé vagyok: ver a szél.
Sujt a gond és bánt a nap
Verejtékem csöppje él . . .
Vágyak földre rántanak.

Kezem hervadt lilium.
Nehéz: ásó, balta, kés.
Sulyok terhét nem bírom.
Meg-megsirat a fűrészes . . .

Mi marad hát könnyű rész?
Tollon forgó verssorok? —
Hirdessek tán csók-gyűlést?
Legyek szerelem-horog? . . .

Vagy bejárom földeket
Lesve népek óhaját?
Mennék is, de ki etet
Mig sirom ezrek iaját.

Mikor vár a szépbeszéd
Vertjére megélhetés.
Hogy buborék életét
Halk rimekre mérje szét?

Elcsitulna barna kin
Amikor felhangzana
Táplált költők ajkain
A szabadság dallama.

Ford.: Szabó J. Tibor

Bodóhegyi Lajos

Dr. Brájjer Lajos

A halál minden gondolkozó ember agyában megszakítja a szürke hétköznapi egyhanguságát s a legmagasztosabb dráma, a legmegkapóbb misztérium érzésével tölti meg a lelkét. Vajon szabad-e hát nekünk ma, mikor a hit legmagasztosabb emlékében merül el a lélek s mikor még azok is megilletődve tekintenek a temető felé, akik a rohanó idők izgalmai között máskor nem érnek rá hittel vagy tulvilági hatalommal foglalkozni, szabad-e nekünk a szerénytelenség vádia nélkül ma, a magunk ügyeivel foglalkoznunk? Ugy érezzük, hogy igen. Mert az akiről szó lesz a maga szerény eszközeivel hirdette az Igét s ha mást nem, hát egy kis homokot hordott össze ahhoz a hatalmas épülethez, melyet a humanizmus templomának, vagy ha úgy tetszik, a kultura csarnokának szokás nevezni...

Dr. Brájjer Lajos, a bánáti magyar hírlapírók elnöke, a BMKSz nagybecskereki fiók zeneművészeti osztályának elnöke, a Szövetség Közművelődési osztályának szakosztály elnöke, a szegedi Dugonics és a temesvári Arany János Társaság rendes tagja 79 éves korában Nagybecskereken meghalt. Elárvult egy bánáti íróasztal. Elárvult az az íróasztal, amelyről Európa majdnem valamennyi országában hirdette a magyar szellem nagyságát. Dr. Brájjer Lajos elhagyta a maroknyi bánáti tollforogatót. Nem fogadta zúgolódva vagy kétségbeesetten sorsát, nem férfiatlanul vált meg az élettől. Az utolsó pillanat mindent megértő tisztaságában, a halhatatlanok sorsát elnyert lelkek csodálatos nagyságával, megértette élete értelmét.

Mi, bánáti tollforgatók sem siratjuk dr. Brájjer Lajos halálát panasszal. Nevét emlegetjük és áldjuk imádsággal.

Dr. Brájjer Lajos 1865 március 23-án született Nagybecskereken, ahol középiskolai tanulmányait is végezte. Budapesten fejezte be jogi tanulmányait és Kolozsvárott filozófiai doktorátust nyert, majd Budapesten államvizsgát is tett. Már egyetemi hallgató korában feltűnt tehetségével, hiszen nem csak megszervezte, de karmestere is volt az egyetemi éneknek. Aránylag fiatalon lett a legrégibb torontáli újságnak a »Grossbecskereker Wochenblatt«-nak szerkesztője. 1892-ben Rónay Jenő főispán megbízásából átvette az akkor még hetilap Torontál szerkesztését és azt na-

pilappá fejlesztette. Egyidejűleg Torontál vármegye t. b. főjegyzője is lett. Mikor 1908-ban elköltözött Nagybecskerekre, hogy a magyar kormány megbízásának eleget tegyen, Fiumében egészen a mult világháború végéig a »Fiumei Esti Ujság«-ot szerkesztette. Állandó munkatársa volt a »Neue Freie Presse« bécsi és a »Pester Lloyd« budapesti napilapoknak. Ezenkívül szorgalmas munkatársa volt az Egyesült Államokban megjelenő legnagyobb német napilapnak a »Staats Zeitung«-nak. Ezenkívül alkalmi munkatársa volt Európa majdnem valamennyi jelentős irodalmi lapjának. Dr. Brájjer irodalmi munkásságát a legtalálóbban talán a következőkben jellemezzük: »Ugy élni, hogy soha semmit se kívánjunk a magunk számára és ne akarjunk mást csak dolgozni, azért a legmagasabb közösségért, amelynek nemzet a neve.« Irodalmi téren csak nemzetéért dolgozott. Hiszen műfordításaiban megismertette a külföldet legnagyobb magyar értékeinkkel. Három kötetben gyűjtötte össze lírai fordításait. 1903-ban Lipcsében jelent meg »Ungarische Dichtungen« címen első kötete, majd 1914-ben »Moderne Ungarische Dichter« címen a második kötete Nagybecskereken és 1936-ban »Ungarische Lyrik« címen a budapesti Gergely kiadásában a harmadik kötet. Utolsó versfordításaiba már felvette a volt vajdasági lírikusokat is. Talán kissé lokálpatrióta is volt, amikor meglehetősen bőven biztosított helyet munkájában a volt vajdasági írók számára. De nem csak írásban, hanem szóban is ismertette a magyar irodalom gyöngyeit külföldön. Bejárta Európa valamennyi kulturorrságát és az Egyesült Államokban is járt többször. Nem mulasztott el egy alkalmat sem, hogy büszkén hirdesse nemzetünk kulturfőlényét szomszédainkkal szemben. Nagy sikert aratott doktori disszertációja is »A polgári dráma fejlődése«. Jóízű humoráért minden társaságnak hamarosan a központja lett és »A vidéken« című humoreszk-gyűjteménye a megérdemelt sikert aratta. Humoreszkjei elé az előszót Lauka Gusztáv, a Torontál nagynevű szerkesztője írta. Külföldi legnagyobb sikerét kétségtelenül Rákosi Jenő »Die Schule der Liebe« című drámájának verses fordításával érte el. Külföldi tanulmányainak gyümölcse a »Die Jesuiten in Amerika« és »Göthe és a délszlá-

vok» című munkái. Két tanulmánya kéziratban maradt meg »Washington der Mensch» és »Az amerikai négerek a kultúrában.» Irodalmi és irodalomtörténeti tanulmányai egész köteteket tesznek ki, melyek németül, franciául, olaszul és angol nyelven jelentek meg. Egész irodalmi munkásságában határtalan hazaszeretete nyer kifejezést. Mindenhol és minden alkalommal igyekezett értékeinket a külföldnek megmutatni.

Az aktív politikában sohasem vett részt. Minden időben igyekezett a vegyes lakosságú Torontóban a kormány célkitűzéseit a lap hasábjain keresztül realizálni. Eredményes és valóban sikeres munkájának gyümölcsét a kormány honorálta és megbízta egy fiúmei napilap szerkesztésével. Fiumében érte a király kitüntetése, amelyben érdemei elismeréséül I. Ferenc József királyi tanácsosnak nevezte ki. Hírlapíró társai körében óriási tekintélye volt és éveken keresztül a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetségének alelnöke volt. Mikor az 1918-as összeomlás következtében fiúmei napilapját nem jelentethette meg többé, ma'dnem kizárólag mint műfordító munkálkodott.

Otthon érezte magát Pesten, Fiumében. Rómában, Newyorkban, mégis igazi otthona Bánát és annak kedvenc városa Nagybecskerek volt, itt élte élete legboldogabb napjait. Mikor a trianoni békediktátumok után hazatért megértette az idő szavát, politikai ellenfeleivel kibékült és kart-karba öltve igyekezett hatalmas tudását a jugoszláviai magyarság érdekében gyümölcsöztetni.

Dr. Brájer Lajos, mint hírlapíró kötelességekre menő politikai röpiratokat adott ki. Ezeket az írásokat ma olvasgatva a döbbenet erejével hatnak, hiszen valóságos prófétái jövődöléseket tartalmaznak.

Dr. Brájer Lajosnak, mint dolgozó embernek is nagy érdemei vannak. A bánati magyarság legelső és legagilisabb szellemi munkása volt. Nem csak jótanácsokkal, hanem szorgalmas munkával gyarapította kulturális értékeinket. Magas kora ellenére az utolsó pillanatig alkotó munkát végzett. Kidőlt egy erős bánati oszlop, irányító, aki munkás életét kizárólag a köznek szentelte.

Dr. Brájer Lajosorsa nem volt mindig könnyű. Nem egyszer meggyőződött arról, hogy sokkal nagyobb bátorság kell ahhoz: kitartani amellett, amit jónak talált, bár a »közvélemény« előtt nem népszerű

Nem egyszer kellett ellenszegülnie a csillogó frázisokat pufogtató népszerű bajnokoknak, kik a széles rétegeket ígéretekkel megtévesztették. Meggyőződött nem egyszer arról is, hogy a jót, a békét, az egyetértést akarni és hirdetni, annyit jelent, mint szembeszállni a rágalommal és üldözéssel. Ember volt, tehát küzdelemre született. Megelégedéssel mondhatjuk el, hogy munkájában a kerékkötők nem zavarták, azok kölekedése nem szegte kedvét. Sokszor megkapta az elégtételt, hogy az igazságot — amit Ő annak tartott — győzőn látta és ellenfelei melléje szegődtek.

Dr. Brájer Lajos halála közvetlenül az Üdvöztető születésének ünnepe előtt következett be. S mikor körülöttünk zengik: »Krisztus Jézus született...« mi is fölemeljük imánkat az Egek hatalmas Urához könyörögve: »Jöjj el közénk Szeretet és béke Istene, Segíts munkánkban, hogy mi akik az Ő munkáját folytatjuk, elérhessük amiről Ő álmodozott: Legyen a földön béke, barátság, megértés, haladás, testvériség, boldogság és megelégedettség.

Dániel György László



J. Ducsy:

TENGERI FÜZ

(Merska vrba)

*Tengerparti sziklán magános fűzfa áll,
Kibontotta hosszú, zöld hajkoszoruját:
Nimfához hasonlít, akit megátkozván
Fávé változtattak s most sugla bánatát.*

*Hajnalban hallgatja a hegyek énekét,
Vizek haldoklását néma estéken ő;
Áll ott mozdulatlan, hol minden tornni két:
A felhők és szelek, hullámok és idő.*

*Ő csak susog velük és most lomhán lenyujt
A tengernek ágát, szélnek levelet küld.
És miként a szív, mely önmagát tépi úgy.
Busan éltet susog. — Magdban áll a fűz.*

Ford.: Szabó J. Tibor

Válságos évek nehezítették akkoriban a szegény ember életét. Ez az áldott barnás homokos-föld ugyan jól termett; szépen volt minden évben buza, a kukorica is jól fizetett, krumpli meg egyre bőségesbben /termett. Mégis gazdának, som másnak, napszámosnak — ha nem is egyformán — nehéz gond volt az élet. Több-ször is elmaradt a téli nagy csapadék, az árvizek, vadvizek se jelentkeztek. Mozdu-latlan egyformasággal teltek az esztendő-k. A vadvizek nem hoztak senkinek adóle-írást, nem kellett az árkoló munka, vert-falu házak nem dőltek össze tavasszal, helyettük így nem emeltek téglafalu há-zakat, szűkös, nehéz józansággal csikor-gott az élet.

Se kőművesnek, se téglagyárosnak nem akadt munkája. A szép sárgás-pi-rosas téglarakások az évek során ott barnultak-fekedtek a rájukhulló füsttől, portól a téglagyárak udvarán; évről-évre több rakás, nem hordták el az évi csök-kentett termelést sem.

Ez a kisbajmoki külteleki nép pedig nehezen él meg a munkapiac forgalma nélkül, mert bizony itt kevés a gazda. Ha van is az itt lakó kétkézi munkásoknak kis vityillójuk, afféle egykori zsellér-bu-dár kunyhóból eszkabált házacska, nem haraphat abba a keresetnélküli család.

Hiszen nem lehet tagadni, nagy olcsó-ság volt. Olcsó volt a cipő, ruha, a kenyér, a hus; a gyümölcsnek meg éppen alig volt ára. Sokan a gazdák közül kinthagyták a barackot, szilvát a szőlőben trágyának. A leszedés árát nem kapták volna meg érte és nagyon nehéz volt a homokos utakon át tragacossal betölteni a városba.

A szegény nekikeseredett ember gara-sokért lerészegedhetett, itt a külvároson mégis kevés volt a részeg, de annál több volt a nagyon is koplaló család. Az egész kisbajmoki városrész kinlódott csak és synylódott. Így a rövid, mindössze két házból álló Nyitott-utcában lakó Cvijin és Szebenyi család is. Ezek ugyan nem érezték az olcsó világ áldásait.

A sarki házacska gazdája, Cvijin Péro, vézna, szőke, megnyomorodott ember volt, jobbkeze hüvelykijét és mutatóujját levágta a fűrészgép, és így nem állhatott teljes erővel a család ellátásának nagy

munkájába. Felesége ugyan hatalmas, erős mosóasszony volt, de öt gyerekük mind apró, bizony akárhogy iparkodtak, nehe-zen éltek, mert nem minden nap került munka. Szomszédja, Szébenyi Mihály, szálas, barna, szívós munkásember volt. Neki meg a felesége volt gyengécske és nyolc gyerek eltartásának gondja nyom-ta vállukat.

Rendszerint együtt dolgozgatott a két szomszéd. Még kis vályogházikójukat is egyesült erővel üttették össze a nagy há-boru után. Kőművesek mellett szoktak napszámoskodni, míg akadt valami épít-kezés. Aztán szőlősgazdánál dolgozgat-tak; metszettek, permeteztek, takartak; ezenkívül néha a teherpályaudvaron tég-la-, fakirakodásoknál segédkeztek a kisu-varosoknak. Mindig dolgozgatnak, keres-gettek a munkaidényben, de az olcsó vi-lágban nagyon szerény volt a napszám is.

Őszidőn minden erejüket megfeszítve azon iparkodtak, hogy némi eleséget biz-tosítsanak a keresetnélküli téli napokra. Mert a máról-holnapra tengődő embernek ez a legnehezebb: a jobb időkhig való ki-tartás biztosítása.

Nagyon kis bérért napszámba mentek a nagyobbacska gyerekek is. Komlót szed-tek, de minden évben kevesebbet ültettek azt is, kevesebbet sörözött a világ. Ősz-szel meg szüretelni jártak a gyerekek sa-ját kosztjukon. A szőlősgazdák kemény feltételeket szabtak:

— Saját koszton vagytok, a szőlőhöz nem nyulhattok, akinek nem tetszik el-mehet.

A szőlőből nem ehettek, kis kenyéren tengtek-lengtek egész nap, és néha lopva egy-egy elejtett szemet ha felszedgettek a homokból. Ha nem akarták a napszá-mot, egy kis tótkosár szőlőt kaphattak napibér fejében. De akkor a pénztől estek el. Annyi szüretelő jelentkezett, hogy a sovány fizetség mellett is válogathattak a gazdák közöttük. Pedig a hideg, dus harmattól, vagy a permetező esőtől vizes szőlőindák között kuporogni egész nap nem is olyan könnyű dolog. Már sokan belebetegedtek. De a szükségnek van a legsuhogóbb korbácsa. Munkára hajtja az alig felcseperedtetett is. A gyerekek közül az a legbüszkébb, aki egész héten munká-

ban van, és csak vasárnap játszadozik a külváros szélén zöldülő libalegélőn.

Már jól bederesedett az idő és minden munkából kikoptak a napszámosok, midőn Cvijin üres zsákot dobott a vállára és úgy délutáni időben beállított Szebenyiékhez.

— Adjonisten — köszönt be csendesén.

— Adjon, ami nincs — mondta Szebenyi. Éppen a téli tüzelőül összerakosgatott részét nézegette. Szőlőmunkában kereste. Igen-igen kevés volt az.

— Jössz-e böngészni, Mihály? — kérdezte Cvijin.

Szebenyi megvakarta a fületövét. — Jó lenne megint kimenni — szolt. — De nem ázunk el máma estére, ha messze bódorgunk?

— Nem simult be egészen — mondta amaz.

— Hát gyerünk. — Szebenyi is zsákot kerített és megindultak a mező felé.

Nem könnyű dolog a böngészés. A böngészők kis laposra faragott fadarabbal felturkálják a krumpliföldeken a megszedett bokrok helyét. Mert némely bokor alatt, ahol sietős szedéssel 15–20 krumplit felszedtek, még valamelyik oldalgyökéren maradhatott egy-két gumó. Sokhelyt marad is. Összeturkálják a szedés környékét, és jól átmarkolásszák a deresedő, hideg, omló földet. Összeárlják a csomaktól bütykös kukoricaföldeket is, és egy-egy véletlenül elhagyott csövet találnak a giz-gaz között. A deres harmattól fehéredő megszedett, de még talponálló kukoricaszárakat végigtapogatják, egy-egy satnya csövecsét a lesárgult levelek közt nem hagyták-e el a száronfosztó szedők. Esetleg a hosszú, vékony csutkájú cső letöréskor nem a szárnál törik el, hanem feljebb, s így pár sor szemmel ottmarad a csonk. Értékes zsákmány az. Csirke neveledik rajta, és megőve elszopogatják a nincstelenek télen.

A gazdák a letarolt földeken nem ellenzik a böngészést. De nem mindenki takarítja be egy időben a termést. Így némely böngészőnek nemcsak a bönge, de néha a talponálló, vagy földben levő termésből is a zsákjába téved egy-egy kicsi, hogy gyorsabban nőjön a teher. Ezért tiltva van a böngésző határjárás.

Amerre a mi két emberünk járt, már betakarították a termést. Mégis egyik-másik lánc földön találtak elhagyott krumplit vagy kukoricát. S puposodott lassan

látukon a zsák. Ahogy egyre messzebb haladtak a földeken, beesteledett. Megeredt az eső is. Hideg aprószemű eső szemergett és a zsákot, a benne levő termést s a ruhájukat egészen vízzessé és nehezzé tette. Lassu áztatással elmálasztotta, csuszóssá tette a földet is. Megtelő zsájkukkal ügyetlenül csuszálva-botorkálva nem is vették észre, milyen messze elkerültek hazulról. Szerették volna már egészen megtölteni a zömök buzás-zsákot. Amde Cvijin már nagyon nyögött.

— Mihály, így vízesen nehezebb is... meg az ut is csuszós, gyerünk már, halod...

Szebenyi is érezte, hogy a hideg a derekába hatol, világháborús rheuma, a kárpáti csaták emléke sokszor megszihszen-tette már, ha átfázott. Ráállt ő is, hogy hazaforduljanak.

— Mehetünk, Péro. Csupa víz vagyok én is...

A dülöutat keresték, nehezen találták rá a sötétben. Végre rátértek. Jóideig szótlanul haladtak a szemetelő esőben. Egyszercsak rájuk ordít valaki:

— Megállj! Tolvajok!

Tompa zuhanás, a hátul kullogó Cvijin felnyögött. Valaki puskatussal a zsákjára és a hátára ütött. Kioldódzott gémberedett kezéből a zsák és tartalma zuhogott a földre. Szebenyi hirtelen ledobta zsákját és a támadónak ugrott. Elkapta fegyverét. Lihegve birkóztak. Érezte Szebenyi hogy valami ócska, régi mordály akadt a kezébe. Nem katonafegyver. Biztosan a csősz. A birkózásban egy-egy pillanatra megálltak és tüzes szemmel egymásba meredtek. A sötét ellenére Szebenyi Krisztovác Juszint, a csőszt vélte felismerni.

— Eressz, te tolvaj!... lihegte a mezőőr. De Szebenyi szótlanul tovább birkózott. Kicsavarta annak kezéből a puskát, megfordította, hogy visszaadja a társát ért ütéseket.

— Gyere az anyád... Te is kapsz! — A csősz azonban káromkodva ellillant a sötétben. Szebenyi dühében térdén kettétörte a rossz vadászfegyvert és a sárba vágta. Ez egy kissé lehűtötte mérgét.

— Szedjük össze a böngédet — szolt Cvijinhez, aki nyögve-lihegve kuporgott a földön. Cvijin feltápáskodott és minden egyes darab után tapogatva sárosan zsákbaszedték ismét munkája eredményét.

Vállukat erősen huzta a zsák. Iszonyuan elcsigázva vánszorogtak haza zsákmányukkal. Cvijin se élő, se holt nem volt, mire betámolygott. Másnap félrebeszült és magas láza volt. Felesége hiába dörzsölte be pálinkával a hátát. Forró lábfürdőt is vett, mégis szokatlanul erősen megbetegedett. Tüdő- és mellhártyagyulladásba esett. Az ütéstől-e, a hidegtől, vagy mindkettőtől együttesen, ki tudja?

A rendőrbíró kihallgatásra idézte őket. Hatóság elleni erőszak címén fellelmentette őket a csősz, Kristovác. Összetört puskája volt a tárgyi bizonyíték.

A megjelölt időpontban csak Szebenyi jelent meg.

Vukovics kapitány, a rendőrbíró feketé szakállu, szurósszemű ember szinte a vádiott veséjébe nézett. Alapjában jószívű ember volt.

— Tekintetes bíró ur — vallotta Szebenyi — éveken át az a kukorica volt telen a kenyérünk és mellé főzelék a krumpli, amit így összeböngészgettünk. Sose nyultunk a máséhoz. Csak a gazdátlant szedegettük össze, ugys kint veszett volna az... Tanunak hozhatok — mondta nagy lélekzetet véve — hogy azon a környéken nem volt már kint hagyott, lábönálló termés. Nem bántottuk a másét... Mégis megtámadott bennünket Kristovác.

A rendőrbíró hümmögött. Magában már némileg igazat adott a vádlottnak, de ezt nem mutatta.

— Kristovác feljelentésében az áll, hogy mikor magukat megállásra szólította fel, megtámadták őt. Maga meg azt állítja, hogy Kristovác volt a támadó fél. Kinek higyjék akkor?

— Kapitány ur, — szólt belemelegedve a beszédbe Szebenyi — a böngészők elesett szegény emberek, akik fáradtan igyekeznek haza, és örülnek ha békésen hazaérhetnek a terhükkel, nem bántanak azok senkit... Minket meg Cvijin szomszédal békés embereknek ismer mindenki...

Ez való is volt.

— Cvijin miért nem jött el az idézésre? — fordította a másik vádlottra a szót Vukovics.

— Itt az orvos cédulája. Betegen fekszik, hogy Kristovác hátbaverte, meg hogy meg is fázott...

A mezőőr erősködött, hogy ő csak a zsákra ütött.

— Cvijin gyenge ember, még így is összetörhette az ütés, a zsákon keresztül... mondta Szebenyi.

A rendőrbíró is hivatali hatásköri tulépést látott a mezőőr ténykedésében. — Mégis verekedés volt — mondta — Kristovác puskáját is összetörték. Mindketten hibáztak.

A verekedést mindketten tagadták. — Csak Cvijin zsákjára ütöttem — állította csökönyösen Kristovác.

— Én meg amikor szomszédomat véde elvettem Kristovácól a puskát, elszaladt az, nem várta, hogy üssem... Hát nem lehetett verekedés. Éppen mérgemben törtem el a puskát...

— Most meg kell csináltatnia Kristovác fegyverét — mondta szigorúan Vukovics.

Ez nem volt nagy büntetés.

— Őcsém puskaműves, vele megcsináltatom — vállalta el Szebenyi.

— Éjjel pedig ne mászkáljanak a földéken, mert kellemetlenebb kalandjuk is támadhat.

— Délután mentünk mink el, kapitány ur, csak ránk esteledett, mert messze elbarkácsolunk.

Kristovácot is lehordta Vukovics, hogy ne verekedjék, hanem fogja el a tettést a tett színhelyén az a kötelessége; vagy jelentse a lopást, ha ilyen vétséget tapasztal. De alaptalanul ne vádoljon senkit. S őt is hazazavarta. Még a jegyzőkönyvet is összetépte. Rendőrbírói gyakorlatában mindennap akadtak ilyen ügyek. Mit tegyen velük? A becsületesebbét csak megdorgálta. Aki eléje kerül, a legtöbbje szájkodó részeg, vagy ilyen furcsa utakon járó kenyérkereső. Nem bűnösök ezek, csak szerencsétlenek.

Igy filozofált a derék rendőr néhány pillanatig, aztán felvette köpenyét oldalára kötötte szolgálati fegyverét és elment a »Három kalaphoz« címzett vendéglőbe, hogy megigya mindennapi sörét.

Hogy valakinek mégis meg kellett csinálni a jegyzőkönyvet Szebenyi és Cvijin egyszerű, szürke életéről, az természetes. S ki vállalkozott volna erre, ha nem az író? Ime...

Déryné Széppataky Róza

— Születésének 150. évfordulójára —

1793 december 24-én, Karácsony éjszakáján egy fényes csillag tűnt fel a magyar égen. Ezen az éjszakán született Jászberényben Schenbach Róza, aki később, mint Déryné-Széppataky Róza a magyar színpadok egyik legtündöklőbb csillaga lett. Ő volt az első operett primadonna. A német származású, de ízig-vérig magyar érzésű jászberényi patikus serdülő leánykája német nyelvet ment tanulni a magyar fővárosba. Itt látott először színdarabot, itt találkozott először színészekkel, akik akkor az úgynevezett Hacker szalában tartották előadásait. A színpad varázsos világa megfogta Déryné lelkét, aki túltette magát a társadalmi előítéleteken és özvegy édesanyja hosszas ellenkezése dacára jelentkezett a színház kormányzójánál, ahogy akkor a színigazgatót nevezték, Láng Ádámnál, a neves úttörő színésznél. Felvették a társulat tagjai közé, és a fiatal lányka, akinek ezüstcsengésű hangja volt, rövidesen mind nagyobb és nagyobb szerepekben bővíti el a közönséget. A kis Rózát egyszerre megszerették a nézők, mintha csak érezték volna, hogy ez a vézna kislány büszkesége lesz a magyar színpadnak. Abban az időben a magyar színjátszásnak nemzeti szempontból igen nagy jelentősége volt, mert akkor hazánkban, de főleg a fővárosban a német szó volt az úr. A főnemesek szégyeltek magyarul beszélni és ha tudtak is, gyakran letagadták. Hiszen az 1812-ben felépült német színháznak is magyar mágna volt az intendánsa. Még a polgárság is a legritkább esetben használta anyanyelvét. Az utcákon csak elvétve lehetett magyar szót hallani. Csak az ifjúság, amely megérezte egy új kor jövetelét, és a színészek akikre a magyar szó hirdetése, a magyar kultúra művelésének fenkölt hivatása várt, beszéltek magyarul...

Ebben az időben kezdett fejlődni a később terebélyes fává hatalmasodó és

ma már európai hírnévnek örvendő magyar színjátszás. Lelkes magyar ifjak, lányok hagyták ott a kényelmes polgári otthonokat és vállalták a színészek küzdelmes, de mégis sok boldogságban, sikerben gazdag életét. Déryné is a nyugalmas otthont cserélte fel az ekhós szerény kényelmetlen ülésével, rideg hónapos szobák sok apró kellemetlenségével. Déryné, akinek első fizetése havonta 18 pengő forint volt, csak úgy tudott megélni, hogy egyik úttörő színészháaspárhoz, Murányiékhoz ment teljes ellátásra és a házaspárral, akiknek még két gyermekük is volt, ötödmagával lakott egy szobában. Ruháit maga varrta és egész éjjeleken át dolgozott az előadásokhoz szükséges ruhák összeállításán. De boldogan tette, mert nála a színészet nem mesterséget, hanem szent hivatást jelentett...

A vézna, szinte gyerek-lánykát, idősebb kollégái nagy szeretettel vették körül, tanították, irányították úgy, hogy néhány év alatt az ország első opera és operett énekesnője lett.

1813-ban férjhez ment Déry István színészhez, akit, mint naplójában is többször említ, soha nem szeretett. Házasságuk nem is volt szerencsés, mivel Déry önző, féltékeny, lobbánékony természetű volt napirenden voltak közöttük a nézeteltérések. Rövid együttélés után el is váltak, Déry lemondott a színészetéről, elment valahová kincstáruradalmi gazdaságtisztnek, Déryné meg a játszóházasággal elhagyja Pestet és elindul Miskolcra... Miskolcon nagyon megszerették, bejáratos volt a legelőkelőbb magyar családokhoz, akiknél mindig szívesen látott vendég lett. Három évi miskolci működés után Kilényi Dávid társaságához szerződik Komáromba és ezzel a társulattal bejárja egész Dunántúlt. Ez a társaság 1822—23-ban Pestre megy, innen Nagyváradra, majd pedig Kolozsvárra, ahol

Dérynét nagyon megszeretik és itt éri el sikereinek, virágzásának tetőpontját.

A darabokban nem válogat. Játsszik drámát, vígjátékot és énekesjátékot. Játsszik úgyszólván minden este. Sokszor nem is neki való szerepet kénytelen vállalni, mert neve értéket jelent a színpadon és a közönség az ő kedvéért tölti meg a színháztermet.

A Kolozsvárott működő „Erdélyországi Dal- és Színház Társaság” 1827-ben országos körútra indul és ez alkalommal kerül Déryné a Délvidékre. Július és augusztus hónapokban Szabadkán, szeptember hónapban pedig Zomborban játszik a társaság. A két délvidéki város közönsége szeretetébe fogadja Dérynét és ez a szeretet állandó telt házakban nyilvánul meg... Sikereit főleg daljátékokban és operettekben aratta. De nemcsak a magyar közönség szereti Dérynét, hanem kedvéért az itt élő buenyevác és németajkú lakosság is nagy számban látogatja a színházat. Mint láthatjuk Dérynének nagy érdemei vannak a nemzetiségi vidékek városainak magyárosításában. Nevét az utókor számára Naplójával tette halhatatlanná, melyben kedves és egyszerű közvetlenséggel beszéli el a magyar színészek küzdelmes életét a vándorlás korszakában... A kolozsvári társulattal kerül vissza Pestre: ez a társaság képezte alapját az 1837-ben megnyílt Nemzeti Színháznak is, amelynek egyik díszje Déryné Széppataky Róza volt.

Dérynének nagyon sokat köszönhet a magyar színészet mert ő, akinek családi neve Schenbach volt, minden nyomorúság és nélkülözés ellenére a magyarság iránti lángoló szeretetből vállalta a magyar sorsot és vállalta a vándor színészek keserű kenyerét.

A mai színészeknek az ő lelkesedése és hívatásszeretete jól példával szolgáljon Ő, levette idegen hangzású nevét, Széppataky Róza akart lenni, mert érezte, hogy őt is magához láncolta a magyar faj, a magyar föld... Magyar akart lenni és az is maradt, bár a német színház vezetősége többször tett neki ajánlatot,

hogy menjen velük külföldre. Déryné azonban, mint Naplójában írja, azt felelte: „nem vagyok kakuk... honom nevelt fel, Ő temessen is...”

A Nemzeti Színház tagja volt 1852-ig aztán visszavonulva Miskolcon élt 1872-ben bekövetkezett haláláig.

Temetése nagyon szomorú befejezése volt hányatott életének. Egyszerű tölgyfakoporsóban vitték ki a mindenkitől elhagyott nagy művésznőt a miskolci „szegények temetőjébe”. Utolsó útjára csak néhány ismerőse kísérte el. Ő reá nagyon illett az a színész mondás: „nélkülözött, de nem élvezett. Vetett, de nem aratott...”

A magyar színészet története azonban Déryné-Széppataky Róza nevét örökké a legelső között fogja emlegetni...

Garay Béla



LENDVAI JEGENYÉK

*Zala gömbölyű halmai
alatt viharban hajlani.
csöben, fényben zengeni
jegenyék szikár ezrei.
ki látott, nem felelheti,
komoly csoport, csodádat.*

*Rajtatok sorsunk szele ri...
bus felkiáltójelei
vagytok annak, mi itt terem
e tájon, zugó intelem
s úgy hívják: nincs bocsánat!*

Dudás Kálmán

VERSEK

1.
*Hol két malom szántja az eget,
mostoha utak idegen porától
kimarult talpu, mosolytalan vándor,
utad mosolygó hajlékba vezet.*

2.
*A szívemet egy dallam teleirta.
A bánat meg csak nézte, nézte, nézte
s két hirtelen nőtt szárny kapta az égre
s dalolt a fénybe, mint könnyű pacsirta.*
Dudás Kálmán

Téka

Séta a topolyai népkertben ...

A bácskai síkságon messzi látszik a topolyai templom tornya, színes és ékes sisakja magasan fűrődik a mennybolthba, mögötte a templom hajója emelkedik a házak fölé. Nem esoda, hogy messze látszik, hiszen a torony helvenőt méter magas, a templom hajója pedig huszonhárom méter; topolyai arányokban is nagy de még bácskai arányokban is kitűnik, hiszen ez a gót stílusú templom az egyházmegye legnagyobb befogadóképességű szentegyháza, Valóságos dóm.

A templom mellett egészen más stílusú épület núzódik meg: egy kicsiny palota, első szempillantásra látni rajta, hogy főúri ember építtette magának. Valaha a Kray bárók kuriája volt, most a topolyai plébánia otthona; közepén szabad szemmel is látni a hajdani boltozatos kapu nyomait; itt hajtottak be egykor az úrifogatok, hintók, batárok. S szemben az épülettel a topolyaiak messzi földön híres díszkertje. A múlt század elején egy költői lelkű asszony létesítette, báró Kray Ferenéné, Gessel Borbála.

A báró Kray-család régesrég eltűnt Topolya életéből, de emléke ma is él; a plébánia épületén kívül a ma népkertnek használt egykori díszkert, néhány festmény és verses sírfelirat őrzi az egykori bácskai főúri család emlékét.

A díszkertet járom, hatalmas nyárfák szegélyezte sétányokon bolyongok és keresem az eltűnt család egykori emlékeit, szellemét. A díszkert fái őszi lombjukat hullatják, a hatalmas fák tövében csendesen surran gondozott medrében a Bácsér (odább a határban Krivajának hívják), szombat délelőtt van s lélek se jár most az árnyas úton. Nyugati oldalán még látni a hajdani főúri díszkert kőfalát, a műút keleten elvágja az egy-

kori kastélytól, most plébániától és a mellette égne magasarodó templomtól. Nemis olyan nagyon régen, a század ele-



Gr. Zichy Nep. János

jén sokkal kisebb és otthonosabb templom állott itten, ez őrizte a Kray család sírboltjait. Az őrállás tisztét átvette az 1904-től 1907-ig épült templom, falán ma is ott látni az emléktáblákat, amelyek egy család emlékét őrzik és tragédiáját hirdetik.

Kiss Lajos, a költői lelkű bankigazgató nemrég összegyűjtötte Topolya történeti adatait és az idei év elején egy kis könyvben jegyezte fel őket. Ezt a kis

kékfedelű könyvet forгатom most, amíg végigjárom a hajdani Kray-uradalom elpolgárosult középpontját.

Különös, majdnem félelmetes főúri sors volt a Kray-család sorsa. A topolyai uradalom alapítója, báró *Kray Pál* katonaeMBER volt, élete vége felé 1800-ban kapta királyi adományképen a topolyai uradalmat, amely csaknem egészen körülvette az alföldi jobbágyságot. A királyi adományozás után is katona maradt, mint tábornagyságot szolgált a királyt, mindaddig, amíg János főherceg oldalán Eszlingennél az osztrák sereg szembe nem került a francia hadsereggel s vereséget nem szenvedett. A sereget János főherceg vezette, de a vereséget Kray Pálnak kellett bünhődnie. A legyőzött tábornagyságot Topolyára vonult vissza és gazdálkodni kezdett. S nem is rosszul. De nem sokáig élvezte a csendes polgári életet: 1804-ben Pesten meghalt. Nem sokkal később fiát, Ferencet a bácskai határban orvul megölték. Kocsisa csak holttestét vitte haza; azt vallotta, hogy kutyája a kocsiiban nyugtalankodni kezdett s a báró vadászfegyvere elsült, így ölte meg a földesurát. Kray Ferenc ifjú felesége Gessel Borbála volt; áldott állapotban került özvegyiségre s férje halála után két héttel hozta a világra a család egyetlen fiúutódját, Kray János bárót.

Gessler Borbála létesítette a topolyai díszkertet, amely a 19. század elején már messzi földön híressé vált. Az úrnő libanoni cédrusokat és más díszfákat ültetett a kastély díszkertjébe és ezek a díszfák egy-két évtized alatt hatalmasra nőttek. A szabadságharc idején a cédrusok elpusztultak; a felkelő nép kivágta őket. Fényes Elek írja a díszketről, hogy országos híre volt s más bácskai földbirtokosokban is fölkelte a szépezzéket és a versengést. Így keletkezett még néhány hasonló díszkert a Délvidéken.

Kray János édesanyja nemes szellemét örökölte; a Tudományos Akadémia számára is jelentékeny összeget adott, uradalmát is igyekezett nyugati módon berendezni. Nagy hatással volt rá Szé-

chenyi István, „Lovakról” írott könyve; hatása alatt létesítette topolyai ménését.

A család tragédiája azonban folytatódott, sőt hamarosan betetőződött. Kray János korán megházasodott, a vallásos



Báró Kray Jánosné sz. Wenckheim Mária
(Egykoru olajfestmény)

és hazafias szellemű *Wenckheim* család *Mária* nevű leányát vette nőül. Ezer-nyolcszázharmincban fiuk született, a Kray család egyetlen fiúörököse, Pál. Az ifjú Kray Pált azonban 1846-ban Pesten halálosvégű szerencsételenség érte. Az úrlovasok akadályversenyén vett részt s már minden akadályt átugratott, amikor lova a felzúgó tapstól megbokrosodott és levette lovasát. A fiatal bárót Topolyán helyezték nyugalomra és sírja fölé nem kisebb költő, mint *Vörösmarty Mihály* írt sírverset. A nagy költő sírversét őrző márványtábla most is ott áll a topolyai templomban; a róla készült festmény az édesanyjáról készült festménnyel együtt a topolyai apácák zárdájában található.

Vörösmarty a család hagyományai szerint három sirverset is írt az ifjan meghalt Kray Pál részére. Az első sirvers, amelyet márványtáblába véstek, így hangzik (

*Aki fiának örül, mert szép, jó s ritka
tehetség,
Mert delien serdül s lelke nagyokra
törő,
Mert ihletve van a nagy erények örök
hite által
S szent akarattal lép a komoly élet
elé:
El ne beszélje nekünk örömét. Mi
egy életi üdvöt,
Létünk büszke fáját e kora sírba
tevők.*

A másik két sirvers így hangzik:

*Végivadék vagyok én, a hős Kray
Pál unokája,
Drága szülőimnek gyásza, keserve
korán.
Éltem volna, erős szándék lángol
vala bennem,
Lenni dicsőségek a haza jobbjai közt.
E követ a végső ivadéknak egy ősi
családból
Adjuk gyermeknek, fájdalomérte
szülők.
E kö mindvégig nehezen fog nyomni
szívünkön
E követ onnan csak egy teszi félre —
halál.*

Kray János bárót a szörnyű csapáson kívül még egy megpróbáltatás is érte; mikor a felkelő szerbek 1849 január végén behatoltak Topolyára, a bárót magukkal hurcolták s csaknem meztelenre vetkőztetve egy kocsizhoz kötve hajszolták Bajsára, majd onnan Temesvárra. De még ez sem volt elég; a szerbek el-

vonulása után a kastélyt a helybeli csőcselék is kirabolta, ekkor vágták ki a díszkert híres cédrusfáit is. Báró Kray János nem is tért többé vissza Topolyára.



A Báró Kray Pál emléket őrző sirvers

A lelki megrázkódtatások annyira megviselték, hogy lelki egyensúlya is megrendült s Pesten búskomorságba esett. Naponként eljárt nagyapja sírjához imádkozni. Egy ilyen útja alkalmával érte a szerencsétlenség amely életét kioltotta: egy saroknál kocsi ütötte el a búskomor férfit, 1851 december 21-én. Holttestét Topolyára vitték és a családi sírholtban édesatyja és fia koporsói között helyezték örök nyugalomra. Felesége vígasztalhatatlan gyászban élte le élete hátralevő részét; az a portré, amelyet Topolyán őriznek, egy fiatal, de végtelen gyászt, bánatot kifejező nő arcképét mutatja.

A család legendája szerint a tragikus halálesetek sorozatát egy átok indította el; Kray Pál tábornakszernagy verte le a 18. század végén Erdélyben a Hora és Kloska-lázadást s a hagyomány szerint Hora, mikor keréketörték, megátkozta kivégztetőjét.

Kray Jánosnak egyetlen leánya maradt, Irma, aki később Zichy Nep. Jánoshoz ment férjhez. Zichy gróf rendbehozta a birtokot s bár ő maga nem nagyon szeretett ezen a vidéken tartózkodni, felesége évenként kétszer is lejárt Topolyára, rendszerint májusban és októberben s ilyenkor hetekig tartózkodott az ősi kastélyban. A hagyományok szerint Zichy grófné emberszerető, jótékony asszony volt s jelentékeny összegeket áldozott a topolyai szegények felségelésére. Több topolyai tanító gyermeke végezte a jótékony lelkű grófné tüpénzén a tanulmányait s még arra is gondolt, hogy a szegényebb tanítványok értékes olvasmányokhoz jussanak. Ha iskolai vizsgálatok alkalmával Topolyán volt, a vizsgálálatokon a plébánossal együtt ő elnökölt s a jó tanulókat gazdagon megjutalmazta.

A báró Kray család kapcsolata Topolyával bizony aránylag elég rövid ideig tartott s ha a mult művelődési hagyományait nézzük, ezek a hagyományok gyérren csergedeznek, akár csak a Bácsér víze a topolyai parkban. Amit a történetíró a topolyai nép múltjából feljegyez, sok nyomorúságot mutat fel, inkább sötét lapokat, mint derűseket. Ami a múltból megmaradt, azt a topolyai apácák (a mult század közepe táján telepedtek le Topolyán) és Barsy Viktor, a közel huszonöt éve közszeretben itt élő plébános, őrzik szeretettel no meg azok a fák, amelyek az egykori díszkertből ittmaradtak. De azt a keveset is illik tudni azoknak, akik a mai Bácskában élnek s illik örizniök s emellett még kikutatniok azokat az emlékeket, amelyek ehhez a magyar tájhoz fűződnek. Mert van ilyen emlék minden bizonnyal még sok, csak ép az a baj, hogy eddig kevés gondot fordítottak rájuk.

Csuka Zoltán



HAJNALI BÁNAT

*Pihés neszekkel kávémon serénven
galambok várnak az első sugárra,
villogó csőrrel a vályuszegélyen
csinosra mosdanak és szárnyuk tárva,
csattogva szállnak a hajnali bátra.*

*A domb mögül kicsapta már az égre
lehér rajokba jószágját a bojtár.
Kocog utána; kívül sem cserélne.
Páncosnyaku szerelmei, a sávár
tényérrozsák már várják: vágy borong
Imár.*

*A cirok-örök lándzsájuk leelitik,
már lönn az egyszemű csösz. égi váltás:
vigyázzon az a csöves, végtelen sík
vagyonna, gazdag tájra, hol a nvárlás
dülő nem bandukol, mint agg kiáltás.*

*A rénatöldön lányok hailadoznak.
a napba villan combjuk, mint vidám hal,
ha szökken talpa alól a haboknak.
A völgy ölen a réna szét kihánvva
hever, mint holt meder halott csigája.*

*... Valamikor itt nádas volt és lóp volt
zsombék meg ingoványos turidn, szittlók
ranyás szikesen és konár sívánvok.
Köztük ősom ladikia lomhán itt-ott
gyepes szigetre gazdag hallal siklott.*

*A szigetekben zörgő fiúból kunyhó
borult az esti, csendes halászokra
s a barna buzogányok közé nyuevó
napon megszállant hálóiknak bogia
és csillagot fogott a vizsla orsa.*

*Törkés övében és vállán a balta.
lepult a nádas álmos süreleiben
s lesett parittyásan madárra, vadra.
Frös karjával tündért, szép fehéret,
ölelt álmában, s asszonyát keményen.*

*Odáhh az aliban jó lovak legeltek
békóba, nyügbe, ha ráért a munka.
Szügyükig ért a fü. S volt annyi gyermek,
hogy el se fért tán fiúzóves falunkba.
S a falu népe munkáját nem unta.*

*Dehogvis unta! mint most szakadásig,
ha görnyed estig uj nábobnak. svábnak
s az ina, szussza más hasznába vásik,
amíg gazdája hájasan pinázgat
és lénye villan mellén aranyának.*

*Ó bölcs, szabad szegénység! most idézlek.
Hová sodort idők vad, álnok sodra?
Látnád e népet, az ősit, mivé lett!
Idegen földjén hailadozó szolga.
Lebbentsd szeled vigaszul homlokomra!
Dudás Kálmán.*

Irodalmi est Topolyán

Kár azért a mezővárosi rangért, amelyet a száraz és tárgyilagos községi törvényünk megszüntetett. Nemcsak dekorum volt, tartalmat is telített az Alföldön, a nagyhatarú, megduzzadt lakossága járási központokban. Az ember úgy érzi, több, mint falu mindegyik és túlnő a nagyközség fogalmán is. Kisváros, mezőgazdasá-



A topolyai plébánia, a báró Kray-család egykori kastélya. Háttérben a topolyai templom tornya

(Foto Limbek, Topolya)

gi, vagy akár ipari jellegű akárhány közülük, izmos mag, amely köré tíz-huszezer ember csoportosul és további husz-harmincezer a járásban — ezeknek diktál gazdasági, szociális és kulturális ütemet, magatartást.

Városnak irom Topolyát, ilyen értelemben Obecsével és Kulával együtt. Mert város, ahol közel félezer ember mozdul meg egy irodalmi est hírére, ahol színtársulat játszik hosszú hetekig és élénk

társadalmi és kulturális élet van minden vonalon. Város ahol széles rétegek tartják számon a kultúra eseményeit, szereplőit, a központ és a szűkebb táj fátylahordozóit — város, ahol érdeklődés van a betű és a szó iránt. És ha ehhez hozzápárosul a kisebbségi sorsban elért *társadalomfeletti* magyar összetartás és nem egyetlen vékony réteg városmáimolását érezzük mögötte, kicsit szívünkbe melegszik a kulturális erő, a kulturfőlérv érzése: még sem üres szó talán. És az sem üres szalmacséplés, amit Szenteleky irt le óhajként: Becsüljük meg, ami a miénk!

*

Az ország legelső drámai színésze — talán éppen attól a gondolatától áthatva, hogy el kell vinni a szót mindenhová, ahol kultúrszomjuság él — vállalta Topolyát. És vállalta ennek a mi tájunknak sajátos hangját, sajátos költészetét, irodalmát: felolvasztotta, beolvasztotta művészetébe, úgy sugározta szét.

Művészetet az interpretáló nem emelhet rangra — az vagy megvan, a rang, a minőség vagy nincs meg. — de tolmácsolásában megcsillogtathatja értékeit és hozzáférhetővé teheti azok számára is, akik eddig közömbösek voltak nem jöttek el az ilyen irodalmi előadásokra, vagy ha eljöttek, süket fülekkel ültek a széksorokban. Mondjuk ki magyarul: *a bácskai vers megnemesedett ebben a tolmácsolásban*. Mert ötszázán érezték át egyszerre, mi van benne és mögötte.

*

Látszólag hűvös, de alapos, fegyelmezett kulturértéket kell számontartanunk Falcione Árpád személyében. Gyulay Pál mondásával kezdte bevezetőjét: »A magyar irodalomban az öröm mindig nyomasztó, a fájdalom mindig emel«. Valahol a lélek mélyén a sirvavigadással találkozunk ez a tény. Pompás lélekanalizissal tapogatott az előadó az elszakítottságban kikelt irodalom és végül a bácskai magyar író lelke felé. Lemérte szerepét, szükségességét, de úgy, hogy egy percig sem éreztük a politikus vállvergetését, inkább a kulturált ember, a jó magyar, a velünk őrt álló bajtárs hangja volt. Jó lenne találkozni vele máskor is, hangjával, ezer sok problémánk megvitatásánál.

*

Az öregebb testvér Kosztolányi, — a

boldog, bőkezű, beérkezett — szólalt meg elsőnek. Kosztolányi, aki még a szörnyű vihar előtt szabadult tehetsége szárnyán erről a tájról Budapestre — más, magassabban fekvő, még nagyobb vihar-rétegekbe. Ő benne a sorsunk már tovább rezonált, keletnek, nyugatnak, északnak, délnek egyaránt, minden magyar tájak felé, és lefelé a zokogó lélek mélységéig. Művészete osztatlanul mindenkié — az ember benne: a miénk. Azért iktatjuk újból és örökké szavait mondanivalónk elé. Kiss Ferenc művészetében úgy éreztük őt: most két óriás találkozott és együtt indult a költő szava és a művész hangja a szívek felé. Hogy betoppanának szállást kérni és soha el ne felejtse őket, aki hallotta.

Aztán peregetek tovább a szavak, hullottak a verssorok: már az a nemzedék beszélt, amelyet végvári, őrtálló szerepre juttatott a sors. Szenteleky, Dudás, Bencz,

Berényi, Czako szólaltak meg a művész erőteljes, színes tolmácsolásában. Elhallgattuk volna reggelig is valamennyit, azokat is, akik a kétórás műsorban nem fértek bele. Bácskai költőinket mind.

Cziráky, Majtényi novellákat olvastak fel. Radványi-Radicsevich pedig a nagy boru korából publicisztikai és szociális írásokat. Hegedüs László zárószavai fejezték be a műsort. A bácskai nagy előadássorozat első estjét Topolyán.

*

Az irodalmi estet a Kalangya, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetséggel együtt rendezte. Dr. Pummer Sándoré az érdem, aki kezdeményező volt és a technikai rendezés nehéz feladatát is vállalta. Félezer ember tapsa bizonyítja, hogy sikerrel.

Majtényi Mihály



Könyvek

Finta Zoltán: Valaki, ismeretlen

Versek — Minerva, irodalmi és nyomdai műintézet, Kolozsvár

Az erdélyi magyar irodalom csendes, halkszavú poétája Finta Zoltán. Életét az újságírási robotjában tölti s versei a dohánvfüstös szerkesztőség liráját árasztják. Pedig ezek a versek és ez a líra megérdemlik, hogy felfigyeljünk rájuk messzibb tájakon is, mert olyan mondani valói vannak, amelyek távolabbi időknek és távolabbi tájaknak is szólnak. Legfőbb jellemvonása a férfias szemérmesség és a halk alázat, önmagával szemben is, sőt elsősorban önmagával szemben. Verseinek legnagyobb része még a kisebbségi sors éjszakájában született s ez az időpont eleve is meghatározza a vers hangulatát és szemléletét. Jéghideg öklü kinvalatója a lelkiismeret s legmélyebb lelkiismereti tépelődései határozzák meg még szerelmes versei hangját is. A lelkiismeret vallatja ezt a halkszavú poétát s valóban minden egyes verse lírai vallomás. A nagy ismeretlen, a valaki, akiről a kötet is címet kapott, benne él s nem érti hangját annak »mit üvölt és zug a balga

század» Finta Zoltán versei az erdélyi vidék csendjében születnek, az erdélyi magány csendjében s mint gazdájuk semmilyen irányhoz vagy táborhoz nem tartoznak. Nagy önmegtartózkodás kell ahhoz, hogy így éljen és így alkossanak az ember, de Finta Zoltán egy életen át vállalta ezt az önmegtartózkodást. Így jutott el a negyvenes férfiévekig s így jutott el — legmélyebb önmagáig, amikor már nyugodtan leszámolt az élettel, önmagával, a magányossággal, a visszhangtalansággal, mindennel — csak ép a költészettel nem számolt le, a lírával, amely mint mély tengerszem él benne s tisztán tükrözi vissza ennek a megtagadott életnek minden szépségét. A tengerszem költészete Finta Zoltán versírása, a tengerszem mély bánata és nyugalma él benne. Szeret a formákkal, rimekkel játszani, sokszor játékosan bohók a versformái, de e könnyedség mögött is mindig mély bánat és szomorúság lappang. És ép ez teszi egyénivé költészetét s ez adja meg azt a sajátos alaptónust, amely az erdélyi kisvárosok hangulatát tükrözi, a vidéki kis redakció talán egyhangú, de sokszor annál sokatmondóbb csendjét. Valóban, árva gondonkádálmannak érezzük Finta Zoltán verseit, de ez a gordon-

kadallam mélyről, nagyom mélyről tör fel s ha elolvassuk kötetét, sokáig visszarezeg bennünk a hangja. Mint ahogy talán egyik legjellemzőbb versének sorai mondiák:

*Muzsikaszó zeng halkán, tenéked.
Mert az, kedves, hogy szeretlek téged;
megmondhatatlan.
S az, hogy szerettek: társtalan bánat.
Árván dudolsz az éjszakának,
gordonkadallam...*

Csúka Zoltán

Makkai Sándor: Szabad vagy

Révai, Budapest, 1943.

A regény meséje: az ifjúság szabadságharc — önmagáért. Ernye Tamás először az iskolai kötelekeztől való megszabadulásban véli megtalálni a szabadságot, aztán a testiség felszabadulásában, míg végül — nehéz küzdelmek után, az ifjúkori eszményeket, a Szép Kisértet megismerésével Izukában megtalálja önmagát s lelke felszabadulását. A küzdelem egyuttal: Ernye-harc is: »erőnk szerint a legnemessebbekért.«

Közben Tamás egész ifjúkori élete lezajlik előttünk. A regény elején, Kolozsvár felé röpti a vonat Tamást, az egyetemre, s míg a kerek szaladnak, elszűn előtte egész középiskolái élete: küzdelmei a jegyekért — egyik másik ridegebb tanár félreértésével szemben, az első versek, a tánciskola, az első szerelem, a 67-es és függetlenségi politikai harcok hullámvégei az ifjúság szívében, az első csatlódás, és az érettség. — Aztán jönnek az egyetemi évek. Tamás könnyen beleilleszkedik a nagy város szívébe, változatos életébe, de nem merül el benne. Megtalálja Izukát is, egy gonosz mostoha karmában, s minden varázsából kivetkőztetve, egy végrehajtó menyasszonyaként. Tamás szívében életének legnagyobb álma törik össze, s mélyén rettentő üresség marad. Gerléden s egy székvény erdőben gyógyul. Betegségében szinte teljesen testté válik, s az öntudatlan testiséget jelentő Rozikában találja meg a teljes gyógyulás örömet. De mikor gyógyultan vissza akar térni, Rozika öngyilkos lesz, s Tamás döbbenet látja be, hogy ezen az úton, másnak csupán eszközül való felhasználásával, nem találja meg a boldogságot. Szörnyű lelkiismeretfurdalásai vannak, menekülni, bűnhődni szeretne. Ebben az állapotban lelik a lépcsőről s szinte halálra zuzza magát: a lélek bosszút állt a testen. Betegségében, vagy a Bűnbánat tisztító tüzeiben újra megtalálja Izukát, aki közben kiszabadította magát megalázó helyzetéből, s orvostanhallgató lett. Tamás

gyógyul, s Izuka segítségével egvire jobban magára talál. Még egy nagy harc vár rá: Izukát kiszabadítani gonosz anyja karmaiból, aki önző céljaira szeretné felhasználni. De az Ernyeiek összefognak, s Tamás a kitörő világháború lelkes zürzavarában esküszik meg Izukával. Győzött és szabad lett.

A regény önmagában zárt egész, de eszméileg szorosan összefügg az Ernye-történetek előbbi részeivel. Makkai nagy családregegye nem egy család biológiai fejlődésének vagy hanyatlásának tükré, hanem egv nemes eszmények tüzeit melengető kis közösség harca ideáljaiért, harc a mulandóság legvőzéseért, a Szép Kisértetért. Vannak akik megsebesülnek, vagy összetörnek e harcban, mint Róland vagy Adam, de el nem zu llenek, s vannak akinek sikerül kivívni a győzelmet, mint Tamás apjának s neki.

A mese simán és színesen omlo fonalára Makkai a mult világháború előtti másfél évtized egész magyar életét felfűzte gazdag bőségben omlo képekben. Ott hullámkzik a lapokon az enyedi kollégium középiskolási diákja-inak élete a kisváros vidékies keretében. A nagyvárossá fejlődött Kolozsvár a maga kavargó, városias életével. Tamás internátusának, a teológiai internátusnak, a egyetemnek a világa a bennlakók, a hallgatók, a professzorok színes memoireszerűen élethű ábrázolásával. Betekintést kapunk a kávéházak, a színház, a mulatók forgójaitól, függőnevei mögé, az újságírás, a készülő új magyar politika műhelyeibe, megismerkedünk szabadkőművesekkel a »polgári radikalizmus« a Galilei-kör képviselőivel, hallunk Ady költészetéről, s Kolozsvár utcáin találkozzunk Tisza István impozáns alakjával. Tanui vagyunk a leánygimnázium első lépéseinek, s átsuhan a regény lapjain az elkövetkező világháború s Trianon vészes árnyéka. — A háttérnek ez az étlettel teli és gazdag ábrázolása a regény egyik legfőbb értéke.

A pedagógus Makkai itt sem tagadja meg magát. A középiskolai oktatásról adott sugalló erejű képek után az egyetem pedagógiájáról kapunk találó megjegyzéseket s rajzokat. Aztán a tanárrá vedlő Tamás iskoláiba, a fejlődő lánygimnáziumba pillantunk be egy kis nevelési symposionra, s ilveneket hallunk: »A lányok nem érteni akarnak, hanem szeretni. A fiúk azt szeretik, amit megértenek, a lányok csak azt értik meg, amit szeretnek. Könnyebb megérteni, mint megszeretni.«

Makkai főerőssége ez a gazdagság, az élet színeinek, a tapasztalatoknak ez a bősége, mely be mint valami gazdag sokréti talajba ágyazza bele meséjének folyását. S e gazdagság árnyos, könnyed tagolásban van szétosztva a regény lapjain.

Hasonló bőség és nagyvonalúság jelentkezik az alakok, főleg Ernye Tamás lelki életének rajzában. Látszik, hogy az író bőséges egyéni tapasztalatokból s az ismeretek bő forrásából merített. Tamás lelki életének felépítése hibátlan, de kissé elvont ízű: alakjában ép-

pen az esetlegességek, a mindennapi élet apró színei hiányoznak, melyek kissé közelebb hozzák a valósághoz alakját, s teltebbé, életszerűbbé tennék.

Makkai ereje úgy látszik a valóságos élet megfigyelésében ábrázolásban s a nagy átfogások, elgondolások felépítésében van. Ahol képzeletére bizza magát, kénzelete a valóság ellenállása nélkül szárnyal, s eltéved vagy túlzásba esik. Ezt érezzük Rozika alakjának megábrázolásánál, s Izuka anyjának vonásaiban is. Ezek az alakok Jókais tulajdonságokkal rendelkeznek, de éppen ezért kevésbé illenek a regény valóságerejű hátterébe. Annál inkább onnan nőttek ki Tamás kórházi cimborái, bár némi túlzás itt is érezhető.

Megkapó a regény eszmei magassága és bősége. Az egész történet a nemes eszméknek magaslati tiszta légkörében játszódik. A sok, az életnek csak a szennvét, nyomorúságát hőmpolygató, mélységeit ábrázoló »realista« regény után jólesik lelkünkben a könyv üde, tiszta levegőjében megfüröszteni.

Tóth Béla

Bezerédy Lajos: Sőhajtás (Versek.)

Muraközi Katolikus Könyvnyomda, Csáktornya

Bezerédy Lajos eddig a szobrászathoz fejezte ki érzéseit, meglátásait és ha szobrai a széles nagyközönség körében eddig még nem is arattak azt a sikert, amit a valóságban megélménének, de művészetét s művészi meglátását egyénien fejezték ki. Minden egyes szobra egy-egy kétségbeesett kiáltás, a mai gőpkorszak világában a szegény ember tiltakozása elhagyatottsága és elesettsége ellen.

A szobrász most a vershez fordul, tán szelidebb muzsát vél benne, szelidebbet s szavakba nem önthető meglátásai részére engedelmesebbet. A kis füzetben nincs sok vers, mindegyik költeménye csak halk sőhajtás, inkább lemondó legyintés. A skála túl keskeny ahhoz, a vers túl kevés, hogy értéki életet lehessen alkotni. De annyit meg lehet állapítani, hogy megalkotójuk tud az örök dolgokról társalogni. Egyéni meglátásai források és képeit is ez a hevület jellemzi. A vitáról mondja ezeket a szép sorokat:

*»forró agyam ha agyadhoz ütődik,
szikrázik dühében, prüszköl és ficánkol, de
lköszörrőlödik«*

A jövő mutatja meg, vajjon Bezerédy Lajos mostani kirándulása a költészet területére csak muló kaland volt-e vagy tartós szerelem a másik muzsa iránt. Mindenesetre többet kellene írnia ahhoz, hogy lépését döntő jelentőségűnek vegyük.

Csuka Zoltán

A régi magyar »uri muzsika« ősi elemei

dr. Kozáky István tanulmánya

A zenetörténet egyik legérdekesebb alakja a »magyar Orfeusz«, minden idők legnagyobb lantművésze és lantszerzője: Bakfark Bálint. Sorsa tipikus magyar művészsors: hazájában nem talált teret a török dúlás borzalmai közt művészetének kikutatására s a dicsőség idegenben emelte szárnyaira. Még magyarságát is kétségbevonták annak ellenére, hogy mindenütt magyarnak (Hungarus, Pannonius) mondta magát. A németiség magának vallja hivatkozva nevelőszüleitől felvett névre (Greff) és arra a tényre, hogy Pádovában bekövetkezett halála után az ottani egyetemi »Natio Germanica« adta meg neki a végtisztességet. Kozáky István dr a szegedi tudományegyetem fiatal magántanára nem is ezekből a sokat vitatható körülményekből kívánja megállapítani Bálint mester magyarságát, hanem műveiből, azok magyaros zenei formanyelvéből terem arra bizonyítékot. Tudvaló, hogy a XVI. sz. magyar mesterei műveikben teljesen nemzetközies. Gallus Petelin-Händl szlovén származása műveinek egyetlen üteméből sem mutatható ki éppugy, mint Palestrina sem nevezhető olasz, vagy Vittezia spanyol zenésznek.

Ezzel szemben Kozáky Bakfark Bálint remekműveiben számtalan esetben kimutatja azt, hogy a mester népi zenénk motívumait sőt egész dallamait használja fel cantus firmusként művészi alkotása alapjául. És ami még csodálatosabb, szinte ugyanolyan módon, mint ahogy a modern magyar muzsika nagyjai főleg Kodály — teszik: a népi dallamokat nem teljes egészében dolgozza fel, hanem azok lényegbevágó értékeinek lezűréséből alkot magyar zenei formanyelvet. Ezért feldolgozás módja sem harmonizálás, hanem a dallamok polifon, ellenpontos szövése. Kozáky azonban a művek középszólamaiban is talál rengeteg olyan dallammotívumot, sőt teljesnek mondható dallamot, amelyek magyar eredete kétségtelen.* Mélyreszántó tanulmányának végső következtetéseként megállapítja, hogy népi, »közösségi« zenénk mellett nemcsak ma van, hanem a középkorban is volt tipikusan magyar-formanyelvű műzenénk a királyi és főúri udvarokban, amely Bálint mester műveiben szinte csúcspontjára emelkedik. Ezt a magyar zenénét, amely nem egyezik meg a »közösségi« zenével, (hiszen a lant nem is volt a nép részére hozzáférhető hangszer) de mégis annak lényege az alapja — Kozáky »monumentális« zenének nevezi. Egyben kiadja a jelszót hasonló kutatásokra, hogy régi műzenénk kincseit teljes egészében feltárjuk.

Mintegy értékes tudományos megállapításainak illusztrálására Bakfark lantfantáziáinak felhasználásával Kozáky megírta a Bálintszvitet »mintha maga Bakfark Bálint írta volna meg a mai modern nagy zenekari appará-

tusra. A kitünő művet nemrég hallottuk a rádió hullámain és megállapíthatjuk, hogy a szerző nemcsak avatott kézzel és pietással nyúl Bálint mester szellemi örökének kincseihez, hanem intenciójával és kiváló zeneszerzői adottságaival »monumentális zenének« egyik igen szép alkotásával ajándékozta meg a magyarságot.

Dr. Kiss Lajos

* E sorok írója örömmel bukkant rá a szerző 19. dallam példájában egy szerkezetben, szólamszámban megegyező, dallamvonalaiban hasonló szlavóniai magyar népdalra, amely a Délvidéki Daloskönyvben (4. sz. dallam) került először közzétételre.

Németh Kálmán: Százezer szív síkolt

»Zenélő Kut« könyvműhely Bácskőszétfalva
1943

Három esztendő előtt, Európa történelmének nagy viharzásában megmozdult a bukovinai székely falvak népe: mindenáron ott akarta hagyni azt a földet, ahova hajdan Hadik András telepítette elődeiket, akik a madéfalvi veszedelemkor hagyták el az ősi hazát, ragadták vándorbotot s kerestek idegen földön az önkényuralom elől menedéket. A román uralom idején pap nélkül maradt a bukovinai Józseffalva és az isteni elrendeltetés egy égőszemű, lobogó látomásokban csapongó ferencset, Gellért pátert sodorta közéjük. Ez a Gellért páter senki más, mint dr. Németh Kálmán, aki a ferencrendi csuhát felcserélte a világi pap reverendiájával, Páris és Kolozsvár után kiment az istenhátmogótti bukovinai faluba és ott megkezdte apostolkodását. Abba a faluba ment, amelyet gyermekkorában a Kárpátok tetejéről mutatott meg neki az édesapja, mondván, hogy ott elfelejtett magyarok élnek. Németh Kálmánnak gyermekkorában több találkozása is volt a bukovinai székelyekkel, hogy aztán elkanyarodjon tőlök az életutja s egészen más felé vezérelje. Az Uristennek azonban meg vannak a maga tervei az emberekkel és sokszor igen nagy kerülőkön vezet feladatukhoz a kijelölt férfiakat. Ilyen kerülőkön jutott el Németh Kálmán Józseffalvára, hogy aztán még nagyobb kerülőkön s még csodálatosabban tekervényes utakon, a kétségbeesés szakadécai után egyszerre a visszatért Délvidékre, az ismét magyarrá vált Bácskába kerüljön vele egybeforrított népével, a bukovinai székelyekkel együtt.

Egy zaklatott, a Szentlélek tüzes nyelveitől átírorósított élet történetét írta meg Németh Kálmán most megjelent terjedelmes könyvében s egyéni életének elmondása mellett a bukovinai székelység hazatérésének izgatott és izgó történetét is. Ezt a könyvet nem lehet a mindennapi kötetek mércéjével mérni, nem is lehet a tiszta irodalom ítélőszéke elé

venni; ez a kötet igen sokszor kevesebb, mint irodalom, de még gyakrabban a költészet magasságainál is több. Ahogyan maga Németh Kálmán mondja »síkoltásokkal teli, könnyes és mégis boldog« könyvet vesz kezébe az olvasó s olvassa végig egyre szorosabb lélekkel s a tiszta költészet egyre magasabb régióiba jutva. Németh Kálmánnak egészen bizonyosan nem voltak, »írói« igényei, amikor ezt a vallomásokkal teli, felbuggyanó gyónást megírta, mert vallomásnál is többet ad a kötet, mélyebbet és igazabbat. A bukovinai székely faluba elkerült szerzetesből jött magyar lelkész bekecérül a történelem sodrába s tudja, mit kell cselekednie; népe mellé áll és mindent elkövet, hogy a közel kétszáz éves száműzetés után végre hazakerüljön a sokat üldözött és sokat szenvedett bukovinai székelység. Ez a hazatérés pedig nem könnyű, nem könnyű még akkor sem, amikor az európai nagy háború kellős közepén egy közel száz milliós nemzet ad pillót a hazatelepítésre. Németh Kálmán minden vágya az volt egész életében, hogy a messzi idegenbe sodort székely nép egyszer hazakerülhessen, de lelkiismerete konstatja a vészhangot, nehogy bajba és pusztulásba sodorja a népet. A nép azonban nemcsak papjára hallgat, amikor haza akar térni, nemcsak magyar szívére és hazavágyódására hanem kétségtelen, hogy *döntő hatással van rá a mellette élő német falvak felkerekedése és hazatérése*; akkor már ők sem bírják, érzik, tudják, hogy nekik is itthon van a helyük, őseik hazájában s úgy boldulnak fel s indulnak meg mint vihar előtt a falevelek; nincs már földi erő, aki megállíthatná őket ebben a hatalmas sodródásban.

Németh Kálmán ennek a hazatelepítésnek a történetét írja meg majd ötszáz oldalon, stílusa úgy repked és csapkod, mint a viharba került madár szárnyai s hiába mondja el magáról, hogy ő nem apostol, csak egy egyszerű ember, aki belekerült a történelem nagy viharának sodrába; az olvasó lépten-nyomon érzí, hogy itt egy népet hazavezérő apostol megrendítő gyónását olvassa s ezek a vallomások szavak minden szépitgetés, sokszor minden stílusgond nélkül ömlenek ki belőle s mondják el egy magyar pap, egy igazi lelképásztor s egy magyar néptörzs életének és hazatérésének történetét. Az ember elejétől végig mindig érzí, a Gondviselés fel nem fogható, de annál inkább érezhető akaratának alakulását és teljesülését.

Németh Kálmán szereti a Bukovinába elszármazott székely népet, sőt rajongóan szereti, de ez a tuláradó szeretet sem teszi annyira sovénné, hogy a másik oldal vonásait eltorzítsa. A románok számára is tud becsületes és őszintén hangzó szavakat találni, így kertelés és szépitgetés nélkül mondja el, hogyan került a román hadbíróság elé és hogyan talált itt is megértő román emberekre. A 80 éves román lelkész, aki a hadbíróági tárgyaláson a magyar lelkész mellett tesz tanúbizonyságot, a román hadbíró pártatlan alakja

mind-mind vígasztaló tünet, hogy a *népek közötti megértés még a gyűlölködés mai korszakában sem veszett el egészen*. Ezt bizonyítja az a kép is, amit Gombos György mond el a könyvben arról, hogy a székelve kiköltözésekor a határon románok és magyarok ösztönte és fájdalmas búcsút vesznek egymástól. Persze vannak más megnyilatkozások is, más jelek, így például a román tanító, aki a magyar pap minden tetteben irredentát szimatol, de az ilyen »jellemek« is csak annak bizonyítékai, hogy a Gonoszság mindenütt felüti a fejét és irredentát, államellenes bünt szimatol ott, ahol csupán a saját testvérek szeretete világít s váltja ki a becsületes cselekvéseket. Az ilyen jellemek is meg kell jelezni magunknak, azzal, hogy a sovén tulbuzgalom bizony mindig és minden körülmények között elitélésre méltó s nem kell okvetlenül irredentát szimatolni ott, ahol csak a saját nemzethez való ragaszkodás él.

Megrendítőek azok az élmények, amelyeken Budapesten átmegy, azokban a nehéz és sorsdöntő napokban, amikor még egyáltalában nem biztos, vajjon a hazatelepítés sikerülni fog-e. S megrendítőek azok a lapok, amelyeken Teleki Pállal történt utolsó találkozásait és beszélgetéseit írja le. A férfiúi kitartás, az egy célért való küzdelem azonban végre is elnyeri jutalmát s ha nem is ugv. amint azt elgondolni lehetett volna, de végre Deus ex machinaként megjön a megoldás: a bukovinai székely nép Bácskában talál otthonra, azon a földön, amelyben a székelyek egykori bukovinai telepítője, Hadik András örök álmát alussza: a Délvidéken. Bácskában.

A Bácskába települt székely nép azóta már a Délvidéken nemcsak azt bizonyította, hogy ügyes földművelő, nagyszerű biológiai erőt képviselő fajta, hanem művészetének, örök alkotó kedvének is több külső megnyilvánulásában adta tanubizonyosságát, így a művészi felfrágásokkal ellátott bácsiózszeffalvi vasutállomás megépítésében, a Zenélő Kut életrehívásában s most ebben a jelentékeny kötetben, amely nemcsak Németh Kálmánról, hanem a székely népről is tanubizonyosságot tesz. Mert mindkettőben benne él az örök költő az örök művész, Németh Kálmán színes, muzsikáló stílusa, merész képei, szókötései is azt bizonyítják, hogy ezt a könyvet költő írta, aki életét is szépen tudja megálmodni, de álmairól is szépen tud beszélni. Nagy és merész álom volt amit az immáron bácskaikká vált bukovinai székelyek megálmodtak s ezekhez a merész álmokhoz illenek a költő Németh Kálmán merész képei, hasonlatai és sokszor kéltéményszámúba menő mondatai.

Szól Németh Kálmán a moldvai csángókról is, közöttük is jár ezer vesztély között s folyton rájuk is gondol, ha az idekenbe szakadt magyarok hazahozataláról van szó. Rájuk, gondolt, mikor a kötet tulajradó címét adta, arra a százezer »elcsángott« magyarra, akik mármár eltűnnek az idegenségben, de még mindig magyarok.

A délvidéki magyar könnvek sorában ui könyv született s bizonyítja a Délvidék magyar színei között ennek az új színnek az életrevalóságát és az élethez való jogát. Németh Kálmán könyve nélkül nem lehet a mai Délvidékről teljes képet kapni.

Csuka Zoltán

Bisztray Gyula: Író és nemzet.

Révai, 1943. 436 lap.

Husz tanulmány. Az egyes tanulmányok 1925-től 1943-ig jelentek meg egy-egy folyóiratban vagy nagyobb kiadvány részeként. Lásunk izelítőt belőlük:

Az író helye társadalmunkban. Író a szó modern értelmében az, akit tehetsége s szellemének teremtettségének tevékenysége íróvá avat, akinek írásában ember és világ kölcsönös viszonya művészi formában nyer kifejezést. A szónak történeti vagyis a mainál sokkal tágabb értelmében pedig: Író az, akinek írásai révén a nemzeti műveltség kialakításában cselekvő része volt.

Az író nem e világnak mulandó fényszikrái vonzzák, ő el nem muló csillagok felé tart. A mű önértéke, a végzett munka eszmélettelő hatása, a megértő hívek és barátok együttérzése számára elég jutalom.

Nyomó, taszító, kényszerítő körülmények a »százados kohók«, amelyek megedzették a szellem embereit, az író is megtanították arra, hogy küzdeni kell a korral, nem pedig hasmánt ráfeküdni a kor szennyesen áradó vizeire.

Ennek megfelelően nem az író kell beszervezni a társadalomba, hanem a társadalmat, a közösséget kell ránevelni a szellemi értékek tisztelésére. Minek az író a vaktömegnek és műveletlen nyájnak? Szépre, jóra, igazra fogékony, megértő lelkeket nevelni, új embertípust kialakítani, új humánusot teremteni az emberméltóságnak ismét érvényt szerezni: ezen kell munkálkodnia annak, aki ma is úgy vélekedik, hogy az írónak helye és hivatása van a társadalomban.

Apácai Cseri János-ról így emlékezik: Ő volt az első, aki a maga személyében megteremtette az európai értelemben vett széleslátókörű magyar tudós fogalmát, kiterjesztve a tudományok körét a teologia mögött meghúzódó, hatalmas területekre: a számtan, mértan, természettan, földrajz és történelem ágaira, melyek addig a mindenható teológiának csak alárendelt szolgálólányai voltak. Ő vezeti be iskoláinkba a magyar nyelvű tanítást és a reáltudományok tanítását.

Ebben az uttörő ujtásban, ebben az apostoli hevületben áll Apácai Cseri valódi nagy-

sága. Elődök nélkül lépett fel, utódok nélkül távozott. A megnemertés, a meddő küzdelem tragikus hőse lett...

Mi adott ennek a gyöngö testalkatu, tüdő-sorvadásos, fiatal tanárnak oly roppant lelki-erőt, hogy utolsó lehelletig eszményi célja: a magyar nemzeti tudományos élet megteremtésén munkálkodjék? Ő maga felel meg kérdésünkre: az Erény, amelyre gyalázaton és szégyenen keresztül is törekedni kell!

A **Nagyenyedí Helikon** emlékezés az ősi kollégium padjaiból kikerült és a nemzet sorsát aggódó, munkás életű kiválóságokra. Évszázadokon át vezet az író bennünket és megállva a jelennél rádöbben: »Mig körülöttem a feldézett ősök — tanárok és diákok — tábora egyre nő, míg emlékeim egyre áradsz, fészitlik, tágitják az Idő és Tér határait; szinte észre sem veszem, hogy amikor Enyedet idézem, Enyedet dicsérem, s Enyednek teszek — mint hálás öreg diákja — vallomást: szívem tuláradó szeretetével voltaképpen egész szülőföldemet, tragikus sorsu ősi pátriátam ölelem magamhoz: Erdélyt!«

A **Táj és irodalom** (Fogarasz példája) az irodalom vérbeli munkásának való feladat megoldása: kisebb, majd nagyobb tájegységek szerint megrajzolni irodalmi műveltségünk alakulásának képét, keresni a politikai és társadalmi, gazdasági és szellemi fejlődés kölcsönhatásait, a helyi körülmények pontos ismeretében feltárni a részleteket és beilleszteni a hazai fejlődés keretébe.

A **Budavár visszavételé**-ben a nagy esemény szegényes irodalmi visszhangját magyarázza meg: Budavár felszabadítása — sajnos, — nem jelentette egyszersmind a nemzet függetlenségének visszaállítását. Ami pedig e jelentős sorsfordulat irodalmi ábrázolásának szegénységét illeti, ezt nem csekély mértékben írónk multszemléletének tragikus alapjellege magyarázza: az a tipikus magatartás, amely gyász és öröm, keserv és vígság közül inkább az előbbire hajlik.

Utazás a Balaton írói körül. A Balaton írói a XVIII. század utolsó harmadában tűnnek fel. Addig csak töredékes emlékek, történeti adalékok szólnak a nagy tő környékének ezeréves kulturájáról. Vörösmartyval zárul annak a nemzedéknek sora, amely felfedezte az első magyar tájat a költészet számára. A második nemzedék: Arany, Petőfi, Tompa, Kemény, Gyulai másutt, a saját szülőföldjén kereste s tesztetítette meg a maga s a kor: a romantizmus tájésményeit. A Balaton lassankint elvesztette újságíngérét a verselők számára. De táji romantikája, hangulati gazdagsága továbbra is megmaradt. Ezt azután a harmadik nemzedék tartotta le alaposan. Ennek a generációnak ösztönzést Jókai adott. A legújabb írőnemzedék, a mai harminc-negyvenévesek szemében sem a Balatonnak, sem a többi hazai tájnak nincs különösebb jelentősége.

Széphalom százéves halottja. Kazinczy nem különálló, határozott írói egyéniség, nem magányos fa: az irodalmi élet organizmusába fűt ezerégu bokor volt. Az előző korban gyökerezik, a következőkban ágazik szét. Pállya kezdetén Bessenyei fogja a kezét, az ő és Ráday Gedeon biztató szavai indítják utnak, életutja során a Kisfaludyak, Kölcsény és Vörösmarty töle indulnak el, munkássága az ő munkásságukban teljeseedik ki. Hivatásáról maga tesz vallomást: »Üldözzenek, bántsanak, az mind semmi. A jónak akkor van való érdeme, mikor érte nincs jutalom.«

Aki ilyen emberfeletti makacssággal szegődik eszmények szolgálatába, s tart ki mellettük, pálmát érdemel, s kivételes helyet a nagy alkotók sorában.

Az ismeretlen Kölcsény. Korának egyik legműveltebb magyarja volt. A klasszicizmus európai színvonalu képviselője. Baróti Szabó, Virág Benedek, Berzsenyi egyoldalu latin klasszicizmusával szemben a mélyebb talajt, a humanizmus óta elsllyedt görög antikvitást nálunk Kölcsény tárja fel.

De ugyanő kora egész univerzális műveltségét maga személyében képviselve, büszkén hivatkozhatott a magyarság európai küldetésére is. Európa és magyarság: a már előtte évszázadok óta élő hivatás eszmény kevés magyarnak nyert oly tiszta, tökéletes kifejezést, mint benne.

Írók az Unióért. Erdély felfedezésével válik valóra az erdélyi unió. Erdélyt a romantika fedezte fel Magyarországnak. A romantika, amely térben és időben a távolit kereste, azt, ami messze van, titokzatos és ismeretlen. Erdély messze volt Magyarországtól, titokzatos és ismeretlen volt, a romantikus táj minden tartozékával: voltak dűledező várromjai, felhőkbenyló sziklái, havasai és vizesei, volt véres, változatos multja, sokféle népei: magyarok, székelyek, szászok, románok, örmények, görögök és cigányok. Erdély hálás föld volt a romantikus felfedezőknél.

Jókai Erdélyben. Kristófi György kolozvári egyetemi tanár Jókai tíz erdélyi utjáról beszámoló könyvet adott ki. E könyvnek ismertetése.

Madách. Madách drámai köteményét a köztudat épolj merev egysikuságban rögzítette meg, mint amily eseménytelenné szürkítette a költő tragikus életét. Így aztán a tragédia — magyar gyökérzetének és személyes élménytartalmanak háttérbeszorításával s elvont jelentése kihangsúlyozásával — egyfelől elszigetelődött a magyar irodalom élő szervezetétől, másfelől pedig — az »összes művek« elhanyagolásával — az »egyetlen mű« hamis beállításába került és sohasem tudott egészen megszabadulni a kuriózumok kétes mellékzongájától.

Gyulai Pál. Gyulai annyira kritikusai természet volt, — a szó népszerűtlen értelmében, — hogy inkább szeretett bírálni, mint méltányolni. Távolról sem jelenti ez azt, mintha teljesen mellőzött volna minden kiválóságot és értéket, hiszen sok írói nagyságunknak igaz érdemeit éppen az ő ítélete tette örökérvényűvé; mégis a kritikus feladatát inkább a nyomnak kiirtásában, a visszásnak, ferdének kiigazításában, a vadhajítások nyesegetésében látta, mint a valódi és elismert értékek elemzésében. Talán azért, mert érezte, hogy az összes korabeli kritikuskok között neki van ehhez a legtöbb erkölcsi bátorsága.

Mikszáth. Mint Fogaras képviselője nem egy írásában örökitette meg Fogaras szépségeit. A Nefőce hőfőde csúcsa éppúgy megkapta a költő képzeletét, mint ahogy megihlették fantáziáját a fogarasi vár történeti emlékei.

Cimkórság. A cím hiúságból sarjad és hízélgéből táplálkozik. Pöfeszkedés lefelé, meghuntyászkodás felfelé: a cimkóros tipikus magatartása. A rangos büszkeség súlyos etikai tartalommal bír, a címes hiúság üresen kong — csak látszatvalóság.

Az árulkodó nyomdafesték. Nem mindegy, hogy előszóval vagy nyomdafestéken tévedünk. A szó kámforrá válik, az írás vall. A filologus törheti a fejét, hogy a »piramidális!«, »ondoláció!«, »precizitás!«, »terror incognita!« s a mindennapi beszéd szörnyeszülöttei milyen nyelvi és lélektani törvények alapján deformálódtak, — az író nyomban tetten érik.

Az olvasás művészete. Mennyit olvassunk? Mit olvassunk? Hogyan olvassunk?

Rendszeres olvasással, jól megemésztve a könyveket hetenként egy, évente átlag ötven könyvet olvashatunk. Azt olvassuk, ami hasznunkra válik. Lehetőleg csöndben olvassunk, hogy szellemünk az író és a mű szellemével találkozzék és egyesüljön.

A haldokló kritika. A kritikának az utóbbi évtizedekben megtett útját nem váratlan hanyatlás, de a körülmények elkerülhetetlen következményeként beállott visszafejlődés jelzi.

Vajjon senki sincs, akinek feladata volna irodalom és művészet égetően aktuális kérdé-

seiben némi rendszert s a zavar és fejtelenség körül egy kis rendet teremteni?

Egy kolportázskönyv. (H. G. Wells: A világtörténet alapvonalai). A tendenciózus történetírás nem Wells találmánya, ám aligha akad történelmi munka, amelyben a szemérmes külső olyan farizeus lelket leplezne, mint Wells világtörténete.

Magyar irodalmi ritkaságok. A Vajthó László szerkesztésében megjelenő sorozat ismertető méltatása.

A magyar könyvkiadás gondjai. Az író rendszerint két ponton kerül összeütközésbe a kiadóval. Az egyik: a tiszteletdíj, s ez lehet sok, lehet kevés, de sohasem elég. A másik surlódási felület: a határidő.

Hasonlóképpen megvannak a nehézségek a kiadó és a közönség között is. A közönség a könyvet drágának tartja. Jelenleg a helyzet még az, hogy »Magyarországon a könyvet nem veszik, hanem eladják!« Mégpedig szemfülc »ügynökök« alázatos tisztelettel.

Végig futottunk a husz tanulmány száz lapos testén. Az izelitől nyújtott kivonatos ismertetésből fogalmat alkothattunk a kötet nagy területen pásztázó problémaköréről.

Érezjük a tanulmányokból, hogy írójuk történelmi és irodalmi tudása egyaránt magas szintű. Tolla a célnak megfelelően hajlik a lényeghez. A bíráló bátor hangnak, s a szép-írói művészetnek megfelelő nyelv minden hangulatát kifejező finomságokig biztos kézzel választja ki bőséges szótárából a legcsattanósabb, a legvilágosabb és legerőteljesebb kifejezéseket.

Egy-egy probléma körül néhány szabatos mondattal világosságot teremt. Azután magyaráz, bizonyít ha kell meggyőző erővel és a meggyőzés legerősebb fegyverével: az adatbeli tudás nagyságával, biztosságával. A könyv minden tanulmánya oly élvezetes elevenség-gel előadott kerek egész, hogy szinte szórakoztató olvasmánynak vélné a felületes olvasó. De csak kissé merüljön mélyebbre a figyelem, legott rádöbben akárki, hogy e kitűnő munka olyan író tollából született, akinek írásaiban az író és nemzet kölcsönös viszonya művészi formában nyer kifejezést.

Romhányi Gyula



***Ne a pénzt,* hanem a buzakölesönt tartasuk a ládafiában!**

A Kalangya hirei

A Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság december 16-án délután tartotta meg az Újvidéki Kereskedők Egyesületének tanácstermében zárt ülést, amelyen több igen jelentős ügyről határoztak. *Kramér* Gyula, a Társaság elnöke aznap a felsőházban beszédet mondott s ezért az ülésen nem jelenhetett meg, helyette dr. *Balla* Pál, min. osztályfőnök a Szenteleky Társaság társelnöke vezette a zárt ülést és ugyancsak ő elnökölt a Társaság esti felolvasó ülésén is. A Társaság rendes és tiszteleti tagjai igen szép számban jelentek meg az ülésen. A társelnökök közül dr. *Draskóczy* Ede és *Szirmay* Károly jelent meg, a kultuszminisztérium részéről pedig dr. *Romhányi* Gyula muzeumi ör. a VKM művészeti osztályának irodalmi előadója.

Dr. *Balla* Pál elnöki meghívója után *Csuka* Zoltán ügyvezető titkár ismertette a Szenteleky Társaság és a Kalangya elmúlt esztendőjének anyagi és erkölcsi eredményeit. A számadatokkal alátámasztott jelentésből kitént, hogy a *Kalangya az elmúlt évben hatalmasan fellendült, immár 2500 példányban jelenik meg és ezzel az ország legolvasottabb folyóiratainak sorába jutott.* Erkölcsi téren is igen szép eredményeket mutathat fel mind a Kalangya, mind pedig a Szenteleky Társaság, amely az elmúlt évben egész sor jelentékeny irodalmi megnyitkozást rendezett s a Délvidéken és nagy sikereket ért el, mint a Székelyföldön és Szegeden. Ezekről az erkölcsi sikerekről egyébként a folyóirat ezen a helyén rendszeresen beszámolt olvasóinak.

A zárt ülés egyhangú helyesléssel vette tudomásul a jelentést, majd *Szirmay* Károly indítványára úgy határozott, hogy a legközelebbi közgyűlést március idusán Óbecsén tartja meg s ugyanakkor Bécsen nagyszabású irodalmi estet is rendez. Az ügyvezető titkár indítványára elhatározták, hogy a Társaság 1944 év áprilisában a *Kalangya* nagynevű alapító támogatójának dr. *Vilt Vilmos emlékének* hódol és Újvidéken színvonalas irodalmi ünnepséget rendez, ugyanakkor pedig a *Kalangya* *Vilt Vilmos*-emlékszámot ad ki.

A zárt ülés ezután pontosan megszabta az ügyvezető titkár és a főtítkár munkakörét s úgy határozott, hogy a Társaság szellemi ügye-

inek irányítása, irodalmi estek, felolvasások rendezése teljesen *Czibáky* Imre főtítkár kezében lesz, míg a folyóirat és könyvkiadások ügyeit, valamint a pártoló és alapító tagok gyűjtését *Csuka* Zoltán ügyvezető titkár irányítja. A Társaság irodalmi estjeinek rendezésében szorosan együttműködik a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetséggel. Végül elhatározták, hogy megindítják az alapító tagok toborzását is és ezzel kívánják megvetni a délvidéki magyar könyvkiadás (elsősorban tudományos könyvsorozat) alapját.

A zárt ülésen dr. *Balla* Pál elnök megemlékezett a Társaság tavalyi halottairól, *Kalamár* Kálmán rendes tágáról, akinek *Zöld barázdák*on c. regénye narjainkban jelent meg, valamint dr. *Steuer* György tiszteleti tágáról, aki életében nagy szeretettel kísérte a délvidéki magyar szellemi élet fejlődését és a Társaság kialakulását is. A zárt ülés egy perces felállással adózott két halottja emlékének.

A zárt ülés befejezése után este hét órai kezdettel a Kereskedők Egyesületének nagyertermében bensőséges hangulatú és színvonalas felolvasó ülés volt, amelyen szintén dr. *Balla* Pál elnökölt. Bevezető beszédében hangoztatta, milyen nagy fontossága van a délvidéki magyar irodalom kiépítésének. Mint Újvidék szülötte, különösen nagy örömmel látja, hogy a Szenteleky Társaság ebben a városban is igyekszik gyökeret verni s hogy milyen szép sikerrel, annak bizonyítéka, hogy az elmúlt hetekben közel háromezár pártoló tag lépett a Társaságba. Annak a reményének adott kifejezést, hogy Újvidék közönsége és a délvidéki magyar írók között élő kapcsolatok létesülnek és a Társaság mind gyakrabban rendez majd felolvasó üléseket Újvidéken.

A színvonalas és lélekkel telített elnöki bevezető után *Blazsek* Ferenc olvasta fel nagy sikerrel egyik elbeszélését, majd *Csuka* Zoltán az újvidékiek régi ismerőse szavalt utabb verseiből. Dr. *Balla* Péter egyik kedves tiszamenti karcolatát lelkesen megtapsolta a hallgatóság. Végül *Fekete* Lajos, a kitünő magyar költő szavalt verseit, amelyeket szűnni nem akaró tapsall jutalmazott a hallgatóság.

A Szenteleky Társaság első újvidéki felolvasó ülését dr. *Balla* Pál szavai rekesztették be

**„Arany kalással ékes rónaság”... (Petőfi)
A magyar buzában aranyat lát.
Vásároljunk buzakötvényt!**

MOST JELENT MEG :

MAJTÉNYI MIHALY:

CSÁSZÁR CSATORNÁJA

REGÉNY

A MAGYAR DÉLVIDÉK ELSŐ TÖRTÉNELMI REGÉNYE
KISS JÓZSEFNEK, A FERENC-CSATORNA ÉPÍTŐJÉNEK
ÉLETÉT TÁRJA AZ OLVASÓ ELÉ.

ÁRA ELŐZETES MEGRENDELÉSBEN 8.— P E N G Ő

Rövidesen megjelenik:

LÉVAY ENDRE:

Dél kapujában

A kitünő délvidéki tanulmányíró a délbácskai falvakról és azok népéről ad tudományos tárgyilagossággal és magyar szeretettel készített beszámolót s tanulmányainak összefüggő sorozata az első ilyen mű a Délvidéken.

A kötetet pompás illusztrációk díszítik

Ára előzetes megrendelésben 8 pengő

Mindkét mű megrendelhető a
K A L A N G Y A központi ügykezelésénél, Budapest, VIII. Baross-tér 15.